

Federik Grisogono vs. Duns Škot: tri oblika recepcije padovanskoga škotizma (1506, 1507, 1528)

IVICA MARTINOVIĆ

Dubrovnik

ivicamartinovic082@gmail.com

UDK 1-051Grisogono, F.

1Duns Scotus, I.

10'Fihely, M.

1(091)(497.5:4)"15"

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 3. 5. 2022.

Prihvaćen: 23. 5. 2022.

[https://doi.org/10.52685/pihfb.48.1\(95\).1](https://doi.org/10.52685/pihfb.48.1(95).1)

Sažetak

Recepciju Duns Škotove misli u djelima Federika Grisogona, a ona se ograničuje na recepciju dvaju djela *Scriptum Oxoniense* i *Qwestiones quo[d]libetales* znamenitoga Škota, što ih je 1506. priredio i objavio irski franjevac i padovanski profesor Maurice O'Fihely, treba, kako slijedi iz provedenoga istraživanja, smjestiti u tri godine: 1506, 1507. i 1528. Stoga je jednostavno provesti periodizaciju te recepcije. K tomu Grisogonov odnos prema misaonom nasljeđu Ivana Duns Škota poprima tri različita oblika.

Prvu fazu određuje sâm četverostih *Ad lectorem* na naslovnici Duns Škotovih *Qwestiones quo[d]libetales* (1506), u kojem Zdranin, student filozofije i medicine na Sveučilištu u Padovi, upozorava čitatelja na pet Duns Škotovih knjiga koje je irski franjevac Maurice O'Fihely, profesor škotističke teologije Padovanskoga sveučilišta i već zaređeni nadbiskup Tuama, priredio za tisak 1506. godine u mletačkih tiskara Andree Torresanija i Simonea de Luere. U poanti četverostiha »Moći ćeš njedra napuniti cvijetom« (*poteris flore implere sinus*) Grisogono aludira na Mauricijev pridjev *Flos mundi* da bi pohvalio trud i prinose priređivača pri objavljivanju dvaju Duns Škotovih djela *Scriptum Oxoniense* i *Qwestiones quo[d]libetales*. Taj je Grisogonov četverostih otisnut bar još jednom – na dekorativnoj naslovnici pariškoga izdanja Duns Škotovih *Questiones quolibetales* 1513. godine.

U svom prvom zborniku *Speculum astronomicum* (1507), koji je tiskao 38 dana nakon svoje promocije za doktora filozofije i medicine (*artium et medicinae doctor*) Padovanskoga sveučilišta, Grisogono se poziva na Duns Škota u dvama svojim spisima. U raspravi »o plemenitosti i izvrsnosti astrologije« (*de nobilitate et excellentia astrologiae*), četvrtoj unutar djela *Speculum astronomicum*, Zdranin ističe tri važna

Duns Škotova filozofema: ograničenje u Božjem nužnom djelovanju, slobodu čovječke volje i Božje predznanje.

Pri proučavanju aksiomatskoga sustava Euklidove geometrije prema izdanju *Liber elementorum Euclidis* (1482) koje je priredio Campano da Novara, Grisogono upućuje na Duns Škota kad prigovara dvjema Euklidovim definicijama: u dokazu da točka ne postoji i pri logičkom osporavanju definicije kruga.

Grisogonova ocjena Duns Škotova umovanja bitno se mijenja u 1520-im uz jednu prirodnofilozofsku temu – tumačenje morskih mijena. U svom drugom zborniku iz 1528. godine, i to u uvodu rasprave *Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris*, Grisogono se ruga Duns Škotovu opisu morskih mijena u *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506) istodobno kad i Plinijevu prikazu u drugoj knjizi *Historia naturalis* (1513): »kao miševi koji skakuću po brašnu« (*ut mures super farinam saltantes*). Zadraniin obojici prigovara da su 'prešutjeli' rješenja za tri glavna problema u tumačenju morskih mijena, ali time zapravo nudi popis otvorenih problema s kojima će se suočiti u vlastitoj raspravi i za koje će ponuditi vlastita rješenja. U svojim ocjenama Plinijeva i Duns Škotova prikaza morskih mijena Grisogono očito pretjeruje, dapače ne priznaje im ni ono što izrijeком stoji u njihovim tekstovima.

U uvodu svoje rasprave o morskim mijenama Grisogono još jednom spominje Plinija i Duns Škota, ali im tada pristupa različito. Plinija neopravdano prikazuje kao okretna kompilatora nedorasla ostvariti sintezu o temi koju obrađuje, a u svojoj konačnoj ocjeni Duns Škota pribjegava alegoriji koja povezuje Škotov redovnički poziv i novozavjetni prizor s Genezaretskoga jezera (Mt 14, 22–36) u kojem je vjera ribara Petra na kušnji. Izričajem »budući da nije imao cipela« Zadraniin podsjeća da je Duns Škot bosonogi franjevac. S pomoću metafore »bose noge«, koje mogu i gaziti i osjetiti drače, opisuje dvojaki Duns Škotov odnos prema astrologiji – pokušaj suprotstavljanja astrologiji i odustanak od toga pokušaja. S pomoću metafore »suhom nogom« Zadraniin dodjeljuje Duns Škotu neočekivanu novozavjetnu ulogu – ulogu Petra koji hoda površinom Genezaretskoga jezera prema Isusu dok vjeruje, a počinje tonuti čim posumnja, da bi je primijenio, ni manje ni više, nego na teme o moru u Duns Škotovu komentaru drugoga sveska *Sentencija*. Napokon, Grisogono znamenitomu Škotu pridjeljuje nadimak »otac logike« i tako ga odvaja od rimskoga prirodoslovca Plinija. Razdjelnica između Plinija i Duns Škota, kako to shvaća Zadraniin školovan u Padovi i poučen o dometima škotizma na predavanjima Mauricea O'Fihelyja, leži zapravo u području logike: Plinije je neznalica u logici, a Duns Škot »otac logike«.

Istraživanje Grisogonova odnosa prema Duns Škotovim zasadama u svim njegovim djelima razgranalo se u različitim smjerovima i urodilo još nekim znatnim plodovima:

1. Uz tiskane Grisogonove radove pojavljuju se tri oblika njegova imena i prezimena: na naslovnici Duns Škotovih *Quęstiones quo[d]libetales* (1506), pri prvom nastupu u književnoj republici, student filozofije i medicine Sveučilišta u Padovi predstavlja se kao *Fredericus Grisogonus*, pri uređivanju prvoga Grisogonova zbornika mladi urednik Marco Antonio Contarini u svojoj poslanici znamenitom Zadraniinu predlaže grecizirani prezimenski lik *Chrisogonus* da bi istaknuo kako je Grisogono

»zlatan iznutra i izvana«, tj. u svom umovanju i djelovanju, i mijenja mu ime u *Federicus*, tijekom rada na tom izdanju Contarini uvodi dosljednije greciziran lik prezimena *Chrysogonus* i primjenjuje ga na devet mjesta u knjizi uključujući naslovnicu, a to rješenje prihvaća sâm Grisogono kad tiska svoj drugi zbornik 1528. godine.

2. U arhivu Sveučilišta u Padovi, u trima zapisima uz doktorsku promociju 1507. godine, Grisogono je zabilježen u obliku *Fedricus de Iadra*, a u službenim spisima zadarske gradske uprave zadarski se plemić služi ablativnim likom svoga prezimena: *de Grisogonis*.

3. U prvim godinama svoga studija filozofije odslušao je Grisogono predavanja Pietra Pomponazzija o dvama Aristotelovim djelima *De caelo* i *Physica*, čime je stekao osnovna znanja iz Aristotelove prirodne filozofije i pripremio se za svoja kasnija istraživanja iz astronomije i prirodne filozofije.

4. Na stranicama vlastitih djela Zadrarin je zabilježio tri dragocjena svjedočanstva o svojem odnosu prema prvacima grčke filozofije: jedno o Platonu, a dva o Aristotelu. U svom nastupnom predavanju na Padovanskom sveučilištu 1507. godine svoju ranu strast za matematikom, nakon što je odustao od studija prava, a prije nego je počeo studirati filozofiju i medicinu 1501. godine, opisuje ovim riječima: »Zatim sam se potpuno posvetio božanskim matematikama. <...> Slijedio sam nauke božanskoga Platona i Pitagore.« Istodobno, u svom uvodu u Euklidove *Elemente*, Grisogono se služi Averroesovom metaforom kad Aristotela dvaput naziva »pravilom u prirodi« (*regula in natura*), čitaj: prvakom u prirodnoj filozofiji. Nakon dva desetljeća Zadrarin još jasnije opisuje svoj odnos prema Aristotelu, kad u uvodu svoje rasprave *Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris* (1528) svjedoči: on se ne bi odvažio na tumačenje morskih mijena »da mu put nije pokazao čitav Aristotelov nauk, kao služavka astrologije, nad kojim naukom, postojano plivajući od svoje najranije mladosti, nisam prestao bdjeti.« Tim trima svjedočanstvima Zadrarin očituje dvojakost u svojoj filozofskoj usmjerenosti i spisateljskom naporu: ranu privrženost Platonu i Pitagori u matematici, a trajnu oslonjenost na Aristotela u prirodnoj filozofiji. Dva Grisogonova svjedočanstva o Aristotelovu utjecaju na njegova djela dosad su bila previđena u ocjenama Grisogonove filozofske orijentacije.

5. Pri pisanju uvoda za Euklidove *Elemente*, koji je prerastao u raspravu *Plusquam expositio* (1507), Grisogono se oslanja na izdanje *Liber elementorum Euclidis* (1482) koje je priredio Campano de Novara. U desetom poglavlju, premda naslovljenu »O postulatima i aksiomima«, podrazumijevalo bi se Euklidovim, raspravlja samo o jednom aksiomu što ga je Campano preuzetno dodao Euklidovu sustavu aksiomā, smješta ga u granično područje matematike, logike i fizike te prihvaća Aristotelova gledišta o neprekidnini i beskonačnosti za brojeve i geometrijske količice. Proučavanjem Campanova Euklida stupio je Grisogono u područje filozofije matematike i logike.

6. Grisogonov četverostih na naslovnici Duns Škotovih *Quæstiones quod[?]libetales* (1506) otkriva da je zadarski plemić bio upoznat sa svih pet svezaka Duns Škotovih djela koje irski franjevac Maurice O'Fihely, profesor škotističke teologije na Padovanskom sveučilištu, kani objaviti tijekom 1506. godine. Štoviše, Grisogono se na O'Fihelyjevim predavanjima i/ili u osobnim susretima s njime dobro upoznao s

glavnim Duns Škotovim filozofemima, a osobito se zbližio s Duns Škotovom filozofskom teologijom. Rasprava mladoga Grisogona »o Božjoj moći« (*de potentia Dei*) u sveučilišnoj auli mogla bi se odnositi na Duns Škotovu sedmu svašticu kojom se propituje Božja svemogućnost iz perspektive čovjekovih spoznajnih moći. Njegovo sudjelovanje u raspravi »o neizrecivu Božjem načinu razabiranja i proizvođenja« (*de eius [= Dei] inefabili modo intelligendi et producendi*) gotovo sigurno se odnosi na »proizvođenja u Bogu« (*productiones in Deo*) kao temu druge Duns Škotove svaštrice. Nastup u sveučilišnoj auli »o našoj sreći i savršenosti« (*de felicitate et perfectione nostra*) mogao bi se bar dijelom odnositi na Duns Škotovu 21. svašticu, koja propituje čovjekovu 'dobru sreću' iz perspektive pseudo-Aristotelova spisa *De bona fortuna*. Čak bi se i svjedočanstvo mladoga Grisogona da su ga zanimale »skrovitosti i tajne prirode« (*de secretis et arcanis naturae*) moglo odnositi na prirodnofilozofske teme u Duns Škotovim *Quaestiones quodlibetales*, osobito na poimanje mjesta u jedanaestoj svaštici i nužnost prirodnoga zakona za padanje teškoga tijela (*principium determinativum ad descendendum*) u šesnaestoj svaštici. Grisogono je dakle duhovno i filozofski stasao i uz Mauricea O'Fihelyja, prvaka padovanskoga škotizma.

7. Četverostihom *Ad lectorem*, tiskanim 1506. godine, ulazi Grisogono u hrvatsku književnu povijest kao pjesnik latinist. Štoviše, on pripada malobrojnoj skupini hrvatskih pjesnika latinista koji su svoje stihove tiskali do 1510. godine.

8. Grisogonov četverostih upućuje na svih pet Duns Škotovih knjiga koje je tijekom 1506. objavio njihov priređivač Maurice O'Fihely i u poanti odaje priznanje priređivaču aludirajući na njegov nadimak *Flos Mundi*. On dakle uspostavlja izravan odnos s padovanskim škotizmom početkom 16. stoljeća i pripada renesansnoj recepciji Duns Škota među Hrvatima, a time dakako i hrvatskoj filozofskoj baštini. Time se opseg hrvatske filozofske baštine proširuje za dvije nove bibliografske jedinice, naime za dva izdanja Grisogonova četverostiha, mletačko iz 1506. i pariško iz 1513. godine.

9. Zbog rasprava koje je tiskao u svojim dvama zbornicima Grisogono nije samo prvi hrvatski liječnik i prvi hrvatski glazbeni teoretik koji je tiskao vlastitu raspravu, kako je dosad bilo utvrđeno. On je ujedno prvi hrvatski matematičar, prvi hrvatski astronom/astrolog i prvi hrvatski fizičar koji je tiskao vlastitu raspravu.

10. Irski franjevac Maurice O'Fihely nije samo prvi Irac koji je priredio knjigu za tisak. On je zacijelo i prvi Irac s tiskanom vlastitom raspravom »Epithomata castigationum, conformitatum atque elucidationum in questiones Metaphysicae, De primo principio tractatum, atque Theoremata Doctoris subtilis Fratris Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis« (1497) – opsežnim primjedbama uz tri Duns Škotova djela, koja je priredio za tisak. A *Epithomata* pripadaju podjednako irskoj filozofskoj i teološkoj baštini. Stoga Mauriceu O'Fihelyju pripadaju još tri prvenstva u povijesti irske kulture: prvi Irac koji je tiskao vlastito djelo, prvi irski filozof koji je tiskao vlastito djelo, prvi irski teolog koji je tiskao vlastito djelo.

11. O'Fihely zauzima istaknuto mjesto u povijesti priređivanja i izdavanja Duns Škotovih djela, ali on je svoj ustrajni urednički rad oplemenio i vlastitim djelima. Među njegova glavna autorska djela treba uvrstiti dva opsežna spisa koja spadaju u žanr 'komentar komentara', a pripadaju epohi prvotiska: već spomenuta »Epitho-

mata« (1497) i logičko djelo »In quæstiones dialecticas Divi Joannis Scoti expositio accuratissima« (1500).

12. U galeriju 40 znamenitih sveučilištaraca u *Sala del Quaranta* (1942) u Palazzo Bo, sjedištu Padovanskoga sveučilišta, uvršteno je čak 16 studenata iz 16. stoljeća, ali nisu uvršteni ni Grisogono ni O’Fihely, premda su znanstvene spoznaje do 1930-ih to omogućavale.

U ovom se članku Grisogonov četverostih *Ad lectorem* (1506, 1513) objavljuje u svom latinskom izvorniku i prvi put u hrvatskom prepjevju te se tumači njegovo kulturno i filozofsko značenje.

Ključne riječi: Federik Grisogono / Federicus Chrysogonus / Fredericus Grisonus, Ivan Duns Škot / Ioannes Duns Scotus / Doctor subtilis, Maurice O’Fihely / Mauritius de Portu Hibernicus / Flos Mundi, Euklid / Euclides, Campano da Novara / Campanus Novariensis, Plinije Stariji / Plinius Secundus, Abū Ma’shar / Albumasar; Aristotel, Pietro Pomponazzi; *quaestiones quodlibetales*, Duns Škotova djela tiskana u Veneciji, Duns Škotova recepcija u renesansi, Duns Škotova recepcija među Hrvatima; filozofska teologija, prirodna filozofija, geometrija, filozofija matematike, astrologija, logika; Bog, stvarjenje, slobodna volja, duša, točka, krug, morske mijene

1. Četverostih Federika Grisogona Zadrana na naslovnici *Quæstiones quodlibetales (1506) Ivana Duns Škota*

1.1. Pitanja uz Grmekov putokaz

Dva zbornika filozofa i liječnika Federika Grisogona Zadrana, tiskana u prva tri desetljeća 16. stoljeća, a neistraživana sve do 1960-ih, potaknula su istaknutoga hrvatskoga povjesničara medicine Mirka Dražena Grmeka na iscrpna istraživanja njegova života i djela te se, kako je sâm posvjedočio 1974. godine, »trudio u nekoliko prilika da ukaže na kulturnopovijesno značenje tog zadarskog učenjaka i prikupi građu za njegovu biografiju.«¹ Na tom je svom istraživačkom putu Grmek objavio čak pet članaka, prvi 1968. u *Radovima Instituta JAZU u Zadru*, a posljednji 1990. u *Raspravama i građi za povijest znanosti* uz pretisak i hrvatski prijevod drugoga Grisogonova zbornika *De modo collegiandi, pronosticandi, et curandi febres, necnon de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris*.² Već je u svom prvom članku o Grisogonu,

¹ Mirko Dražen Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, u: Žarko Dadić i Ivo Petricioli (uredili), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu* (Zadar: Filozofski fakultet; Zagreb: Institut za povijest znanosti, 1974), pp. 55–70, na p. 55.

² Mirko Dražen Grmek, »Prinosi za poznavanje života i rada zadarskog renesansnog liječnika, kozmografa i astrologa Federika Grisogona«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 15 (1968), pp. 61–90;

dok je opisivao prvi Grisogonov zbornik *Speculum astronomicum* i prigodne stihove koji prate to izdanje, znameniti Krapinac upozorio na Grisogonov latinski četverostih:

»Uostalam, i Federik se okušao kao prigodni stihotvorac. Tako se u jednom izdanju filozofskog djela Duns Skota nalazi latinski četverostih, koji je čitaocu posvetio Zadrani Federik Grisogono, 'njegovatelj umijeća'.«³ (27)

»(27) »Federici Grisogoni artium cultoris ad lectorem tetrasticon«. – U knjizi *Questiones quodlibetales Joannis Duns Scoti, Venetiis, Impr. per Simeonem de Lucre, 1506.*«

S pomoću datuma objavljivanja Grisogonova četverostiha i datuma objavljivanja prve Grisogonove knjige *Speculum astronomicum* (1507) Grmek je prvi odredio razdoblje unutar kojega je Grisogono promaknut u doktora Padovanskoga sveučilišta, odnosno zaključio da je Grisogono »promoviran za doktora medicine potkraj 1506. ili u toku 1507.«⁴

Godine 1974. Grmek je obavijest o Grisogonovu četverostihu proširio estetskom odrednicom:

»U jednom izdanju djela Duns Skota, tiskanom godine 1506., nalazi se latinski četverostih bez osobite poetske vrijednosti koji je za nas važan samo zato što mu je kao autor označen 'Federicus Grisogonus artium cultor'. Vrijedno je zapaziti da Grisogono u tom času još nije imao doktorsku titulu.«⁵

Mirko Dražen Grmek, »Životne zgode i astrološko-medicinske ideje Zadrani Federika Grisogona«, *Liječnički vjesnik* 92/6 (1970), pp. 679–686;

Mirko Dražen Grmek, »U povodu petstote obljetnice rođenja zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, *Zadarska revija* 21/5 (1972), pp. 283–305;

Mirko Dražen Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, u: Žarko Dadić i Ivo Petricioli (uredili), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu* (Zadar: Filozofski fakultet; Zagreb: Institut za povijest znanosti, 1974), pp. 55–70; bez bilježaka;

Mirko Dražen Grmek, »Životna staza Federika Grisogona Bartolačića«, *Rasprave i grada za povijest znanosti* 6 (1990), pp. 1–11, nn. 1–42, u samostalnoj paginaciji iza pretiska i hrvatskoga prijevoda drugoga Grisogonova zbornika.

Biserka Belicza, Mirko Dražen Grmek and Jakov Stipišić, »Epilogue«, *Rasprave i grada za povijest znanosti HAZU* 6 (1990), pp. 25–32, engleski sažetak uz pretisak i prijevod drugoga Grisogonova zbornika.

Nadalje u bilješkama: Grmek, »Prinosi za poznavanje života i rada Federika Grisogona« (1968); Grmek, »Životne zgode i astrološko-medicinske ideje Zadrani Federika Grisogona« (1970); Grmek, »U povodu petstote obljetnice rođenja zadarskog učenjaka Federika Grisogona« (1972); Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona« (1974); Grmek, »Životna staza Federika Grisogona Bartolačića« (1990); Belicza, Grmek and Stipišić, »Epilogue« (1990).

³ Grmek, »Prinosi za poznavanje života i rada Federika Grisogona« (1968), p. 68.

⁴ Grmek, »Prinosi za poznavanje života i rada Federika Grisogona« (1968), p. 68.

⁵ Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona« (1974), p. 59, bez bilješke; Grmek, »Životna staza Federika Grisogona Bartolačića« (1990), p. 3, s bilješkom.

Upravo navedenoj rečenici Grmek je u svojoj posljednjoj biografiji Federika Grisogona, objavljenoj 1990. godine, pridodao ovu bibliografsku jedinicu:

»Federici Grisogoni artium et [sic] lectorem tetrasticon«. U: *Questiones quodlibetales* [sic] Joannis Duns Scoti, Venetiis, Imp. per Simeonem [sic] de Lucre [sic], 1506.⁶

Ta je bilješka nažalost otisnuta nemarno, uz nekoliko očitih pogrešaka ili propusta:

1. U naslovu Grisogonova četverostiha izostavljena je riječ *cultor*, predmnijeva se u genitivu: *cultoris*, da se u padežu slaže s imenom i prezimenom pjesnika, jer je Grmek u svom članku izrijekom naglasio da je autor stihova označen kao *artium cultor*. A tako jest transkribirano i u bilješci 27 prvoga Grmekova članka.

2. Naslov četverostiha nije točno otisnut, jer *et lectorem* to ne može biti. Iz bilješke 27 u prvom Grmekovu članku također slijedi da naslov glasi: *Ad lectorem*. Grisogonov četverostih upravljen je čitatelju Duns Škotovih svaštica.

3. Naslov Duns Škotova djela sigurno nije *Questiones quodlibetales*. Riječ je o zatipku: umjesto *quodlibetales* treba – *quodlibetales* ili, ponekad u to doba, *quolibetales*.

4. Nije zabilježeno gdje je Grisogonov četverostih otisnut u izdanju Duns Škotova djela. A otisnut je na naslovnici, dakle na najistaknutijem mjestu.

5. Grisogonov četverostih nije objavljen. A to je dolikovalo učiniti, iako je Grmek od 1972. godine uvjeren da je taj četverostih »bez osobite poetske vrijednosti«. ⁷ Ako možda i nije pjesnički uspio, njegov bi sadržaj mogao biti dragocjen iz perspektive filozofske historiografije. Treba naime ustanoviti kako se Grisogonovi stihovi odnose prema Duns Škotovu djelu. Ako se ti prigodni stihovi odnose na umovanje oštroumnoga Škota, što treba očekivati, pa makar se radilo i o pretjeranoj pohvali, onda Grisogonov četverostih treba uključiti u renesansnu recepciju Duns Škota među Hrvatima, time i u hrvatsku filozofsku baštinu.

6. Mletački tiskar Simone de Luere, ne Simeone de Lucre, kako priopćuje Grmek, otisnuo je Duns Škotovo djelo 1506. godine. Početkom 16. stoljeća tiskari su još običavali u kolofonu izdanja navesti datum kad je tisak knjige završen. Ako je de Luere tako postupio, onda je ponudio *terminus post quem* za datum Grisogonova doktorskoga ispita na Padovanskom sveučilištu. Kao

⁶ Grmek, »Životna staza Federika Grisogona Bartolačića« (1990), u bilješci 28 na p. 11.

⁷ Grmek, »U povodu petstote obljetnice rođenja zadarskog učenjaka Federika Grisogona« (1972), p. 287; Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona« (1974), p. 59; Grmek, »Životna staza Federika Grisogona Bartolačića« (1990), p. 3 uz bilješku 28.

terminus ante quem za Grisogonovu doktorsku promociju dugo je vremena, sve do Grmekova članka iz 1985. godine, služio 29. studenoga 1507, nadnevak kad je završeno tiskanje Grisogonova djela *Speculum astronomicum*,⁸ u kojem se, kako je prvi istaknuo Grmek, Zadraniin »diči naslovom doktora filozofije i medicine«.⁹

Tako jedna Grmekova rečenica s bilješkom, objavljena 1990. u nemarno priređenom izdanju, postavlja više pitanja nego što nudi odgovorā. Jedan je odgovor naknadno ponudio sâm Grmek. Uspio je 1985. godine pronaći svu dokumentaciju o Grisogonovu polaganju doktorskoga ispita na Sveučilištu u Padovi, i to čitajući izdanje *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini ab anno 1501 ad annum 1525* objavljeno 1969. godine!¹⁰ Na temelju svojih prijašnjih istraživanja znao je da službene obavijesti o doktorskome ispitu Federika Grisogona treba potražiti unutar razdoblja 1506.–1507. Među tim zapisima pronašao je tri s bliskim datumima iz 1507. godine, u kojima je pristupnik oslovljen *Fed[er]icus de Iadra* te s pravom zaključio da se odnose na Federika Grisogona: u prvom zapisu s nadnevkom 19. listopada 1507. Grisogono obavještava sveučilišno ispitno povjerenstvo da može uplatiti samo 37,5 dukata, a ne cjelovitu pristojbu za doktorski ispit, a povjerenstvo ga jednoglasno pripušta ispitu uz nižu uplatu; drugi zapis s nadnevkom 20. listopada 1507. dokumentira da je Zadraniin pred osmeročlanim povjerenstvom sastavljenim od filozofā i liječnikā pristupio prvom ispitu iz filozofije i medicine, zvanom *tentativum*, i položio ga »sa svim kuglicama izuzev jedne« (*cum omnibus balotis, una excepta*), dakle uz jedan suzdržan glas; treći pak zapis s nadnevkom 23. listopada dokumentira da je pred istim sveučilišnim kolegijem Grisogono pristupio drugom ispitu iz filozofije i medicine, zvanom *privata examina*, i da ga je prošao jednoglasnom

⁸ Vidi kolofon u izdanju: Federicus Chrysogonus Iadertinus, *Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia*, f. Hiiiiv:

»Impressum Venetijs per Lazarum
de Soardis. Anno domini.
M.cccccvij. die. XXIX.
novembris.«

Usp. Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona« (1974), p. 59: »Tiskanje je dovršeno u Veneciji 29. studenog 1507.«

⁹ Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona« (1974), p. 59.

¹⁰ Mirko Dražen Grmek, »Arhivski podaci o doktorskoj promociji zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11 (1985), pp. 97–100, na p. 98.

Nadalje u bilješcima: Grmek, »Arhivski podaci o doktorskoj promociji zadarskog učenjaka Federika Grisogona« (1985).

Usp. *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini ab anno 1501 ad annum 1525*, a cura di Elda Martellozzo Forin, *Fonti per la storia dell'Università di Padova* 2 (Padova: Antenore, 1969), p. 178.

odlukom svojih ispitivača, čime je postao (*approbatus*) doktor filozofije i medicine Padovanskoga sveučilišta.¹¹ Pet tjedana nakon svoga doktorskoga ispita, na početku svoje kratke profesure iz astrologije i matematike na Padovanskom sveučilištu, Zdranin je objavio svoju prvu knjigu *Speculum astronomicum*. U njoj je novostečeni Grisogonov akademski naslov *artium et medicinae doctor* istaknut na četiri mjesta, u naslovima svih četiriju sastavnica knjige:

»Marcus Antonius, Caroli Contarreni filius, philosophiae et sacrae theologiae candidatus, Federico Chrisogono Iadertinorum nobilissimo, artium et medicinae doctori acutissimo, astrologorum principi, ordinarie in alma Academia Patavina feliciter legenti, felicitatem.«, f. Aii^r;

»Oratio clarissimi artium et medicinae doctoris Federici Chrysogoni Iadertini in Academia Patavina publice habita«, f. Aiii^r;

»Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia clarissimi artium et medicinae doctoris Federici Chrysogoni Iadertini«, f. Bii^v;

»Plusquam expositio. Quia totalis resolutio in librum Elementorum Euclidis acutissimi artium et medicinae doctoris Federici Chrysogoni Iadertini.«, f. Ei^v.

Tragom Grmekova putokaza iz 1968. godine u ovom se članku usredotočujem na pitanja, na koja još nisu ponuđeni odgovori. Želim:

1. objaviti Grisogonov četverostih u latinskom izvorniku i hrvatskom prepjevju te proučiti njegove poruke;

2. dodatno istražiti okolnosti prvoga objavljivanja toga četverostiha, odnosno odnos između Grisogonova četverostiha i mletačkoga izdanja Duns Škotove zbirke pitanja bilo o čem iz 1506. godine;

3. ispitati je li Grisogonov četverostih bio objavljen samo jednom;

4. ustanoviti kako se Grisogono u svojim kasnijim radovima odnosio prema Duns Škotovim djelima koja je opjevao četverostihom.

1.2. Grisogonov četverostih na naslovnici mletačkoga izdanja Duns Škotova djela 1506.

Godine 1506. otisnut je u Veneciji još jedan Duns Škotov naslov: *Questiones quo[d]libetales*. Objavio ga je tiskar Simone de Luere. Da bi prikupio osnovne obavijesti o izdanju, čitatelj se nije mogao osloniti samo na naslovnicu, nego je morao pomno pročitati obavijesti nakon otisnutoga teksta, dakle na posljednjoj stranici izdanja. Pohranjivanje osnovnih obavijesti o izdanju u *explicit* i kolofon bilo je uobičajeno početkom 16. stoljeća, kad su knjige još zadržale bitna obilježja iz epohe prvotiska.

¹¹ Grmek, »Arhivski podaci o doktorskoj promociji zadarskog učenjaka Federika Grisogona« (1985), p. 98.

Na naslovnici toga izdanja otisnut je dakako naslov djela te ime i redovnička pripadnost pisca:

»Questiones Quolibetales Joannis
Duns Scoti Ordinis Minorum.«,

a ispod naslova pridodan je još samo Grisogonov četverostih upućen čitatelju (sl. 1):

Frederici Grisogoni Jadertini artium cultoris
ad Lectorem Tetrasticon.

Quolibet hoc magni Scotus monumenta tonantis
Praestitit. En lector stemma nitoris habes.
Quatuor invenies comprehensa volumina miro
Ingenio, poteris flore replere sinus.

Explicit i kolofon izdanja glase (sl. 2):

»Expliciunt quæstiones quolibetales editæ a fratre Joanne Duns ordinis minorum doctore subtilissimo, ac omnium theologorum principe. Per excellentissimum sacræ theologiæ doctorem magistrum Mauritium de Portu Hibernicum eiusdem ordinis fratrum minorum, in gymnasio Patavino ordinarie legentem maxima cum diligentia emendatæ. Impressæ Venetijs (mandato domini Andree Torresani de Asula) per Simonem de Luere. 28. Julij. 1506.«¹²

Explicit prvo predstavlja autora Duns Škota u superlativu: on je *Doctor subtilissimus*, umjesto uobičajenoga pridjevka *Doctor subtilis*, dakako i »prvak svih teologa« (*omnium theologorum princeps*), a potom iscrpno priređivača knjige: to je irski franjevac *magister* Mauritius de Portu Hibernicus, u anglosaksonskom svijetu: Maurice O'Fihely, na irskom Muiris Ó Fithcheallaigh, »najizvrsniji doktor svete teologije«, redoviti profesor na Padovanskom sveučilištu (*in gymnasio Patavino ordinarie legens*). Na kojoj katedri? Na katedri teologije, o čem su suglasni povjesničari Padovanskoga sveučilišta – od Facciolatija do Poppija. Kad prikazuje djelovanje profesora umijeća do prekida rada Padovanskoga sveučilišta 1509. godine, Jacobo Facciolati među »profesorima

¹² Joannes Duns Scotus Ordinis Minorum, *Questiones quodlibetales* (Venetijs: Per Simonem de Luere, 1506), f. 62ra, bez ikakvih transkripcijskih zahvata.

Nadalje u tekstu i u bilješkama, kad god je riječ o ovom mletačkom izdanju, preuzimam naslov djela kako ga bilježi *explicit*: Duns Scotus, *Questiones quodlibetales* (1506). A kad je riječ o samom djelu, služim se naslovom *Quæstiones quodlibetales*.

**Quæstiones Quolibetales Joannis
Duns Scoti Ordinis Minorum.**

Frederici Grisogoni Paderini artium
cultoris ad Lectorem Lectasticon.

Quolibet hoc inigni Scotus monumenta tonantis
Pæstare in lectoris scema nitore habes.
Quatuor inuenies comprehensa uolumina miræ
Ingenio: poteris flore replere sinus.

Slika 1. Grisogonov četverostih *Ad lectorem* na naslovnici mletačkoga izdanja Duns Škotove zbirke svaštica iz 1506. godine. *Quæstiones quo[d]libetales Joannis Duns Scoti Ordinis Minorum* (Venetiis: Per Simonem de Luere, 1506).

teologije iz škotističke škole« izdvaja samo dva franjevca: *Magister Gratia* predaje počevši od 1490. godine, a slijedi ga *Mag.[ister] Mauritius de Porta [sic] Anglicus [sic], ex D.[ivi] Antonii Coenobio*.¹³ Profesuru fra Mauricija Facciolati opisuje s pomoću dvaju nadnevaka i četiriju godina:

»MCCCCXCV. III. Non. Dec. Mag. Mauritius de Porta Anglicus, ex D. Antonii Coenobio, electus est ad tempus, servato iure *Magistro Gratiae*; quem forte absentem, ut rediret, et Praetor, et Episcopus magnis conditionibus extimulabant. Constitutum illi stipendium est florenis LX auctumque ad C anno MDIV ex commendatione Episcopi et Rectorum civitatis. Apparet ex hoc decreto, adhuc Theologum Scotistam tenuisse locum primum; quia *Mag. Mauritius* Vicariam quodammodo operam *Magistro Gratiae* redituro praebebat. MDVII. V. Kal. Nov. Cum Mag. Mauritius Hiberniae Archiepiscopus electus esset, additi sunt ejus stipendio argentei XXV ut commodius agere posset (quae sunt decreti verba) et docere pergeret, quemadmodum perrexit usque ad bellum proximum MDIX. Ex ejusdem decreti verbis constat, auctarium hoc factum fuisse de Collegii sententia et mandato.«¹⁴

Prema Facciolatijevu odabiru dokumenata, fra Mauricije, netočno predstavljen po nacionalnoj pripadnosti kao »Englez iz samostana Sv. Antuna«, izabran je za profesora teologije 3. prosinca 1495. uz plaću od 60 fjorina, a ta mu je plaća 1504. uvećana na 100 fjorina »na preporuku biskupa i upravitelja grada«. »Nakon što je bio izabran za nadbiskupa Irske«, Padovansko se sveučilište dodatno zauzelo da ga zadrži kao profesora: plaća mu je, »prema mišljenju i po nalogu sveučilišnoga kolegija«, dodatno uvećana za 25 srebrenjaka 28. listopada 1507. »da bi mogao udobnije djelovati (kako izrijekom stoji u odluci) i da bi nastavio predavati, kao što je i nastavio sve do skorašnjega rata 1509. godine«. Irski je franjevac škotističku teologiju na Padovanskom sveučilištu neprestano predavao punih 14 godina.

Dok Facciolati opisuje fra Mauricijevu profesuru isključivo na temelju financijskih dokumenata, Antonino Poppi, iskusni istraživač padovanskoga averoizma, u svom povijesnom prikazu studija teologije na Padovanskom sveučilištu nastoji »ocrtati institucionalni ustroj padovanske teologije u njezinoj biti te potom prikazati neke od rezultata znanstveno-kulturnoga djelovanja njezinih teologa.«¹⁵ Pri takvu pristupu dvaput spominje irskoga franjevca: prvi put kad

¹³ *Fasti Gymnasii Patavini Jacobi Facciolati studio atque opera collecti*, Pars II. Ab anno MCCCVI. Venetae dominationis primo ad justitium anni MDIX. (Patavii: Typis Seminarii / Apud Joannem Manfrè, 1757), u poglavlju »De theologiae professoribus ex schola scotistica.«, p. 97.

¹⁴ L. c.

¹⁵ Antonino Poppi, »Theology«, u: Piero Del Negro (ed.), *The University of Padua: Eight Centuries of History* (Padova: Signum, 2003), pp. 215–225, na p. 215:

»It is our intention here to outline the institutional structure of Paduan theology in its essence

Explicitunt questiones Quolibetales editae a fratre Joanne Duns ordinis fratrum minorum doctore subtilissimo: ac omnium theologorum principe. Per excellentissimum sacre theologie doctorem magistrum Paulinum de Portu Hibernicum eiusdem ordinis fratrum minorum: in gymnasio Patavino ordinarie legentem maxima cum diligentia emendate. Impresse Venetijs (a mandato dñi Andreæ Lorrdani de Asula) per Simonem de Luere. 28. Julij. 1506.

Slika 2. *Explicit* i kolofon mletačkoga izdanja Duns Škotove zbirke svaštica objavljene 28. srpnja 1506. Priređivač irski franjevac Maurice O’Fihely, redoviti profesor škotističke teologije na Padovanskom sveučilištu. *Questiones quo[d]libetales* Joannis Duns Scoti Ordinis Minorum (Venetiis: Per Simonem de Luere, 1506), f. 62ra.

ističe da su se dva teologa iz samostana Sv. Antuna Padovanskoga, Maurice O’Fihely i Antonio Trombetta, istaknuli na sjednicama V. Lateranskoga sabora u osporavanju triju zabluda padovanskoga averoizma, što se tiču stvaranja svijeta, osobne besmrtnosti ljudske duše i slobode ljudskih čina; stoga ih je papa Julije II. imenovao biskupima;¹⁶ drugi put kad među istaknutim franjevcima koji su kao profesori teologije djelovali na Padovanskom sveučilištu izdvaja tri imena: već spomenutim dvama škotistima prethodi Francesco della Rovere, koji je kasnije postao papom Sikstom IV.; u ovoj prigodi Poppi irskoga franjevca zove *Maurizio Hibernicus*.¹⁷

and then to present some of the results of the scientifico-cultural activity of its theologians.«

Nadalje u bilješkama: Poppi, »Theology« (2003).

¹⁶ Poppi, »Theology« (2003), p. 222:

»A first-hand contribution to the Fifth Lateran Council (1512–1517) was made by two theologians of the convent of Saint Anthony, public professors of the arts created bishops by pope Julius II, Maurice O’Fihely (Hibernicus) and Antonio Trombetta; under discussions were errors of Averroist Aristotelianism which denied the creation of the world, the personal immortality of the human soul, and the freedom of our acts.«

¹⁷ Poppi, »Theology«, p. 223.

Premda razmjerno nepoznat i šturo obrađen u natuknicama,¹⁸ padovanski profesor Mauricije ključna je figura padovanskoga škotizma na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće. Posvetio se izdavanju Duns Škotovih djela, redovito uz emendacije i popratna pomagala za ciljno čitanje znamenitoga Škota. Već je 1497. godine u istim koricama objavio tri Duns Škotova djela: *Quaestiones subtilissimae in Metaphysicam Aristotelis*, raspravu *De primo rerum principio* i *Theoremata*, kako i piše na naslovnici:

»Questiones subtiliss[i]me Scoti in metaphysicam Aristotelis.
Eiusdem de primo rerum principio tractatus. Atque theoremata.«¹⁹

Explicit knjige pak upozorava na to da je na kraju izdanja priložen i Mauricijev spis:

»Expliciunt epithomata seu castigationes preclarissimi Doctoris Magistri Mauritii Hibernici Ordinis Minorum in theoremata Doctoris subtilissimi Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis. Ac etiam in tractatum de primo principio eiusdem. Impressa Venetiis mandato et expensis Nobilis viri Domini Octaviani Scoti Civis Modoetiensis. Per Bonetum Locatellum Bergomensem. 1497 duodecimo Kalendas Decembris.«²⁰

¹⁸ E. D'Alton, »Maurice O'Fihely«, *The Catholic Encyclopedia* (New York: Robert Appleton Company, 1911), dostupno na mrežnoj adresi: <http://www.newadvent.org/cathen/11221a.htm> (pristupljeno 1. 3. 2022); P. Fehlner, »O'Fihely, Maurice«, *New Catholic Encyclopedia X* (New York, 1967), p. 658, dostupno na mrežnoj adresi: <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/ofihely-maurice> (pristupljeno 21. 3. 2022); Colmán N. Ó Clabaigh, »O'Fihely, Maurice«, *Dictionary of Irish Biography* (2009), <https://www.dib.ie/biography/ofihely-maurice-a6747> (pristupljeno 21. 3. 2022); ***, »Fildeo, Maurizio«, *Dizionario di filosofia* (Roma: Treccani, 2009), dostupno na mrežnoj adresi: [https://www.treccani.it/enciclopedia/maurizio-fildeo_\(Dizionario-di-filosofia\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/maurizio-fildeo_(Dizionario-di-filosofia)/) (pristupljeno 2. 3. 2022); »Maurice O'Fihely (c.1460–1513)«, Centre for Neo-Latin Studies, University College Cork, Ireland, s. a., dostupno na mrežnoj adresi: <https://www.ucc.ie/en/cnls/resources/findinglist/mauriceofihely/> (pristupljeno 2. 3. 2022).

Nadalje u bilješkama: D'Alton, »Maurice O'Fihely« (1911); Ó Clabaigh, »O'Fihely, Maurice« (2009).

¹⁹ *Questiones subtiliss[i]me Scoti in metaphysicam Aristotelis. Eiusdem de primo rerum principio tractatus. Atque theoremata.* (Venetiis: Mandato et expensis Octaviani Scoti per Bonetum Locatellum, 1497).

Primjerak iz Smithsonian Libraries, u zbirci: The Dibner Library of the History of Science and Technology, pod signaturom B434.A9D92 1497 quarto, dostupan preko mrežne adrese: doi: <https://doi.org/10.5479/sil.379580.39088006099378> (pristupljeno 28. 3. 2022).

Nadalje u bilješkama: Duns Scotus, *Quaestiones subtilissimae in Metaphysicam Aristotelis* (1497).

²⁰ Duns Scotus, *Quaestiones subtilissimae in Metaphysicam Aristotelis* (1497), f. 131ra.

Ipak pravi udio i opseg priređivačeva truda otkriva nam sadržaj izdanja:

»Joannis Duns Scoti Ordinis Minorum Questiones subtilissime super libros Metaphysice Aristotel.[is.]«, ff. 2ra–82vb, s popisom pitanja po knjigama na f. 82v;

»De primo omnium rerum principio tractatus singularis ac prope divinus«, ff. 83ra–90rb;

»Theoremata«, ff. 90va–98vb;

»Mauritius Hybernicus ordinis Minorum Antonio Trombete Theologorum Maximo eiusdem ordinis cum observantia. Salutem.«, ff. 99ra–99rb, s nadnevkom »Ex Vtino Calendis Septembribus.«, Mauricijeva poslanica upućena Antoniju Trombetti iz Udina o priređivanju izdanja Duns Škotovih logičkih spisa s porukom: »Bone Iesu, cum quanto labore!«;

»Fratris Mauricii Hibernici de Portu Ordinis Minorum Epithomata castigationum, conformitatum atque elucidationum in questiones Metaphysicae, De primo principio tractatum, atque Theoremata Doctoris subtilis Fratris Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis«, ff. 99rb–131ra.

S tim je izdanjem Maurice O’Fihely ušao u ljetopis Gutenbergove galaksije kao prvi Irac, koji ne samo da je priredio neku knjigu za tisak, nego i kao i prvi Irac koji je tiskao vlastite spise.²¹

Irski je franjevac na istu zahtjevnu filozofsku temu, Aristotelovu *Metafiziku*, godine 1501. priredio i izdanje: *Commentaria Doctoris Subtilis Joan.[nis] Scoti in XII libros Metaphysicae Aristotelis emendata, et quotationibus, concordantiis atque annotationibus decorata per fratrem Mauricium Hibernicum*, izdanje čiju složenost točnije od naslova opisuje kolofon:

»Scriptum Joannis Duns Scoti Doctoris subtilis omnium philosophorum et theologorum monarchae ordinis minorum in 12. libros *Metaphysicae* Aristotelis secundum novam translationem recollectum, ordinatum et pluribus additionibus decoratum ab excellentissimo ipsius discipulo Antonio Andreae eiusdem ordinis provinciae Aragoniae solertissimis curia, studio et ingenio fidelissimi eiusdem Scoti emulatoris, artium et theologiae professoris. Mauricii de Portu Hibernici praefati ordinis minorum in conventu divi Antonii regentis atque in almo studio Patavino theologiam publice tunc legentis. Ad communem utilitatem scolasticorum et praecipue scotistarum curiosis annotationibus atque quottationibus [sic] in marginis additis. Qui solus voluit et potuit ex unico originali alias impresso

²¹ Usp. Ó Clabaigh, »O’Fihely, Maurice« (2009):

»His edition of Scotus’ *Questiones subtilissime Scoti in metaphysicam Aristotelis* (Venice, 1497) has the distinction of being the first work prepared for the printing press by an Irishman.«

Kako nažalost svjedoči Ó Clabaighova natuknica, čak ni *Dictionary of Irish Biography* ne priznaje fra Mauriciju da je u izdanju *Quaestiones subtilissimae Scoti in Metaphysicam Aristotelis* (1497) objavio vlastite spise.

penitusque corrupto castissime emendatum atque instauratum fine felici hic consumatur.«²²

U kolofonu je naime objašnjena uloga dvojice škotista u nastanku i pri izdavanju spisa. Katalonski franjevac Antoni Andreu (lat. Antonius Andreae) iz aragonske provincije franjevačkoga reda, vrsni Duns Škotov učenik, »prikupio je, uredio i s više dodataka uresio spis«, koji je 1481. godine prvi put tiskan pod Duns Škotovim imenom. Mauricije Irac ga je 1501. godine objavio u novom izdanju, pošavši od primjerka »jedinoga drugdje tiskanoga izvornika«: »ispravio je i uspostavio tekst« te ga opremio »zanimljivim bilješkama i navodima uz rubove sloga«. Kolofon dakle nudi temeljne obavijesti, koje su s uznapredovalim kritičkim istraživanjima vodile prema danas općeprihvaćenom zaključku da su *Commentaria in XII libros Metaphysicae Aristotelis* djelo Duns Škotova učenika Andreaa, a ne samoga Duns Škota.²³ Prvi je međaš na tom dugom putu rasprava *Discussio scotica de authore Commentarii metaphisici Scoto ascripti*, koju je konventualac Matija Frkić Krčanin, i sam profesor Padovanskoga sveučilišta, dovršio 1634. godine, a objavio 1638. godine.²⁴ K tomu Duns Škot jest

²² *Commentaria Doctoris Subtilis Joan.[nis] Scoti in XII libros Metaphysicae Aristo.[telis] emendata, et quottationibus [sic], concordantiis atque annotationibus decorata per fratrem Mauricium Hibernicum.* (Impressum Venetiis mandato et expensis Haeredum nobilis Viri D.[omini] Octaviani Scoti civis Modoetiensis anno natalis salutiferi primo et quingentesimo supra millesimum septimo Idus Junias. Cura ac vigilantia studio Boneti Locatelli presbyteri).

²³ Glede burnoga tijeka suvremenih škotističkih istraživanja dostatno je usporediti zaključke Thomasa Williamsa iz 2003. i 2019. godine.

Thomas Williams, »Introduction: The Life and Works of John Duns the Scot«, u: Thomas Williams (ed.), *The Cambridge Companion to Duns Scotus* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), pp. 1–14, na p. 9:

»Scotus also wrote an *Expositio* on Aristotle's *Metaphysics*, which is now lost. The *Expositio super libros Metaphysicorum Aristotelis* printed as Scotus's in the Wadding edition is the work of Antonius Andreas.«

Thomas Williams, »John Duns Scotus« (2019), u: Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, dostupno na mrežnoj adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/duns-scotus/> (pristupljeno 2. 3. 2022), u poglavlju »Scotus's Works«:

»Scotus also wrote an *Expositio* on Aristotle's *Metaphysics*. It had been unidentified for centuries but was recently identified and edited by Giorgio Pini.«

Nadalje u bilješkama: Williams, »Introduction: The Life and Works of John Duns the Scot« (2003); Williams, »John Duns Scotus« (2019).

²⁴ »Discussio scotica de authore Commentarii metaphisici Scoto ascripti«, u: *Discussiones scoticae de Commentariis metaphisicis et Reportatis Parisiensibus ascriptis Io. Dunsio Scoto Doctori subtili.* Authore Matthaeo Ferchio Veglensi Minori Conventuali, Theologo in Patavina Vniversitate. (Patavii: Ioannes Baptista Pasquati, 1638), pp. 1–84 druge paginacije; na p. 84 nadnevak imprimitura: »1634. à 4. Novembre.«

Usp. Antonie Vos, *The Philosophy of John Duns Scotus* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006), u poglavlju »Two critical text revolutions«, pp. 103–148, na p. 111:

napisao vlastiti komentar Aristotelove *Metafizike*, koji se smatrao izgubljenim sve do potkraj 20. stoljeća: Giorgio Pini je na rukopis Duns Škotova spisa o Aristotelovoj *Metafizici* u milanskoj knjižnici Ambrosiana upozorio člankom 1996. godine, a njegovo kritičko izdanje objavio 2017. godine.²⁵

Irski je franjevac 1500. priredio i izdanje Duns Škotovih logičkih spisa u jednoj knjizi. Naslov izdanja otkriva da je Maurice O’Fihely tom prilikom priredio za tisak četiri Duns Škotova djela: *Questiones Scoti super universalialia Porphyrii, necnon Aristotelis Predicamenta ac Peryarmenias* [sic], *item super libros Elenchorum*, <...>.²⁶ I ovom je prilikom zbog složenosti izdanja nužno popisati njegove sastavnice:

- »Questiones super universalibus Porphyrii.«, ff. 2ra–12va;
 - »Questiones super libro Predicamentorum Aristotelis«, ff. 12vb–32ra;
 - »Questiones super primo libro Peryarmenias [sic]«, ff. 32rb–37vb;
 - »Questiones super secundo libro Peryarmenias [sic]«, ff. 37vb–38vb, i^{ra}–i^{rb};
 - »Questiones super libros Elenchorum«, ff. i^{va}–xvij^{vb};
 - »Questiones clarissimi doctoris Antonii Andree super sex principiis Gilberti Porretani«, ff. xvij^{ra}–xx^{vb}, 39ra–41vb;
 - »Tabula«, sadržaj izdanja do f. 41, ff. 41vb–42vb;
 - »Expositiones questionum doctoris subtilis Joannis Scoti super universalibus Porphyrii edite a Magistro Joanne Anglico ordinis minorum.«, komentar Johna Foxholesa/Foxala uz Duns Škotove *Quæstiones super universalialia Porphyrii*, ff. 43ra–82ra;
 - »Mauritij de Portu Hybernie ex ordine minorum Theologie consulti in Questiones dialecticas Divi Joannis Scoti expositio accuratissima.«, ff. 83ra–144ra.
- Sadržaj izdanja pomnom čitatelju otkriva dva obilježja Mauricijeva priređivačkoga rada:

1. folijaciju označenu rimskim brojevima umetnutu usred knjige opremljene folijacijom označenom arapskim znamenkama;

»Ferkic (= Matteo Ferchio [sic]) had already contested the authenticity of this work [= *Expositio in XII libros Metaphysicorum Aristotelis*] and ascribed it to Antonius Andreas.«

Nadalje u bilješkama: Vos, *The Philosophy of John Duns Scotus* (2006).

²⁵ Usp. Giorgio Pini (ed.), »Notabilia Scoti super Metaphysicam: una testimonianza ritrovata dell’insegnamento di Duns Scoto sulla Metafisica«, *Archivum Franciscanum Historicum* 89 (1996), pp. 137–180; Ioannes Duns Scotus, *Notabilia super Metaphysicam*, edidit Giorgio Pini (Turnhout, Belgium: Brepols, 2017).

²⁶ *Questiones Scoti super universalialia Porphyrii, necnon Aristotelis Predicamenta ac Peryarmenias* [sic], *item super libros Elenchorum et Antonii Andree super libro Sex principiorum. Item questiones Mauritii de Portu Hibernici super questiones universales Scoti. Item questiones Joannis Anglici super questiones universales eiusdem Scoti.* (Venetiis impressæ sumpto domini Andree Torresani de Asula per Simonem de Luere Die xx. marcij M.cccccc.).

Nadalje u bilješkama: Duns Scotus, *Questiones super universalialia Porphyrii* (1500).

2. odnos između Duns Škotovih logičkih djela i logičkih djela njegovih sljedbenika.

Mletački tiskar Simone de Luere očito je naknadno dobio na slaganje dva spisa: Duns Škotove *Quaestiones super libros Elenchorum* i spis *Quaestiones super sex principiis Guilberti Porretani* Antonia Andreua, a snašao se tako da je nakon 38. lista folijacije opremljene arapskim brojevima dodao 20 listova nove folijacije označene rimskim brojevima.

Izdanje četiriju logičkih Duns Škotovih djela padovanski profesor nije popratio samo s dvama logičkim spisima istaknutih škotista, Antonia Andreua i Johna Foxholesa/Foxala, nego i vrlo opsežnim vlastitim prikazom Duns Škotove logike: *In questiones dialecticas Divi Joannis Scoti expositio accuratissima*, što ga je, kako svjedoči kolofon, dovršio u Ferrari 28. kolovoza 1499, a objavio u Veneciji 20. ožujka 1500.²⁷ Tri logička spisa Duns Škotovih sljedbenika priložena radi boljšeg razumijevanja Duns Škotove logike obasežu 108 listova, dok se slog svih četiriju Duns Škotovih logičkih djela proteže na 55 listova. Takav pristup pokazuje da je padovanskom profesoru škotističke teologije bilo stalo kako do objavljivanja emendiranoga izdanja Duns Škotovih logičkih djela tako još i više do tumačenja tih spisa, čak dotle da je objavio komentare Duns Škotove logike iz pera triju različitih naraštaja škotista. Promotri li se to izdanje iz današnje istraživačke perspektive, fra Mauricije je 1500. objavio Duns Škotova logička djela koja su izdržala kušnje kasnijega kritičkoga propitivanja autorstva i treba ga ubrojiti među škotiste koji nisu podcijenili Duns Škotove

²⁷ Duns Scotus, *Questiones Scoti super universalialia Porphyrii* (1500), f. 144ra, s razriješenim kraticama, ali bez transkripcijskih zahvata:

»Explicit lectura fratris Mauritij de Portu ordinis minorum provincie Hibernie in questiones Doctoris subtilis super Porphyrio Padue dum ordinarie sacram theologiam legebat. Finita xxviii. augusti in inclyta urbe Ferrarie. Anno salutis christiane M.cccxcix. et Venetiis impressa mandato domini Andree Torresani de Asula per Simonem de Luere xx. Marci [sic] M.D.«

To je djelo u franjevačku bibliografiju prvi uvrstio Giovanni Giacinto Sbaraglia 1806. godine, dapače s protekom triju stoljeća ocijenio ga je kao »glavno djelo« Mauricea O'Fihelyja. Usp. *Supplementum et castigatio ad scriptores trium ordinum S. Francisci a Waddingo, aliisve descriptos; cum adnotationibus ad Syllabum martyrum eorumdem ordinum. Opus posthumum* Fr. Jo. Hyacinthi Sbaraleae Minor. Conventual. Sac. Theolog. Magistri. (Romae: Ex Typographia S. Michaelis ad Ripam, apud Linum Contedini, 1806), u natuknici »Mauritius de Portu Fildæus«, pp. 534b–535b, na p. 534b:

»Praecipuum autem ejus Opus est

Expositio in Quaestiones Dialecticas Jo: Scoti super Porphyrium incipiens: *Quia intentio praesentis lucubrationis etc. facta Patavii, dum ordinarie sacram Theologiam profiteretur; finita vero Ferrariae die 27. Augusti 1499., uti legitur in fine codicis nostrae Biblioth.[ecae] Bononien.[sis] impressi Venetiis an. 1519. in fol. per HH.[æredes] Octaviani Scoti, et antea anno 1500. per Simonem de Luere.«*

prinose logici, što se kasnije, primjerice, dogodilo i zaslužnim medievistima Karlu Baliću i Janu Pinborgu.²⁸

K tomu Mauricijeva rasprava o »vrlo točnom izlaganju« Duns Škotove logike *In quaestiones dialecticas Divi Joannis Scoti expositio accuratissima*, njegov najopsežniji rad iz škotističke logike, doživjela je rano priznanje kad ju je hrvatski franjevac Benedikt Benković, Zdranin kao i Grisogono, sedam godina nakon Irčeve smrti uvrstio na prvo mjesto u drugom svesku svoga zbornika *Scoticae subtilitatis epidicticon* (1520).²⁹

Svoja je škotistička istraživanja Mauricije okrunio 1506. godine objavljivanjem pet svezaka iz Duns Škotove filozofsko-teološke radionice: prvo su u srcu ljeta objelodanjene već spomenute Duns Škotove *Quaestiones quodlibetales* s Grisogonovim četverostihom na naslovnici i s nadnevkom 28. srpnja 1506. kao datumom objavljivanja u kolofonu, a potom ujesen Duns Škotovo četverosveščano djelo *Scriptum Oxoniensis*, koje je tiskao Simone de Luere za tiskara Andreu Torresanija: prvi je svezak objavljen 20. listopada, drugi 22.

²⁸ Lloyd A. Newton, »Introduction«, u: John Duns Scotus, *Questions on Aristotle's Categories*, translated by Lloyd A. Newton (Washington, D.C.: The Catholic University of America, 2014), pp. 3–37, u poglavlju »Scotus's Logical Writings«, pp. 28–32.

Dok iscrpno prikazuje odnos prema Duns Škotovoj logici u suvremenim istraživanjima, počevši od Balićeve nepovoljne ocjene iz 1965. godine, Newton posve zanemaruje povijest izdavanja Duns Škotovih logičkih spisa, pa time i njihovo objavljivanje u renesansnoj Veneciji.

²⁹ »Mauritii de Portu, ex Ordine Minorum, theologiae consulti, in quaestiones dialecticas Divi Joannis Scoti expositio accuratissima.«, u: Benedictus Bencovich Dalmata (ed.), *Habes hoc in tantillo, candidissime lector, Scoticae subtilitatis epidicticon, Universalium videlicet Predicamentorum, Perihermenias, Elenchorum, Priorumque libros, per eminentissimum cuiusvis discipline Monarcham Benedictum Bencovich Minoritane obser.[vantie] profes.[sorem] integer[rum] generalemque sacre theologie lectorem peritissimum, pristinae integritati labore non modico ad discipulorum instantiam restitutos. Posteriorum et his additur opusculum Scoto ipsi, mendose licet, attributum: Sex etiam Anto.[nii] Andree principiorum, Mauritii Anglicique super Scoticis universalibus enodationum necnon de significandi modo Sirrecti Antonii Trombette Formalitatum, aliorum iam tersi lima connectuntur libelli. (Papie impressae per solertem virum Jacob Paucidrapium de Burgofranco. Anno Christiane salutis vigesimo supra millesimum quinquiesque centesimum. Decimoquarto die mensis Aprilis.)*, ff. 2–138 u drugom svesku.

Usp. Marija Brida, *Benedikt Benković* (Beograd: Institut za društvena istraživanja – Odeljenje za filozofiju, 1967), u poglavlju »Rad na izdavanju škotističkih spisa«, pp. 31–35; o dvama Mauricijevim djelima u drugom svesku Benkovićeve zbornika iz Duns Škotove i škotističke logike na p. 34; Ivica Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2011), dostupno na mrežnoj adresi: <http://www.ffst.hr/dokumenti/izdavastvo/predavanja/Martinovic.zhfb15-18st.pdf>, u poglavlju »Urednici filozofskih klasika«, pp. 59–60, 91–92.

Nadalje u bilješkama: Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (2011).

Venetijs per Simonem de
Luere pro dno Andrea de Torresanis de
Asula. 26. Octobris. 1506.

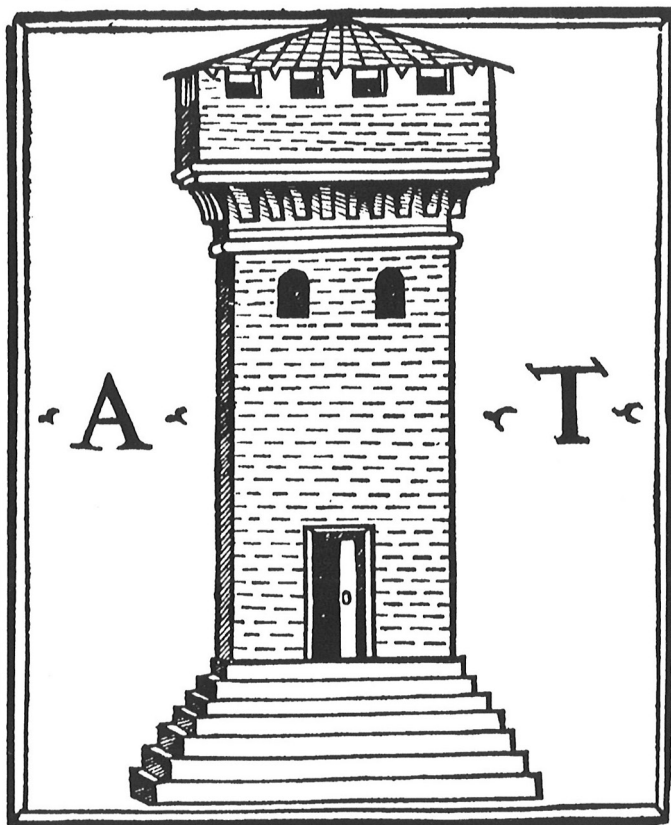
Registrum.

aaa bbb ccc ddd eee fff ggg hbb iii

kkk lll mmm nnn ooo ppp. foliū kkk

Quinternus ppp. Alij Quaterni.

Quint. xj. char. lxx.

Slika 3. Kolofon trećega sveska Duns Škotova komentara *Sentencija*: izdanje priredio Maurice O’Fihely, tisak dovršen 26. listopada 1506. *Tertius scripti Oxoniensis doctoris subtilis fratris Joannis Duns Scoti Ordinis Minorum super Sententias* (Venetiis: Per Simonem de Luere pro domino Andrea de Torresanis de Asula, 26 Octobris 1506).

listopada, treći 26. listopada (sl. 3), a četvrti 3. studenoga 1506.³⁰ Padovanski profesor škotističke teologije očito je požurio s izdavanjem priredenih rukopisa, nakon što ga je papa Julije II. imenovao nadbiskupom Tuama u Irskoj i osobno zaređio u Rimu 26. lipnja 1506.³¹ I pet stoljeća nakon objavljivanja tom se Mauricijevu izdanju odaju priznanja.³²

Time su naznačena tri glavna pravca Mauricijeva priređivačkoga rada što se tiče Duns Škotova opusa. Očito je bio usredotočen na spise koji zrcale Duns Škotov odnos: 1. prema Aristotelovoj *Metafizici*, 2. prema Aristotelovu *Organonu*; 3. prema *Sentencijama* Petra Lombardskoga, ali to dakako nije sve što je poduzeo u okviru svoga škotističkoga djelovanja. Maurice O’Fihely pribivao je prvim dvjema sjednicama V. Lateranskoga sabora 1512. godine. Za vrijeme obustave rada Padovanskoga sveučilišta zbog francusko-mletačkoga rata (1509–1517) ostao je u Padovi, i to sve do 1513, kad je krenuo u Irsku preuzeti svoju nadbiskupiju i na tom putu, u franjevačkom samostanu u Galwayu, iznenada umro.

Ustrajno i plodno profesorsko djelovanje fratra Mauricija, napose njegov neumoran rad pri pređivanju dotjeranih izdanja Duns Škotovih djela, učinilo je Padovu središtem škotističkih istraživanja početkom 16. stoljeća, a Veneciju

³⁰ *Primus scripti Oxoniensis doctoris Subtilis fratris Joannis Duns Scoti ordinis Minorum super Sententias*. Titulus conveniens doctrine atque auctori huius primi Mauritio inventore. (Venetiis per Simonem de Luere pro domino Andrea de Torresanis de Asula 20. Octobris 1506.).

Secundus scripti Oxoniensis doctoris Subtilis fratris Joannis Duns Scoti ordinis Minorum super Sententias. Titulus conveniens scripto et scriptori huius secundi Mauritio inventore. (Venetiis per Simonem de Luere pro domino Andrea de Torresanis de Asula 22. Octobris 1506.).

Tertius scripti Oxoniensis doctoris subtilis fratris Joannis Duns Scoti ordinis Minorum super Sententias. Titulus conveniens materie atque compilatori huius tertii Mauritio inventore. (Venetiis per Simonem de Luere pro domino Andrea de Torresanis de Asula 26. Octobris 1506.).

Četvrti svezak iz 1506. nisam uspio ogleđati. Glede tiskanja četvrtoga sveska usp. *Annales typographici ab anno MDI ad annum MDXXXVI*, cura D. Georgii Wolfgangi Panzer, Volumen undecimum (Norimbergae: Impensis Joannis Eberhardi Zeh bibliopolae, 1803), u odsjeku: »CLXXV. Venetiis«, pp. 509–537, o *Scriptum Oxoniense* u n. 340 na pp. 515–516.

³¹ Conradus Eubel O. M. Conv., *Hierachia Catholica medii et recentioris aevi sive Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium, Ecclesiarum antistitum series*, Volumen tertium saeculum XVI ab Anno 1503 complectens quod cum Societatis Goerresianae subsidio inchoavit Guilelmus van Gulik, presbyter Monasteriensis, S. Theol. Doct., absolvit Conradus Eubel Ord. Min. Conv., S. Theol. Doct. Editio altera quam curavit Ludovicus Schmitz-Kallenberg (Monasterii: Sumptibus et typis librariae Regensbergianae, 1923), s. v. »Tuamen« na p. 320:

»Mauritius Oschillai (de Portu) O. Min., ‘flos mundi’«.

Usp. digitalnu preradbu: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bofih.html> (pristupljeno 6. 8. 2021).

³² Vos, *The Philosophy of John Duns Scotus* (2006), p. 105:

»The older *Opus Oxoniense* edition of Maurice O’Fihely (Mauritius Hibernus) is better than Wadding’s <...>«.

europskim tiskarskim središtem upravo za emendirana Duns Škotova izdanja. Za svoje padovanske profesure uspostavio je fra Mauricije izvrsne odnose s mletačkim tiskarima, koji su se mogli posve osloniti na njegovu pomoć pri zahtjevnom izdavanju Duns Škotovih djela. To ne vrijedi samo za Ottaviana Scota i Boneta Locatellija, koji se poimence spominju u natuknicama o znamenitom irskom franjevcu, nego i za Andreu Torresanija i Simonea de Luere, koji su zaslužni za izdavanje Duns Škotova petoknjižja 1506. godine. Suvremenici su ga, kako zapisuje Luke Wadding u svom biografskom leksikonu *Scriptores Ordinis Minorum*, »zbog čestitosti života i nenadmašnosti znanja/znanstvenosti« oslovljavali pridjevkom *Flos Mundi* (*Cvijet svijeta*).³³ Taj je pridjev, pokazat će se, ključan za interpretaciju Grisogonova četverostiha.

1.3. Mauricijevi prilozi u izdanju Duns Škotovih *Questiones quodlibetales* (1506)

Irski franjevac Maurice O’Fihely pripremio je i izdanje Duns Škotovih *Questiones quodlibetales* (1506) pomno i temeljito, uz iznimno velik uloženi trud, kako to jasno otkrivaju prilozi i ostali tragovi njegova uredničkog rada.

Prvo i najuočljivije, izdanje Duns Škotovih svaštica o Bogu i stvorenjima opremio je sadržajem, koji je otisnut na posljednjoj stranici izdanja, u stupcu iznad kolofona (sl. 4):

»Incipit tabula questionum quolibetalium.	
Questio 1. Vtrum in divinis essentialia sint immediatiora ipsi essentie divine vel notionalia. ³⁴	2ra
Questio 2. Vtrum in Deo possunt esse plures productiones eiusdem rationis.	5ra

³³ Lucas Waddingus, *Scriptores Ordinis Minorum* (Romae: Ex Typographia Francisco Alberti Tani, 1650), u natuknici »Mauritius de Portu Fildæus«, pp. 256b–257a, na p. 256b:

»a multis *Flos mundi* propter vitae candorem, et scientiae eminentiam nuncupatus.«

Usp. Joannes a S. Antonio, *Bibliotheca universa franciscana*, Tomus secundus (Matriti: Ex Typographia Causae V. Matris de Agreda, 1732), u natuknici »Mauritius de Portu Fildæus«, pp. 357a–358b, na p. 357a, gdje preuzima znatan dio Waddingove natuknice, uključujući i bibliografske netočnosti.

S tim je pridjevkom fra Mauricije Irac ušao i u novovjekovne povijesti filozofije. Usp. Jacobus Bruckerus, *Institutiones historiae philosophicae usui academicae iuventutis adornatae*. (Lipsiae: Impensis Bernhard. Christoph. Breitkopfii, 1747), u poglavlju: »[Periodus secunda. Ab initiis Romanae monarchiae ad repurgatas usque literas. Pars altera. Historia philosophiae Christianae ad restauratas literas exponens. Liber secundus. De philosophia christiana medii aevi. Caput tertium. De philosophia scholastica.] Sectio secunda. De scholasticis.«, n. 26, p. 434, uvršten među »druge skolastike trećega doba«: »Mauritius Hibernicus, dictus [F]los [M]undi«.

³⁴ U tekstu na f. 2ra uz izostavljanje riječi *ipsi*:

»Vtrum in divinis essentialia sint immediatiora essentie divine vel notionalia.«

Incipit tabula questionum quolibetalium.

Questio. I.

	Utrum	in diuinis eſſentialia ſunt immediatiora ipſi eſſentie diuine uel notionalia.	2
2		Utrum in deo poſſunt eſſe plures p ductiones eiufdem rationis.	5
3		Utrum iſta poſſint ſimul ſtare q̄ relatio ut com parata ad oppoſituz ſit res; ⁊ ut comparata ad eſſentiam ſit ratio tm̄.	8
4		Utrum ſubtracta uel ſeparata ſiue circūſcripta relatione originis poſſet manere p̄ma perſona diuina conſtituta ⁊ diſtincta.	ii
5		Utrum relatio originis in diuinis ſit formaliter inſinita.	14
6		Utrum eſſentia in diuinis ſit relatio realis.	16
7		Utrum deum eſſe omnipotentem poſſit rōne necella ria demonſtrari.	20
8		Utrū filius ſiue uerbū diuinū hēat aliquā cali tatem p̄p̄iam reſpectu creature.	25
9		Utrum deus poſſit facere angelum informare materiam.	27
10		Utruz deus poſſet ſpēs que ſunt in euchariftia convertere in aliqd̄ p̄exiſtēs.	29
11		Utrū deus poſſet facere q̄ manēte corpore ⁊ lo co eius corpus nō habeat ubi in loco.	32
12		Utrum reſpectus rei create ſit idem ad deū cre antem ⁊ conſeruantem.	33
13		Utrum actus cognoscēdi ⁊ appetendi ſint eſſen tialr̄ abſoluti uel eſſentialiter relatiui.	35
14		Utrū aia ſue p̄fectioni nāli relicta poſſit cogno ſcere trinitatem p̄ſonarū in diuinis.	38
15		Utrū reſpectu uerbi creature intellectus poſſi bilis ſit actiuus uel paſſiuus.	42
16		Utrum libertas uoluntatis ⁊ neceſſitas natura lis poſſint ſe compati in eodem reſpectu eiuf dem actus ⁊ obiecti.	45
17		Utrū actus dilectionis nālis ⁊ actus dilectiois meritorie ſint eiufdem ſpeciei.	48
18		Utrum actus exterior addit aliqd̄ bonitatis ul malitie ad actum interiozem.	49
19		Utrum in chriſto vnitas natura humane ad v̄ bum ſit ſola dependentia nature aſſumptę ad perſonam uerbi.	52
20		Utrum ſacerdos obligatus ad dicēdum miſſas pro vno; obligatus etiam ad dicēdum miſſam pro alio ſufficienter ſoluat debituz dicēdo vnā miſſam pro ambobus.	56
21		Utrū ponēs mūdi eternitatē poſſit ſuſtinere ali quem eſſe vniuerſaliter bene fortunatum.	59

Slika 4. »Tabula questionum quolibetalium«: sadržaj Duns Škotove zbirke pitanjā bilo o čem. *Questiones quo[d]libetales* Joannis Duns Scoti Ordinis Minorum (Venetiis: Per Simonem de Luere, 1506), f. 62ra.

Questio 3. Vtrum ista possint simul stare quod relatio ut comparata ad oppositum sit res, et ut comparata ad essentiam sit ratio tantum. ³⁵	8[vb]
Questio 4. Vtrum subtracta vel separata sive circumscripta relatione originis posset manere prima persona divina constituta et distincta. ³⁶	11[ra]
Questio 5. Vtrum relatio originis in divinis sit formaliter infinita. ³⁷	14[rb]
Questio 6. Vtrum equalitas in divinis sit relatio realis.	16[vb]
Questio 7. Vtrum Deum esse omnipotentem possit ratione necessaria demonstrari. ³⁸	20[rb]
Questio 8. Vtrum filius sive verbum divinum habeat aliquam causalitatem propriam respectu creature. ³⁹	25[ra]
Questio 9. Vtrum Deus possit facere angelum informare materiam.	27[rb]
Questio 10. Vtrum Deus posset species que sunt in eucharistia convertere in aliquid preexistens. ⁴⁰	29[va]
Questio 11. Vtrum Deus posset facere quod manente corpore et loco eius corpus non habeat ubi in loco. ⁴¹	32[ra]
Questio 12. Vtrum respectus rei create sit idem ad Deum creantem et conservantem. ⁴²	33[va]
Questio 13. Vtrum actus cognoscendi et appetendi sint essentialiter absoluti vel essentialiter relativi.	35[ra]

³⁵ U tekstu na f. 8vb uz dodavanje riječi *duo*:

»Vtrum ista duo possunt simul stare quod relatio ut comparata ad oppositum sit res, et ut comparata ad essentiam sit ratio tantum.«

³⁶ U tekstu na f. 11ra u jednostavnijoj i boljoj stilizaciji:

»Vtrum scilicet separata vel abstracta relatione originis posset manere prima persona divina constituta et distincta.«

³⁷ U tekstu na f. 14rb uz izostavljanje izričaja *in divinis*:

»Vtrum relatio originis sit formaliter infinita.«

³⁸ U tekstu na f. 20va u dopunjenoj stilizaciji:

»Vtrum deum esse omnipotentem possit naturali ratione et necessaria demonstrari.«

³⁹ U tekstu na f. 25ra samo uz izmijenjeni poredak riječi:

»Vtrum filius sive verbum divinum habeat causalitatem aliquam propriam respectu creature.«

⁴⁰ U tekstu na f. 29va u drukčijoj stilizaciji:

»Ad secundum quesitum an deus posset species in eucharistia convertere in aliquid preexistens.«

⁴¹ U tekstu na f. 32ra u drukčijoj stilizaciji:

»Ad tertium sic proceditur: arguitur quod deus non posset facere quod manente corpore et loco eius corpus non habeat ubi in loco.«

⁴² U tekstu na f. 33va u drukčijoj stilizaciji:

»Vtrum rei create sit idem respectus ad deum ut creantem et ad deum ut conservantem.«

Questio 14. Vtrum anima sue perfectioni naturali relicta possit cognoscere trinitatem personarum in divinis.	38[vb]
Questio 15. Vtrum respectu verbi creature intellectus possibilis sit activus vel passivus. ⁴³	42[rb]
Questio 16. Vtrum libertas voluntatis et necessitas naturalis possint compati in eodem respectu eiusdem actus et obiecti. ⁴⁴	45[va]
Questio 17. Vtrum actus dilectionis naturalis et actus dilectionis meritorie sint eiusdem speciei.	48[rb]
Questio 18. Vtrum actus exterior addit aliquid bonitatis vel malitie ad actum interiore. ⁴⁵	49[vb]
Questio 19. Vtrum in Christo unitas nature humane ad verbum sit sola dependentia nature assumpte ad personam verbi.	52[va]
Questio 20. Vtrum sacerdos obligatus ad dicendum missam pro uno, obligatus etiam ad dicendum missam pro alio sufficienter solvat debitum dicendo unam missam pro ambobus.	56[ra]
Questio 21. Vtrum ponens mundi eternitatem possit sustinere aliquem esse universaliter bene fortunatum.	59[va]« ⁴⁶

Drugo, a što se može uočiti tek pomnim pregledavanjem sloga, profesor Mauricije Irac odabrao je predložak za svoje izdanje, tiskani ili rukopisni, ali je očito raspolagao i rukopisom, možda i s više rukopisa, koji su se od predložka razlikovali pa je odlomke koji postoje samo u nekom drugom rukopisu odlučio uvrstiti u izdanje Duns Škotovih *Quæstiones quo[d]libetales* koje je priređivao. Učinio je to na dva načina:

1. redovito je razlike spram odabranoga predložka unosio u slog izdanja i pritom ih označavao okomitom rubnom crtom uz desni rub sloga, kao što se to može uočiti na 19 mjesta, i to na ff. 2va, 3ra, 3rb (2x), 3va, 4ra,

⁴³ U tekstu na f. 42rb u drukčijoj stilizaciji:

»Vtrum respectu illius verbi creature intellectus possibilis habeat se pure passive.«

⁴⁴ U tekstu na f. 45va u malo izmijenjenoj stilizaciji:

»Vtrum libertas voluntatis et necessitas naturalis possunt se compati in eodem respectu eiusdem actus et obiecti.«

⁴⁵ U tekstu na f. 49vb uz jednu izmjenu – glagol u konjunktivu:

»Vtrum actus exterior addat aliquid bonitatis vel malitie ad actum interiore.«

⁴⁶ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 62ra, bez ikakvih transkripcijskih zahvata; pridodane folijacije upućuju na mjesta gdje *quaestiones* počinju kao sastavnice teksta, ne nužno na mjesta gdje je Duns Škot oblikovao svoje pitanje.

10rb–10va, 21vb, 29rb, 32va, 34vb, 36vb, 39va, 45rb, 47ra–47rb, 50rb (2x), 52va i 58va; pritom je uz prvi dodatak na f. 2va uvrstio uzrubnu obavijest »Additio«;

2. iznimno je tri odlomka dodao nakon završetka teksta, a prije sadržaja i kolofona, na f. 61v, naslovivši taj prilog »Additio«, pri čem se ta tri odlomka odnose na 7., 14. i 18. pitanje.

Treće, a opseg se toga posla može također procijeniti samo pomnim pregledavanjem sloga, slog je Mauricije opremio uzrubnicama koje većinom upućuju na vrela koja se mogu razvrstati u šest skupina:

1. uputnice na Petra Lombardskoga i komentatore njegovih *Sententija*;
2. uputnice na Aristotela, ponajviše na njegova tri djela *Physica*, *Metaphysica* i *De anima*, a na Platona, i to na *Timeja*, tek iznimno u prvoj uzrubnici;
3. uputnice na prvake ranokršćanske filozofije, ponajviše na Augustina, koji se u tekstu mnogo češće spominje;
4. uputnice na prvake arapske filozofije Avicenu i Averroesa;
5. uputnice na prvake skolastike Tomu Akvinskoga i Henrika iz Genta;
6. uputnice na prvake franjevačke filozofsko-teološke škole, ali prilično rijetko: na Bonaventuru, Rikarda iz Mediaville i Williama Ockhama.

Irski je franjevac u uzrubnice ponekad uvrstio i emendacije teksta, a jednom i upozorio na važnost odlomka: »Digressio profundissima theologica fundamentalis ubique notanda.«⁴⁷

Četvrto, nakon kolofona dodao je još jedan, donekle neočekivan prilog, očito naknadno ili u zadnji čas sastavljen i poslan u mletačku tiskaru Simonea de Luere, stoga opremljen samostalnom folijacijom ff. I1r–I4r. Naslovljen je samo »Tabula«, u *explicitu* mu je naslov točnije oblikovan: »Tabula propositi-
onum quolibetorum«,⁴⁸ a na sedam stranica nudi iscrpan popis glavnih tvrdnja izrečenih u Duns Škotovim svašticama o Bogu i stvorenjima, pri čem su tvrdnje poredane po abecednom redu temeljnih pojmova koji se u njima spominju (sl. 5). Kako su ti pojmovi dodatno istaknuti uz rub sloga, čitatelj može lako odabrati nazivak koji ga zanima pa uz tu uzrubnicu pronaći popis tvrdnja koje taj nazivak sadrže. Istodobno uzrubni nazivci upozoravaju istraživača na to da među njima prednjače pojmovi iz metafizike, filozofske teologije i logike, ali i na to da Duns Škot zauzima stavove i iz drugih filozofskih disciplina, prije svega prirodne filozofije, epistemologije i etike.

Među uzrubnicama Mauricijeve tablice glavnih stavaka metafizici svakako pripadaju nazivci: *absolutum*, *accidens*, *causa*, *causatum*, *causatio*, *causalitas*,

⁴⁷ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 40rb.

⁴⁸ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. I4r:

»Finit Tabula propositionum quolibetorum.«

contingens, ens i essentia. Posve očekivano, daleko su brojniji i uočljiviji nazivci iz filozofske teologije: *conceptus* (Dei), *creatura, Deus, distinctio* (proprietas), *equalitas* (extrema equalitas in divinis), *Pater, paternitas, persona, productio* (in divinis), *proprietas* (essentialis, personalis, constitutiva), *Trinitas, Verbum, unio* (naturae humanae ad personam Verbi), *unitas* (in divinis) i *voluntas* (divina). Brojna je i skupina logičkih nazivaka: *conceptus, conclusio, consequentia, confutatio, demonstratio i praedicatio* (formalis).

Nazivci iz prirodne filozofije odnose se ponajviše na jedanaesto pitanje gdje je riječ o odnosu tijela i mjesta, zahtjevnoj Aristotelovoj temi: *annihilatio, alteratio, celum, corpus, corporeitas, distantia, elementa, instans, locus, motus, pars, principia, totum i vacuum*. Uvršteni su dakako i nazivci zajednički metafizici i prirodnoj filozofiji, kao što su *actus i potentia*. Među gnoseološkim nazivcima ističu se: *cognitio* (intuitiva et abstractiva), *cognoscere, intellectus, intellectio i veritas*. Razmjerno malen broj uzrubića potječe iz etike: *beatitudo, bonitas* (moralis), *charitas i dilectio* (habitualis, meritoria). Samo jedan nazivak pripada esteti: *ars*. Stoga je Mauricijeva »Tablica stavaka [u Duns Škotovim odgovorima na pitanja] bilo o čemu« vrlo korisno pomagalo za proučavatelja Duns Škotovih poznih, pariških svaštica.

1.4. Filozofske teme Duns Škotovih *Quæstiones quodlibetales* (1506)

U zbirci *Quæstiones quodlibetales* okupio je Duns Škot odgovore na pitanja koja su mu javno bila postavljena tijekom Došašća 1306. ili Četrdesetnice 1307. dok je bio *magister regens* Sveučilišta u Parizu, a potom ih je konačno uobličio u tekst.⁴⁹ To je zacijelo posljednje djelo koje je sâm redigirao; istodobno je uobličio i samostalnu raspravu *De primo principio*, ali uz znatnu pomoć svoga tajnika i preuzimajući gotovo polovicu teksta iz svoga komentara *Ordinatio* uz prvu knjigu *Sententija Petra Lombardskoga*.⁵⁰

Prvih jedanaest pitanja »bilo o čemu« bilo je Duns Škotu postavljeno o Bogu, i to o Božjim unutarnjim i vanjskim svojstvima. Već prvo pitanje pret-

⁴⁹ Williams, »Introduction: The Life and Works of John Duns the Scot« (2003), o *Quæstiones quodlibetales* na p. 12; Williams, »John Duns Scotus« (2019), o *Quæstiones quodlibetales* u poglavlju »Scotus's Works«.

Vos pak suzuje razdoblje nastanka *Quæstiones quodlibetales* na drugi ili treći tjedan Došašća 1306. Usp. Vos, *The Philosophy of John Duns Scotus* (2006), p. 97.

⁵⁰ Wolfgang Kluxen, »Uvod«, u: Ivan Duns Škot, *Rasprava o prvom principu*, priredio i preveo Mile Babić (Zagreb: Demetra, 1997), pp. 1–23, na pp. 11–13; Williams, »Introduction: The Life and Works of John Duns the Scot« (2003), p. 12, s literaturom o prijeporu; Williams, »John Duns Scotus« (2019).

postavlja razlikovanje *essentialia* – *notionalia* u Božjoj intimi: zajedničkim (*essentialia*) nazivaju se svojstva koja posjeduju sve tri božanske osobe, a razlikovnim (*notionalia*) ona obilježja koja su svojstvena samo jednoj ili najviše dvjema božanskim osobama,⁵¹ a pita se o tom koje je svojstvo neposrednije Božjoj naravi: zajedničko ili razlikovno? A u odgovoru znameniti Škot tvrdi:

»Od ni jednog zajedničkog nešto razlikovno nije neposrednije [Božjoj biti] na oba načina; od bilo kojeg razlikovnog nešto zajedničko prema unutra neposrednije je [Božjoj biti] na oba načina.«⁵²

Drugo pitanje izvorno glasi: »Ispituje se može li u Bogu biti više proizvođenja po istoj osnovi.«⁵³ pri čem se pod 'proizvođenjem' (*productio*) podrazumijeva ili Očevo 'izgovoriti' (*dicere*), čime se proizvodi Riječ ili Sin, ili Očevo (i Sinovo) 'dahnuti' (*spirare*), čime se proizvodi Duh Sveti, a Duns Škot dakako odgovara niječno, a uz svoj dokaz potvrdu pronalazi i u Aristotelovoj *Metafizici*:

»Treće, zaključak se izriče [i] prema uvidu Filozofa u 12. knjizi *Metafizike*, gdje je

⁵¹ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), ff. 2va–3vb.

Usp. John Duns Scotus, *God and Creatures: The Quodlibetal Questions*, edited and translated by Felix Alluntis and Allan B. Wolter (Princeton, N.J., and London: Princeton University Press, 1975), pp. 9–19.

Usp. Richard Cross, *Duns Scotus on God*, Ashgate Studies in the History of Philosophical Theology (Aldershot – Burlington: Ashgate, 2005), u poglavlju: »Chapter 16. Notional and essential acts«, pp. 223–232.

Nadalje u bilješkama: Duns Scotus, *God and Creatures* (1975); Cross, *Duns Scotus on God* (2005).

⁵² Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 4rb:

»Nullo autem essentiali est aliquid notionale immediatius [Divinae essentiae] utroque modo; quolibet autem notionali est aliquod essentialia ad intra immediatius [Divinae essentiae] utroque modo.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 22:

»Nothing notional, however, is more immediate in both ways than anything essential. On the other hand something essential intrinsically (*ad intra*) is more immediate in both ways than anything notional. <...>«

Svi navodi iz Duns Škotovih *Quæstiones quo[d]libetales* (1506) u bilješkama 52–99 u mojoj transkripciji. Redovito su priloženi i navodi iz Alluntisova i Wolterova engleskoga prijevoda, koji dokumentira povijest (i krajnji ishod) kritičkoga čitanja Duns Škotovih *Quæstiones quodlibetales* nakon Mauricijeva izdanja.

⁵³ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 5ra: »Quaeritur utrum in Deo possunt esse plures productiones eiusdem rationis.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 31: »Could there be several productions of the same type in God?«

razložio da 'ne može postojati više nebesa, jer ne može biti više prvih pokretača.' To dokazuje ovako: 'Što god je mnogo brojem, a jedno po vrsti, ima tvar. Prvi pokretač nema tvar, on je čisti čin. Jedan jest i vrstom i brojem prvi pokretač i nepokretljivo biće.' Odatle zaključuje: 'Jedno je dakle nebo.'⁵⁴

U žarištu sljedećih četiriju pitanja je »odnos potjecanja« (*relatio originis*) među božanskim osobama, odnosno sveza *principium – principiatum* u trinitarnoj teologiji, sveza između počela i onoga što proizlazi iz počela. U trećem pitanju Duns Škot tumači taj temeljni pojam dokazujući dvije tvrdnje:

1. odnos potjecanja je odnosno biće ili 'biće spram drugoga' (*res ad alterum*):

»Odatle je jasno koja je stvar sâm odnos. Jer ako je odnos pojedinačna stvar, tad je on ili stvar spram sebe ili stvar spram drugog. Formalno gledajući, odnos jest 'stvar spram drugog'.«⁵⁵

⁵⁴ Duns Scotus, *Questiones quo[d]libetales* (1506), f. 7ra–7rb:

»Tertio declaratur conclusio iuxta intentionem Philosophi 12. *Metaphysicae*, ubi arguit quod 'non possunt esse plures coeli, quia non possunt esse plura prima moventia.' Hoc probat, quia 'quaecumque sunt numero multa, unum autem specie, habent materiam; primum movens autem non habet materiam, est enim actus purus; unum ergo et ratione et numero primum movens et immobile ens;' ex hoc infert, 'unum ergo coelum.'[«]

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 48:

»Third, the conclusion is established from the mind of the Philosopher in the *Metaphysics* where he argues that 'many heavens cannot exist because there cannot be many first movers.' He proves this as follows: 'Those which are many in number but one in species have matter; the first mover has no matter since it is pure act; therefore, the first mover and immobile being is one in kind and number.' From this he infers: 'There is but one heaven.'[«]

Usp. Aristoteles, *Metaphysica* XII.8: 1074a31–38. Vidi: Hermannus Bonitz, *Commentarius in Metaphysica Aristotelis*, u: *Aristotelis Metaphysica*, recognovit et enarravit Hermannus Bonitz, Pars posterior (Bonnae: Ad. Marcus, 1849), p. 512:

»Plures si essent coeli, ait, plura item oporteret esse principia moventia immobilia; eaque profecto omnia specie ac notione eadem essent, et numero tantum plura, [1074]a32. At si qua numero sunt plura, quum eadem notione contineantur, ex materia, quacum coaluerunt, hoc habent ut sint plura <...>; summum autem principium movens, <...> [1074]a35, ab omni et potentiae et materiae admistione immune est. Ergo unum est principium movens immobile, ideoque unum item quod aeterno motu moveatur, id est: unum est coelum, [1074]a38.«

⁵⁵ Duns Scotus, *Questiones quo[d]libetales* (1506), f. 9ra:

»Ex hoc apparet quae res ipsa [relatio] sit, quia si sit res singularis, vel est ad se vel ad alterum, ipsa formaliter est res ad alterum, <...>«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 63:

»From what has been said it is clear what kind of thing this relationship is. For if it is a singular thing then it is either absolute or relative. Formally it is relative or 'being to another'.«

2. u odnosu na božansku bît, odnos potjecanja je ‘stvar’ (*res*), što je popraćeno opsežnim logičkim razmatranjem,⁵⁶ koje možda na najbolji način očituje do koje se mjere metafizika, logika i trinitarna teologija prožimaju u Duns Škotovu umovanju. U četvrtom pak pitanju znameniti Škot ispituje povezanost između odnosa potjecanja i prve božanske osobe: »Odijeli li se ili izuzme odnos potjecanja, bi li prva božanska osoba mogla ostati utemeljena i različita [od ostalih božanskih osoba]?« ili, nakon povijesnih mijena u tekstu u potrazi za izvornom Duns Škotovom mišlju, »Bi li prva božanska osoba mogla ostati utemeljena kao osoba, različita od drugih osoba, odvoji li se ili izuzme odnos potjecanja?«⁵⁷ Odgovor je potvrđan, ali on iziskuje odgovor na novo pitanje: Kojim bi dakle odnosom prva božanska osoba mogla biti utemeljena? Duns Škot odgovara: odnosom koji je oprečan odnosu koji utemeljuje drugu božansku osobu, tj. oprečan odnosu »biti rođen«. U odgovoru na peto pitanje Duns Škot želi istražiti »savršenstvo« (*perfectio simpliciter*), koje priliči odnosu potjecanja u Bogu, jer pita: »Je li odnos potjecanja formalno beskonačan?«⁵⁸ Pritom se oslanja na pojam beskonačnosti iz treće knjige Aristotelove *Fizike* i umjesto potencijalne beskonačnosti u kolikoći uvodi pojam aktualne beskonačnosti, primjeren božanskim odnosima. A odgovara ovako: pod formalnim vidikom očinstvo nije beskonačno.⁵⁹ Šesto pitanje glasi: »Je li jednakost u Bogu stvaran odnos?«⁶⁰ Odgovor je očekivano potvrđan, ali je Duns Škotova dokazna strategija iznimno složena i počiva na potrazi za stvarnom osnovom

⁵⁶ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 9va, s početnim riječima: »Quantum ad logicum <...>.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), pp. 66–68.

⁵⁷ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 11ra: »Vtrum scilicet separata vel abstracta relatione originis posset manere prima persona divina constituta et distincta.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 80: »Could the first divine person remain constituted as a person, distinct from the other persons, apart or prescinding from the relationship of origin?«

⁵⁸ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 14rb: »Vtrum relatio originis [in divinis] sit formaliter infinita.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 108: »It is whether the relation of origin is formally infinite.«

⁵⁹ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 14vb: »Paternitas non est formaliter infinita.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 114: »Paternity is not formally infinite.«

⁶⁰ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 16vb: »Vtrum æqualitas in divinis sit relatio realis.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 130: »Is equality in the divine a real relation?«

te jednakosti: počiva li jednakost među božanskim osobama na veličini (a da nije vrsta kolikoće), vječnosti ili moći?

Sa sedmim pitanjem Duns Škot počinje propitivati Božja vanjska svojstva, odnosno svojstva s pomoću kojih se očituje Božji odnos prema stvorenjima. Prvo pitanje iz te skupine glasi: »Može li se naravnim i nužnim razlogom dokazati da je Bog svemoguć?«⁶¹ Postavljeno je dakle iz gnoseološke perspektive, naime propituje spoznajnu moć čovjeka. Duns Škot provodi opsežni dokazni postupak, a pritom se u mnogome oslanja na Aristotela. Prvo uporište odabire iz osme knjige *Fizike* i ujedno dvanaeste knjige *Metafizike*: »Bog ima beskonačnu moć odatle što pokreće u beskonačnom vremenu«,⁶² stoga je svemoguć; drugo uporište pronalazi u razlikovanju između dokaza iz uzroka (*propter quid*) i dokaza iz učinka (*quia*) u 13. poglavlju prve knjige Aristotelova djela *Analytica posterior*.⁶³ Nakon što je razjasnio dva značenja 'svemogućnosti' (*omnipotentia*), Duns Škot traži rješenje na dva načina: 1. može li se svemogućnost dokazati dokazom *quia*? 2. može li se ona dokazati dokazom *propter quid*? A potvrdni odgovor strukturira u pet zaključaka i popraćuje ih dakako zasebnim dokazima.

U osmom je pitanju Duns Škot pozvan promisliti o uzročnosti koja odlikuje samo drugu božansku osobu: »Ima li Sin ili Riječ Božja neku vlastitu

⁶¹ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 20va: »Vtrum Deum esse omnipotentem possit naturali ratione et necessaria demonstrari?«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 159: »Can it be demonstrated by natural and necessary reason that God is omnipotent?«

O Božjoj svemogućnosti usp. Richard Cross, *Duns Scotus* (New York – Oxford: Oxford University Press, 1999), u poglavlju »Omnipotence and primary causation«, pp. 56–57; James F. Ross and Todd Bates, »Duns Scotus on natural theology«, u: Thomas Williams (ed.), *The Cambridge Companion to Duns Scotus* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), pp. 192–237, u potpoglavljju »Omnipotence«, pp. 217–219; Cross, *Duns Scotus on God* (2005), u potpoglavljju »Omnipotence and Divine Infinity«, pp. 94–96.

⁶² Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 20va: »quia Philosophus probat 8. *Physicæ* Deum esse infinitæ potentie ex hoc quod movet tempore infinito«; usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 159: »The Philosopher proves that God has infinite power from the fact that he produces motion over an infinite span of time.«

Alluntis i Wolter upućuju na: Aristoteles, *Physica* VIII.5: 256a12–256b2; Aristoteles, *Metaphysica* XII.6: 1071b6–7, pri čem je tvrdnja iz *Metafizike* bliža Duns Škotovoj parafrazi, jer cilja na beskonačnost vremena.

⁶³ Aristotel, *Druga Analitika*, prijevod, uvod i komentar sastavio Filip Grgić (Zagreb: Matica hrvatska, 2020), pp. 63–67, s Grgičevim komentarom na pp. 213–222.

Nadalje u bilješkama: Aristotel, *Druga Analitika* (2020).

Usp. Thomas Aquinas, *Expositio libri Posteriorum Analyticorum*, Liber 1, Lectio 13, <https://www.corpusthomicum.org/cpa1.html> (pristupljeno 21. 3. 2022), gdje Akvinac razlikuje *demonstratio propter quid* i *demonstratio quia*.

uzročnost spram stvorenja?»⁶⁴ Misleći o Riječi kao tvornom uzroku, on važe i procjenjuje mnogo razloga za i protiv potvrdnog odgovora, dok razmišlja o stvorenju kao umjetničkom djelu, a o Bogu kao umjetnosti (a ne umjetniku!), ali preteže razlog iz Augustina:

»Ovo je očito prema Augustinu u prvom poglavlju sedme knjige njegova djela *De Trinitate*:

‘Tako se Sin naziva mudročću Očevom, kao što se naziva svjetlom Očevim.’
i u kojem je smislu to tako, odmah provodi zamjenu, to jest:

‘kao što je on svjetlo od svjetla i oboje su isto svjetlo, tako se razumijeva i da je on mudrost od mudrosti i oboje su jedna mudrost.’

Slično tomu kažem i ja: Sin je umijeće od umijeća i oboje su jedno umijeće.»⁶⁵

Smještajući postavljeno pitanje u kontekst teorije umjetnosti, Duns Škot zapravo tvrdi da je svaka od triju božanskih osoba ujedno umjetnik i umijeće, ali je samo drugoj božanskoj osobi vlastito da jest umijeće, tj. poveznica umjetnika i umjetničkoga djela.

U sljedeću skupinu pitanja znameniti Škot uvodi ovim riječima:

»Slijedom toga [= Slijedom prethodnih pitanja o Božjoj svemogućnosti] istražuje se svemogućnost u usporedbi prema predmetu na koji se obazire. Tri su pitanja. Prvo [deveto u knjizi] je o tom kako se svemogućnost odnosi prema netvarnoj supstanciji i glasi:

Može li Bog učiniti da anđeo oblikuje tvar?

⁶⁴ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 25ra: »Vtrum Filius vel Verbum divinum habeat causalitatem aliquam propriam respectu creaturæ?«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 198: »Does the divine Word have some causality of his own as regards creatures?«

⁶⁵ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 27rb:

»Hoc patet per Augustinum 7. Trinitate c. primum:

‘Ita dicitur Filius sapientia Patris quemadmodum dicitur lumen Patris,’

et qualiter hoc sit, statim subdit, id est:

‘quemadmodum lumen de lumine et utrumque idem lumen, sic intelligitur sapientia de sapientia et utraque una sapientia.’

Consimiliter dico: ars de arte et utraque una ars.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), pp. 216–217:

»This appears clear from Augustine:

‘Thus the Son is called the wisdom of the Father, just as he is called the ‘light’ of the Father,’

and he immediately explains in what sense this is so:

‘Just as he is the light of light, and both are one light, so he is understood to be wisdom of wisdom, and both are one wisdom.’

In like manner I say he is art of art and both are one art.«

Drugo [deseto u knjizi] je pitanje o tom kako se svemogućnost odnosi prema akcidentalnoj formi, koja svoj bitak ima na vrhunaravni način i glasi:

Može li Bog euharistijske prilike pretvoriti u nešto prije postojeće?

Treće [jedanaesto u knjizi] je pitanje o tom kako se svemogućnost odnosi prema akcidentalnoj formi koja svoj bitak ima na naravni način i glasi:

Može li Bog učiniti da, dok tijelo i mjesto postoje, tijelo nema 'gdje' ili bitak u mjestu?«⁶⁶

Na sva tri pitanja Duns Škot daje niječan odgovor. Ne radi se o tom da škotski franjevac 'postavlja međe' Božjoj svemogućnosti, nego ne dopušta da se svemogući Bog zaplete u proturječja.

K tomu u jedanaestom pitanju Duns Škot ne samo da podrazumijeva ili pretpostavlja poimanje mjesta, nego upravo raspravlja o mjestu u dijalogu s četvrtom knjigom Aristotelove *Fizike*, ali polaznu definiciju 'gdjestva' ipak uzima iz spisa *De sex principiis* Gilberta de la Porréa:

»'Gdje' je okruženje tijela koje dolazi od okruženja mjesta / od njegova okruženja mjestom.«⁶⁷

⁶⁶ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 27rb:

»Consequenter queritur de omnipotentia in comparationem ad obiectum, quod respicit, et sunt tres quæstiones. Prima quaestio est de omnipotentia, ut respicit substantiam immaterialem, et est ista:

Vtrum Deus possit facere angelum informare materiam?

Secunda quaestio est de omnipotentia, ut respicit formam accidentalem, sed habentem esse modo supernaturali, et est ista:

Vtrum Deus possit species in Eucharistia convertere in aliquid præexistens?

Tertia est de omnipotentia, prout respicit formam accidentalem habentem esse modo naturali, et haec est:

Vtrum Deus possit facere quod, manente corpus et loco, corpus non habeat ubi sive esse in loco?«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 218:

»The next set of questions concern omnipotence in relation to its object. There are three questions, the first of which is about omnipotence in relation to an immaterial substance and it is this:

Can God bring it about that an angel inform matter?

The second question has to do with omnipotence's relation to an accidental form to which it gives existence in a supernatural way and it is this:

Can God convert the Eucharistic species into something preexisting?

The third question concerns omnipotence in relation to an accidental form existing in a natural fashion and it is this:

Can God bring it about that while both body and place exist, the body has no ubiety or local presence?«

⁶⁷ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 32ra:

»Ubi est circumscriptio corporis a circumscriptione loci procedens.«

Pri vaganju razlogā za i protiv škotski franjevac poseže za Aristotelovom slikom svijeta. Primjerice, kad traži protuprimjer:

»O prvom potpitanju tvrdim: ne uključuje proturječje da tijelo postoji bez nekoga tijela koje ga sadržava i, slijedom toga, bez 'gdje'. Dapače tako je s prvim nebom, koje nema tijela koje ga sadržava.«⁶⁸

To mjesto irski franjevac Mauricije oprema uzrubnicom, u kojoj upućuje na dva Aristotelova djela:

»4.° Phys.[icorum] et 1. Coeli et alibi.«⁶⁹

U jednom od sljedećih prigovora Duns Škot se oslanja na Aristotelovu tvrdnju o nepostojanju praznine i izravno upućuje na četvrtu knjigu Aristotelove *Fizike*:

»Protiv toga: da postoji praznina, naprosto je nemoguće, kako Aristotel dokazuje u četvrtoj knjizi *Fizike*.⁷⁰ Ali, ako bi udubljena ploha postojala bez tijela, tamo bi bila praznina. Stoga [je ovo naprosto nemoguće].«⁷¹

Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 257:

»Ubiety is the circumscription of the body which comes from its circumscription by the place.«

⁶⁸ Duns Scotus, *Questiones quo[d]libetales* (1506), f. 32rb:

»De primo dico quod non includit contradictionem corpus esse sine corpore aliquo continentem, et per consequens sine ubi. Immo ita est de primo Coelo, quod non habet corpus continens.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 258:

»As for the first subquestion, I claim it is not a contradiction that a body exist[s] without some containing body and, consequently, without ubiety. As a matter of fact, this is the case with the outermost heavenly sphere, which lacks a container.«

⁶⁹ Aristoteles, *Physica* IV.5: 212b8–10; Aristoteles, *De caelo* I.9: 279a11–17.

Usp. Aristotle, *Physics*, translated by Robin Waterfield, with an Introduction and Notes by David Bostock (Oxford: Oxford University Press, 1996), p. 89; u: Bostock, »Explanatory notes«, p. 257; Aristotle, *On the Heavens* I & II, edited and translated by Stuart Leggatt (Warminster, England: Aris & Philips, 1995), p. 91; u »Commentary«, pp. 203–204.

Nadalje u bilješkama: Aristotle, *Physics* (1996).

⁷⁰ O praznini usp. Aristoteles, *Physica* IV.6–9: 213a12–217a26.

⁷¹ Duns Scotus, *Questiones quo[d]libetales* (1506), f. 32va:

»Contra ista: vacuum esse est impossibile simpliciter, ut probat Aristoteles in 4. *Physicorum*. Sed si concava superficies esset sine corpore, esset vacuum. Igitur etc.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 261:

»Against this it is argued that a vacuum is simply impossible, as Aristotle proves in the *Physics*. But if a concave surface existed without a body, there would be a vacuum. Therefore [this is simply impossible].«

Nakon tog prigovora pariški profesor izravno upućuje na poglavlje u četvrtoj knjizi *Fizike*, podsjećajući da Aristotel »u poglavlju o mjestu nastupa protiv onih koji tvrde da je mjesto isto što i [prazan] prostor«. ⁷² Dapače, zalažući se za drugu vrst praznine spojive samo s Bogom, on svoj odgovor na aristotelovske prigovore sažima ovako:

»I na ovaj se način može govoriti o svim, ondje navedenim Filozofovim razlozima što se pojavljuju protiv praznine, koju treba zamisliti samo na jedan način, odnosno da ona jest zbiljski izmjeren prostor bez tijela, <...>.«⁷³

A čim se pojavi dvojba da bi 'gdjestvo' bilo odnos, tu pomisao Duns Škot odbacuje pozivajući se i opet na Aristotela:

»Ovaj se posljedak čini neistinitim, jer prema Filozofu u petoj i sedmoj knjizi *Fizike* nema kretanja po sebi prema odnosu, nego se prema Filozofu u petoj knjizi *Fizike* kretanje po sebi zbiva u rodu 'gdje'.«⁷⁴

⁷² Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 32va:

»una ratio Philosophi in capite de loco contra ponentes locum esse spatium est ista, <...>.«
Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 261:

»One reason the Philosopher gives in the chapter about place against those who argue that place is empty space is this: <...>.«

Alluntis i Wolter na temelju Duns Škotova izvoda s pravom upućuju na: Aristoteles, *Physica* IV.4: 211b20–23, gdje Stagiranin obrazlaže zašto mjesto nije »neka vrsta protegnuća sposobnog za neovisnu i trajnu opstojnost«.

⁷³ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 32va–32vb:

»et hoc modo potest dici de omnibus rationibus Philosophi ibi positis, quod procedunt contra vacuum, uno modo imaginando, scilicet quod sit spatium actu dimensionatum sine corpore, <...>.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 262:

»And in this way one can answer all the arguments given there by Philosopher. They are valid only against the notion of vacuum in one sense, viz., an empty space without body but with actual dimensions, <...>.«

⁷⁴ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 33ra:

»Hoc consequens videtur falsum, quia secundum Philosophum 5. et 7. *Physicorum* ad relationem non est per se motus, sed secundum Philosophum 5. *Phys.* motus est per se in genere ubi.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 265:

»But this consequent seems false, for there is no *per se* motion with respect to relation, according to the Philosopher in Bks. V and VII of the *Physics*, yet in Bk. II he tells us there is *per se* motion with respect to the category of place or ubiety.«

Drugu uputnicu na Aristotelovu *Fiziku* Mauricije čita drukčije od latinskoga izvornika koji je Alluntisu poslužio kao predložak pri kritičkom izdanju i prijevodu. Ali i u *Phys.* II.1 i u *Phys.* V.2 Aristotel izrijekom spominje »kretanje prema mjestu«.

Odgovarajući na pitanje o odnosu tijela i mjesta, koje pripada jezgri Aristotelove prirodne filozofije i opširno je raspravljeno u četvrtoj knjizi Aristotelove *Fizike*, Duns Škot u raspravi odabire Aristotela za svoga glavnoga sugovornika, makar je usmjeren prema drukčijem poimanju praznine.⁷⁵

Od dvanaestoga pitanja nadalje bavi se Duns Škot stvorenjima. Dvanaesto se pitanje odnosi na stvorenja općenito: »Je li isti odnos stvorenja prema Bogu kao onom koji stvara i prema Bogu kao onom koji održava?«⁷⁶ Tkan da uvodi razlikovanja, Duns Škot razmatra dva slučaja. Prvi je iznimka od pravila: nešto može biti stvoreno, ali ne i očuvano; stoga prema Bogu može imati odnos samo kao stvoritelju, ne i kao održavatelju. Opći pak slučaj Duns Škot uobličava u sljedeće logičko zaključivanje:

»Naprotiv, samo je jedan stvaran odnos jednostavnoga bića prema istom jednostavnom. Ista je pak volja Boga koji stvara i održava, kojom formalno stvara i održava. I sama opstojnost stvorene i održavane stvari ista je. Stoga je isti odnos stvorene i održavane stvari prema Bogu kao onom koji stvara i održava.«⁷⁷

S trinaestim pitanjem Duns Škot započinje raspravljati o posebnim vrstama stvorenja. Primjerice, trinaesto se pitanje odnosi na živo stvorenje koje posjeduje osjetilni i razumski život (*vita sensitiva et intellectiva*) i njime se propituju moći takvoga bića: »Jesu li čini spoznavanja i želje bitno apsolutni

⁷⁵ O Duns Škotovim razlozima za moguće postojanje praznine, dakle protiv Aristotela, napose u prilog postojanja praznine izvan i unutar Aristotelove zatvorene kugle svemira, usp. Richard Cross, *The physics of Duns Scotus: The scientific context of a theological vision* (Oxford: Clarendon Press, 1998), u potpoglavlju »Void and vacuum«, pp. 202–208.

Usp. Pierre Duhem, *Medieval Cosmology: Theories of Infinity, Place, Time, Void and the Plurality of Worlds*, edited and translated by Roger Ariew (Chicago: Chicago University Press, 1985), pp. 400–403, s opisom Duns Škotova gledišta na temelju njegove jedanaeste svaštice.

⁷⁶ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 33va: »Vtrum rei creatæ sit idem respectus ad Deum ut creantem et ad Deum ut conservantem.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 271: »Is the relation of a creature to God as creator the same as the relation to God as conserver?«

⁷⁷ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 33vb:

»Contra, eiusdem simplicis ad idem simplex non est nisi idem respectus realis. Nunc autem Dei creantis et conservantis eadem est voluntas, qua formaliter creat et conservat. Et ipsa existentia rei creatæ et conservatæ eadem est. Igitur respectus est idem rei creatæ et conservatæ ad Deum ut creantem et conservantem.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 271:

»It is argued to the contrary that the relationship of one simple thing to another simple thing is one and the same real relation. Now it is the same volition by which a creating and conserving God formally creates and conserves, and the existence itself of the created subject is identical with that of the conserved subject. Therefore the relation of the created and conserved to the creating and conserving God is one and the same.«

ili bitno relativni?⁷⁸ Duns Škotov odgovor glasi: relativni su, ali više od njegova odgovora pozornost plijeni pristup kojim se pariški profesor probija do odgovora. Tim se pitanjem, kako sâm Škot ističe, propituje »zbiljsko znanje samo« (*ipsa cognitio actualis*), a dokaz se provodi u tri koraka:

»Prvo, da u svakom razabiranjju i, općenito, u bilo kojem [mislenom] postupku, o kojem govorimo, postoji neki apsolutni entitet.

Drugo, kako taj apsolut uspostavlja neki sebi pridružen odnos prema objektu.

Treće, je li taj odnos bitan za sam čin?⁷⁹

Počevši od četrnaestoga pitanja, Duns Škot propituje osobitosti stvorenja obdarena razumom (*res creata cum vita intellectiva*). Četrnaesto pitanje podjednako se odnosi na čovjeka i anđela, a ostala pitanja samo na čovjeka. U četrnaestom je pitanju Duns Škot bio zapitan: »Može li duša, prepuštena svom naravnom savršenstvu, spoznati trojstvo osobā u Bogu?⁸⁰ Odgovor je, »čini se, potvrđan« (*videtur quod sic*), a u pripremi odgovora Duns Škot, uz ostalo, razlikuje nesavršenu / nepotpunu spoznaju objekta od savršene / potpune (*cognitio intellectiva, perfecta vel imperfecta*): spoznaja koja zahvaća objekt kao takav, kakav je u sebi, savršena je; spoznaja koja to ne postiže nesavršena je. Glavna mu tvrdnja glasi:

»Kažem da duša i po naravnoj savršenosti, koju ima u istom stanju koje je naj-

⁷⁸ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 35ra: »Vtrum actus cognoscendi et appetendi sint essentialiter absoluti vel essentialiter relativi.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 284: »Are the acts of knowing and appetite essentially absolute or essentially relative?«

⁷⁹ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 35rb:

»Primo, quod in omni intellectione et generaliter operatione quacunque, de qua loquimur, est aliqua entitas absoluta.

Secundo, qualiter illud absolutum habeat aliquam relationem ad obiectum sibi annexam.

Tertio, an illa relatio sit actui isti essentialis?«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 285:

»First, to show that in all intellection and, in general, for any operation we are speaking of here, there is some absolute entity.

Second, we must see how this absolute entity is related to the object connected with it.

Third, we must find out whether this relationship is essential to the act.«

Usp. Robert Pasnau, »Cognition«, u: Thomas Williams (ed.), *The Cambridge Companion to Duns Scotus* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), pp. 285–311; o Duns Škotovoj trinaestoj svaštici na pp. 287–288.

⁸⁰ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 38vb: »Vtrum anima suae perfectioni naturali relicta possit cognoscere trinitatem personarum in divinis.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 315: »Can the soul left to its natural perfection know the Trinity of persons in God?«

niže od triju stanja, može posjedovati nesavršeno, a ne savršeno razabiranje istih nazivaka ‘Bog’ i ‘trojstven’.⁸¹

To se nesavršeno znanje sastoji u tom da duša može apstrakcijom spoznati biće po sebi, pa »dobro po biti ili vrhovno dobro« (*bonum per essentiam vel bonum summum*), također i »istinu po biti« (*veritas per essentiam*), time i neki vlastiti pojam Boga, a pritom se Duns Škot oslanja na Augustinove uvide iz *De Trinitate*. U sljedećem koraku Duns Škot razmatra kako bi duša, po svojoj naravi, kad posjeduje znanje o pojmovima ‘Bog’ i ‘trojstvo’, mogla spoznati da je sud ‘Bog je trojstven’ (*Deus est trinus*) istinit.

O savršenom pak spoznanju/znanju duše izriče Duns Škot dva zaključka. Prvi se odnosi na neposredno spoznanje Boga: po vlastitoj naravnoj savršenosti (*perfectio naturalis*) duša nije sposobna postići neposrednu i vlastitu spoznaju Boga (*notitia Dei propria et immediata*); takva vrsta znanja naime zahtijeva prisutnost objekta u svoj njegovoj dohvatljivosti razumom, a Bog je dohvatljiv samo ako on to želi.⁸² Drugi se tiče spoznanja Boga posredno (*mediate*):

»O trećem glavnom pitanju tvrdim da ni duša po svojim naravnim moćima u bilo kojem stanju ni anđeo ne mogu posredno spoznati božansku bit pod vlastitim joj smislom, shvaćajući to tako da bi se preko posrednoga (s)poznatog objekta ili u posrednomu (s)poznatom objektu spoznao njezin smisao.«⁸³

Petnaesto pitanje dodatno istražuje čovjekovu sposobnost spoznaje, pitajući kako čovjek razumijeva pojam stvorenja, a postavljeno je, posve neočekivano,

⁸¹ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 39ra:

»Dico quod anima ex perfectione naturali etiam quam habet in isto statu, qui est inter tres status infimus, potest habere intellectionem imperfectam istorum terminorum *Deus* et *trinus*, non autem perfectam.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 317:

»Now I declare that the soul, even by the natural perfection it possesses in its present state, which is the lowest of the three, is able to know the meaning of the terms ‘God’ and ‘trinity’ imperfectly, even though it does not understand them perfectly.«

⁸² Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 39vb; Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), pp. 324–325.

⁸³ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 41rb:

»De tertio principali dico, quod anima ex naturalibus in quocunque statu vel angelus non potest cognoscere essentiam divinam sub ratione propria mediate, sic intelligendo, quod per obiectum cognitum medium vel in obiecto cognito medio cognoscatur ratio eius.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), pp. 336:

»As regards the third main problem, I affirm that by their natural powers neither the angel nor the soul in any of its states can have mediate knowledge of the divine essence in all its proper meaning, so that the sense or meaning of that essence would be grasped in knowing or by knowing some intermediate object.«

iz rajske perspektive:

»Uzevši da blaženik u domovini ima ‘riječ’ o stvorenju kako je ono sagledano u božanskoj biti, pitanje je: stoji li mogući um sasvim trpno prema onoj ‘riječi’ o stvorenju [čitaj: blaženikovoj spoznaji stvorenja]?«⁸⁴

Duns Škotovo ipitivanje uz ovo pitanje zahvaća nekoliko različitih tema i razina: i poimanje stvorenja u božanskoj biti, i poimanje stvorenja u umu blaženika, i postojanje djelatnoga čimbenika u čovjekovu razabiranju, a odgovor je potvrđan: mogući um posve je pasivan glede blaženikova poimanja stvorenja.

Sljedeća tri pitanja, od šesnaestoga do osamnaestoga, tiču se volje, razlikovne dimenzije Duns Škotova umovanja: ona se bave »prvo njezinim djelovanjem općenito, drugo, posebno razlikovanjem između dvaju unutarnjih čina volje i, treće, razlikovanjem između unutarnjega i izvanjskoga čina.«⁸⁵ Šesnaesto pitanje glasi: »Mogu li se sloboda volje i naravna nužnost podnositi u istom odnosu istoga čina i objekta?«⁸⁶ Opći je odgovor dakako niječan: *arguitur quod non*. Ali tako postavljeno pitanje daje Duns Škotu priliku da raspravi sljedeća tri potpitanja o odnosu slobode i nužnosti u činu volje:

- »1. Postoji li nužnost u nekom činu volje?
2. Može li s tim [= s nužnošću u nekom činu volje] ondje stajati sloboda?
3. Može li naravna nužnost kadgod supostojati sa slobodom?«⁸⁷

⁸⁴ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 42rb:

»Et est questio, posito quod beatus in patria habeat verbum de creatura visa in essentia divina, utrum, respectu illius verbi creaturæ, intellectus possibilis habeat se pure passive.«
Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 344:

»Granted that the blessed in heaven have some concept or ‘word’ of the creature as seen in the divine essence, is the possible intellect purely passive as regards such knowledge?«

⁸⁵ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 45va:

»Consequenter queritur de voluntate. Et primo de actione eius in communi, secundo in speciali de distinctione unius actus eius intrinseci ab alio actu, et tertio de distinctione actus intrinseci ab extrinseco.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 369:

»The next questions deal with the will; first, with its action in general, second, in particular with the distinction between two intrinsic acts of the will, and third, with the distinction between an intrinsic and extrinsic act.«

⁸⁶ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 45va: »Vtrum libertas voluntatis et necessitas naturalis possunt se compati in eodem respectu eiusdem actus et obiecti.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 369, u tekstu, a ne u naslovu: »Are freedom of will and natural necessity compatible in the same subject as regards the same act and object?«

⁸⁷ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 45vb:

»Primo, an in aliquo actu voluntatis sit necessitas?

Secundo, si cum hoc stet ibi libertas?

Tertio, si quandoque cum libertate possit stare naturalis necessitas?«

Uz prvo pitanje pariški profesor odmah nudi primjer za postojanje nužnosti u voljnom činu: u činu božanske volje javlja se ‘nužnost naprosto’ (*necessitas simpliciter*), kako u činu ljubavi prema samom sebi, tako i u činu dahnuća Duha Svetoga. Na drugo pitanje znameniti Škot odgovara s osloncem na Augustina i Anselma, ali prilaže i vlastito obrazloženje: supostojanje slobode i nužnosti u voljnom činu ostvaruje se samo ako je riječ o nužnosti »za htijenjem« (*ad volendum*). Uz treće pitanje Duns Škot ponovo poseže za primjerom iz Božje intime: u proizvođenju Duha Svetoga prisutne su i sloboda i naravna nužnoća. Ali tom prigodom pariški profesor u svoj odgovor upleće i izazovno razlikovanje između ‘biti određen’ i ‘biti nužan’ za prirodni zakon:

»Kad se dakle kaže da prirodni princip ne može više biti određen nego da bude nužan?

Odgovaram: iako je ono što je nužno najviše određeno da bi se isključila neodređenost prema bilo kojem od obojega, ipak je nešto nužno na neki način više određeno nego drugo. Primjerice, da je vatra vruća ili da je nebo okruglo, određeno je od uzročnika koji istodobno proizvodi biće neba i njegovu okrugloću. Ali, teško je tijelo određeno za pad, a da nužni čin padanja nema od samoga roditelja, nego samo od samoga principa koji je prirodno odredben za padanje. Prouzročena pak volja, ako nužno hoće nešto, nije tako odredbena od uzročnika prema onom ‘htjeti’ kao što je teško tijelo prema padanju, nego od uzročnika ima sãmo odredbeni princip za sebe prema tom ‘htjeti’.⁸⁸

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 370:

»(1) Is there necessity in any act of the will?

(2) Is there in addition freedom in the will?

(3) Can natural necessity at times coexist with freedom?«

⁸⁸ Duns Scotus, *Questiones quo[d]libetales* (1506), f. 48ra:

»Quando igitur dicitur, quod naturale principium non potest magis determinari, quam quod necessitetur?

Respondeo, licet necessarium sit summe determinatum, quoad exclusionem indeterminationis ad utrumlibet, tamen aliquod necessarium aliquo modo est magis determinatum quam aliud, sicut ignem esse calidum vel coelum esse rotundum est determinatum a causante, dante simul esse coeli et rotunditatem; sed grave est determinatum ad descensum, non habito necessario actu descendendi ab ipso generante, sed tantum habito ab ipso principio naturaliter determinativo ad descendendum. Voluntas autem causata, si necessario vult aliquid, non sic est determinativa a causante ad illud ‘velle’, sicut grave ad descensum, sed tantum a causante habet principium determinativum sui ad hoc ‘velle’.[«]

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 385:

»To the claim, then, that a natural principle cannot be more determined than a necessary principle, I say:

Although the necessary be most determined in the sense that it excludes any indetermination as regards an alternative, nevertheless one necessary thing may in some way be more determined than another. That fire be hot or the heaven be round is determined by the cause which produced simultaneously the being of the heaven and its shape. A weight [sic],

Tri stoljeća prije Galileia, iako unutar aristotelovske slike svijeta, u Parizu 1307. godine, Duns Škot spoznaje da padanje teškoga tijela ovisi jedino o principu koji je »prirodno odredben za padanje« (*principium naturaliter determinativum ad descendendum*), a napušta Aristotelovu zamisao o kretanju tijela prema njegovu prirodnom mjestu. Dugotrajna potraga za tim principom mogla je početi.

Dodatni prigovor omogućuje Duns Škotu da još jednom naglasi razliku između nužnosti ili odredbenosti kao bitnoga obilježja naravnoga zakona za padanje tijela i slobode svojstvene voljnom činu, ujedno da jasno razgraniči prirodnu filozofiju od filozofske antropologije:

»Ako pak zaključuješ: ako je pad prouzročen unutarnjom težinom, tada teško tijelo pokreće sebe; stoga se ono ne pokreće slobodno na jednak način kao što se volja pokreće prema onom 'htjeti', spram čega je sama volja nužni razlog uzrokovanja.

Na to odgovaram: prouzročenje težine jest naravno, dok prouzročenje volje jest slobodno. Razlog je tomu to što je volja volja, a težina težina.«⁸⁹

U sedamnaestom pitanju Duns Škot razglaba pojam ljubavi, pri čem uvodi razlikovanje između 'naravne' i 'zaslužne' ljubavi.⁹⁰ Naravnu ljubav (*dilectio naturalis*) promatra u dva značenja: 1. čin izazvan naravnom sklonošću; 2. čin koji bi volja mogla izvesti sama od same sebe, neovisno o tom je li to u skladu s prirodnom sklonošću ili nije, promotreno u opreci spram vrhunaravne ljubavi. A zaslužnom ljubavi (*dilectio meritoria*) naziva čin koji je Bogu prihvatljiv na

on the other hand, is determined to descend. Still it does not receive from its progenitor the act of descending, but only that principle which naturally causes it to descend. But if the caused will necessarily wills anything, it is not determined by its cause to will such in the way the weight [sic] is determined to descend. All it receives from the cause is a principle by which it determines itself to this volition.«

⁸⁹ Duns Scotus, *Questiones quolibetales* (1506), f. 48ra:

»Si autem dicas, si descensus causatur a gravitate intrinseca, tunc grave movet se; quare igitur non libere aeque sicut voluntas movet se ad illud 'velle', respectu cuius ipsa voluntas est ratio necessaria causandi.

Respondeo, illa causatio gravitatis est naturalis, ista libera, quia hoc est hoc, et illud est illud.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 385:

»You might object, if the descent is caused by the body's intrinsic heaviness, then the heavy body moves itself. But why then is it not just as free as a will moving itself to a volition which it causes necessarily?

To this I answer: Causation by gravity is natural whereas the will's causation is free, and the reason is the will is a will and the weight is a weight.«

⁹⁰ Raščlambu tih dvaju pojmova vidi u: Duns Scotus, *Questiones quolibetales* (1506), f. 48rb–48vb; Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), pp. 388–391.

poseban način kao dostojan nagrade. Na pitanje jesu li te dvije ljubavi iste po vrsti, znameniti Škot odgovara načelno:

»<...> oni se čini razlikuju po vrsti, koji su izazvani načelima koja se razlikuju po vrsti.«⁹¹

Ali raspravu o ljubavi provodi veoma razvedeno tako da na kraju odgovora nudi više negoli pitanje zahtijeva – poredak ili, bolje rečeno, ljestvicu ljubavnih čina:

»Zabilježi ovdje po redu: [1.] čin kojem se može pripisati pohvala ili pokuda, [2.] krepostan čin prema ćudorednoj kreposti, [3.] milosrdan čin i [4.] zaslužan čin. Prvi izražava odnos prema mogućnosti koja slobodno izaziva čin. Drugi dodaje odnos prema vrlini koja je sklona tom činu ili, radije, prema pravilu vrline, odnosno prema zdravom razumu kao onom koji diktira. Treći izražava odnos prema milosrđu koje je sklono tom činu, četvrti odnos prema božanskoj volji koja osobito prihvaća takav čin. Treći čin izražava neku dobrotu više od drugoga i pretpostavlja se za četvrti čin, ne po naravi stvari, nego nastojanjem volje koja ga prihvaća.«⁹²

Osamnaestim se pitanjem zahvaća odnos između izvanjskoga i unutarnjega čina. Samo pitanje glasi: »Dodaje li vanjski čin unutarnjemu nešto dobrote ili

⁹¹ Duns Scotus, *Questiones quo[d]libetales* (1506), f. 48rb:

»Arguitur quod non, quia illi actus differunt specie, qui eliciuntur a principiis differentis specie.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 388:

»Acts elicited by specifically different principles are themselves specifically different.«

⁹² Duns Scotus, *Questiones quo[d]libetales* (1506), f. 49vb:

»Nota hic per ordinem quis sit actus imputabilis ad laudem vel vituperium, actus virtuosus secundum virtutem moralem, actus charitativus, et actus meritorius. Primus dicit respectum ad potentiam libere elicentem actum. Secundus addit respectum ad virtutem inclinantem vel verius ad regulam virtutis, scilicet rationem rectam ut dictantem. Tertius dicit respectum ad charitatem inclinantem, quartus ad voluntatem divinam specialiter acceptantem. Tertius dicit bonitatem aliquam ultra secundum, et praeexactam ad quartum, non ex natura rei, sed ex dispositione voluntatis acceptantis.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 398:

»In this connection note the order that obtains between (1) the bare act to which blame or praise is imputable, (2) the virtuous act, which stems from moral virtue, (3) the charitable act, and (4) the meritorious act. The first expresses a relationship to the potency which freely elicits the act; the second adds to this a relationship to the virtue which inclines to such an act, or rather to the rule of virtue, i.e. a dictate of right reason; the third expresses a relationship to charity which inclines the will to such an act; the fourth adds a relationship to the divine will which accepts the act in a special way. The third adds some goodness over and above that conferred by the second and it itself required for the fourth, not indeed by the very nature of things, but rather by a disposition of the accepting will.«

zloće?«,⁹³ a Duns Škot ga rješava oblikujući ovaj silogizam:

»Ono što ne posjeduje voljni osnov, ne posjeduje ni osnov dobra ili zla.
Vanjski pak čin, kao različit od unutarnjega, nema voljni osnov, jer nema ono što je voljno nego samo od unutarnjega čina.
Dakle vanjski čin po sebi ne posjeduje dobrotu ili zloću.«⁹⁴

Devetnaestim se pitanjem propituje značaj jedinstva ljudske naravi i druge božanske osobe u Isusu Kristu: »Je li u [Isusu] Kristu jedinstvo ljudske naravi s Riječi samo ovisnost uzete [ljudske] naravi o osobi Riječi?«⁹⁵ Odgovor je niječan: *arguitur quod non*. Da bi odgovorio na pitanje koje zadire u antropologiju i kristologiju, dakako više u kristologiju jer je riječ o članku vjere, Duns Škot raspravlja tri potpitanja:

- »1. Koji način jedinstva [ljudske naravi i Riječi] mora ovdje biti postavljen?
2. Ispituje se kako je takvo jedinstvo moguće od strane Osobe koja uzima [ljudsku narav].
3. Kako je takvo jedinstvo moguće od strane uzete [ljudske] naravi?«⁹⁶

⁹³ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 49vb: »Vtrum actus exterior addat aliquid bonitatis vel malitie ad actum interiore.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 399: »Does the exterior act add some goodness or badness to the interior act?«

⁹⁴ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 49vb:

»Quod non habet rationem voluntarii, non habet rationem boni vel mali.

Actus autem exterior, ut distinctus ab interiori, non habet rationem voluntarii, quia non habet quod sit voluntarius nisi ab actu interiori.

Igitur actus exterior secundum se non habet bonitatem vel malitiam.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 399:

»That which is not voluntary is neither good nor bad.

Now the external act insofar as it is distinct from the internal is not voluntary. It derives what 'voluntary' character it has from the internal act.

Therefore, the external act has no goodness or badness of its own and, having none, it cannot add any to the internal act.«

⁹⁵ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 52va: »Vtrum in Christo unitas naturae humanae ad Verbum sit sola dependentia naturae assumptae ad personam Verbi.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 418: »Is the unity of human nature with the Word in Christ merely the human nature's dependence upon the Word?«

⁹⁶ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 52va:

»Primo, quis modus unitatis sit hic ponendus?

Secundo, inquiretur qualiter ipsa unitas sit possibilis quantum est ex parte personae assumptis.

Tertio, qualiter est possibilis ex parte naturae assumptae?«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 443:

»(1) What type of unity must be posited in this case?

(2) How is such unity possible on the part of the Person assuming the nature?

(3) How is it possible on the part of the assumed nature?«

Duns Škot prvo utvrđuje da jedinstvo koje se u Isusu Kristu ostvaruje između ljudske naravi i druge božanske osobe potječe od poretka: ljudska je narav ‘poslije’ Riječi i stoga ovisi o njoj. Iz članka vjere slijedi da ljudska narav nije ujedinjena sa svakom osobom božanskoga Trojstva, nego jedino i upravo sa Sinom. Ta je ovisnost dakle osobna, pritom prepoznata kao »vrsta ovisnosti koju priopćiva narav ima od nečega nepriopćivog i subsistentnog«. ⁹⁷ Pritom se ‘priopćivo’ (*communicabilis*) razumijeva kao ono što može biti dano u više od jednog subjekta, a ‘nepriopćivo’ (*incommunicabilis*) kao ono što može biti dano samo u jednom subjektu; obilježja koja formalno utemeljuju tri božanske osobe jesu ‘nepriopćiva’, ne mogu se podijeliti s drugim. Promotrena iz perspektive druge božanske osobe, ovisnost ljudske naravi o Riječi oslanja se upravo na to ‘nepriopćivo’. A promotrena iz perspektive ljudske naravi, ta ista ovisnost zahtijeva odgovor na pitanje kako je stvorena narav posve poosobljena. Tako i ovaj teološki problem otvara Duns Škotu prostor za nove filozofske uvide o poretku, nepriopćivom i (ljudskoj) osobnosti.

Dvadeseto pitanje obrađuje jedno etičko pitanje iz svećeničke prakse, a zadire u područja crkvenoga prava i liturgije: »Je li svećenik koji je obvezan reći misu za jednu osobu i također obvezan reći misu za drugu osobu, dostatno ispunio svoju obvezu rekavši jednu misu za obje osobe?« ⁹⁸ Duns Škotov je odgovor niječan.

Posljednje, 21. pitanje zvuči najzagonetnije jer povezuje dvije naizgled nepovezive teme – vječnost svijeta i čovjekovu trajnu sreću: »Postavi li se vječnost svijeta, može li se poduprijeti da je netko općenito vrlo sretan?« ⁹⁹ Duns Škot odgovara potvrdno na temelju sljedećega zaključivanja: tko priznaje vječnost svijeta, priznaje i postojanje gibanja, slijedom toga i postojanje naravi kao principa gibanja, a Filozof u spisu *De bona fortuna* izjavljuje da ‘dobra sreća’ jest narav bez razuma. Znameniti Škot ovdje upućuje na Pseudo-Aristotelov

⁹⁷ Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 421:

»the sort of dependence a communicable nature has upon something incommunicable and subsistent.«

Usp. Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 52vb, gdje je izostao odlomak koji se pojavljuje u Alluntisovu i Wolterovu izdanju, očito preuzet iz nekog drugog vrela.

⁹⁸ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 56ra: »Vtrum sacerdos obligatus ad dicendum missam pro uno, obligatus etiam ad dicendum missam pro alio, sufficienter solvat debitum dicendo unam missam pro ambobus?«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 443: »Does a priest, obliged to say a mass for one person and also obliged to say a mass for another person, adequately satisfy his obligation by saying one mass for both?«

⁹⁹ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 59va: »Vltimo queritur. Vtrum ponens mundi aeternitate possit sustinere aliquem esse universaliter bene fortunatum.«

Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 469: »Can one who admits the world is eternal maintain that anyone could always be fortunate?«

spis, nastao u 1260-im kao iscrpak iz dvaju Aristotelovih djela *Magna moralia* i *Eudemove etike*, i to iz njihovih latinskih prijevoda što ih je izradio flamanski dominikanac Villem iz Moerbeke.¹⁰⁰

Pitanja javno postavljena iz pariškoga slušateljstva 1306. ili 1307. znameniti je škotski franjevac uspio strukturirati u dvije skupine: pitanja o Bogu (1–11) i pitanja o stvorenjima (12–19), pri čem druga skupina sadržava dvije podskupine: o čovjekovoj spoznajnoj moći (13–15) i o čovjekovoj volji (16–18). Zbirku svaštica zaključuju tri raznorodna pitanja koja stoga tvore nestrukturirani dio Duns Škotove zbirke.

Prvih jedanaest pitanja zbirke *Quæstiones quodlibetales*, kako ih je irski franjevac Maurice O’Fihely priredio 1506. godine, nude jednu od triju Duns Škotovih filozofskih teologija; druga je pohranjena u prvom svesku glavnoga djela *Ordinatio*, a treća je nastala preradbom iz druge i uobičajena u samostalnu raspravu *De primo principio*. Sve tri, bar po završnoj ruci, potječu iz razdoblja Duns Škotove pariške profesure. Po svemu sudeći prvo je nastala filozofska teologija koju nudi prvi svezak *Ordinatio*, druga je pohranjena u *De primo principio*, pri čem je odnos između *Ordinatio* i *De primo principio* dobro istražen, a treća je ona koju Duns Škot izlaže u *Quæstiones quodlibetales*. U razdoblju od 1497. do 1506. irski je franjevac objavio emendirana izdanja svih triju Duns Škotovih filozofskih teologija. Maurice O’Fihely bio je u prilici uočiti i razumijevati razlike, ma kakve bile, između filozofske teologije u *Quæstiones quodlibetales* i dviju njezinih ranijih inačica. Kako se odnose *Quæstiones quodlibetales* prema *Ordinatio*, to je još uvijek istraživački zadatak. Neke naznake toga odnosa mogu se uočiti u Crossovoj uporabi Duns Škotovih *Quæstiones quodlibetales* kao vrela za monografiju *Duns Scotus on God*.¹⁰¹

Čak devet Duns Škotovih svaštica tiču se čovjeka, a postavljena su pitanja omogućila znamenitom Škotu da obradi različite čovjekove odnose: značaj spoznajnoga čina (13), sposobnost spoznaje Boga (14), sposobnost spoznaje stvorenja (15), slobodu (16), naravnu i ‘zaslužnu’ ljubav (17), odnos unutar-njega i vanjskoga čina (18), jedinstvo ljudske naravi i druge božanske osobe u Isusu Kristu (19), ‘dobru sreću’ (21). Te svaštice stoga oblikuju pozni oblik Duns Škotove filozofske antropologije s dvama, jasno istaknutim žarištima: spoznajom i voljom. To pak znači da Duns Škotovu filozofsku antropologiju treba proučavati u suodnosu s epistemologijom i etikom.

¹⁰⁰ Usp. Duns Scotus, *God and Creatures* (1975), p. 469, u bilješci 1; Valérie Cordonier and Tommaso De Robertis, *Chrysostomus Javelli’s Epitome of Aristotle’s Liber de bona fortuna: Examining Fortune in Early Modern Italy* (Leiden – Boston; Brill, 2021), u poglavlju »The Liber de bona fortuna: Its Origin and Early Diffusion«, pp. 10–28.

¹⁰¹ Usp »Index Locorum«, u: Cross, *Duns Scotus on God* (2005), pp. 269–278, s popisom navedenih mjesta iz *Quæstiones quodlibetales* na pp. 276a–277a.

U Duns Škotovim se svašticama pojavljuju i teme iz prirodne filozofije, jednom kao glavna tema svaštice: pojam mjesta (11), ponekad u stilizaciji pitanja (11, 21), a ponekad nenadano u dokaznom postupku, kao primjerice tema prirodnoga zakona za padanje teškoga tijela u 16. pitanju.

Ovdje je pak filozofska tematika, kojom *Quæstiones quodlibetales* doista obiluju, obrađena ponajprije zato da bi se mogao uočiti Grisogonov odnos prema tim temama, odnosno da bi se moglo procijeniti koje su od tih tema odjeknule u njegovu opusu, bilo izravno – u Grisogonovim autoreferencijama, bilo neizravno – u svjedočanstvima drugih, osobito Marca Antonija Contarinija, priređivača Grisogonova prvoga zbornika 1507. godine.

1.5. Poruke Grisogonova četverostiha 1506. godine

Što s naslovnice, svojim četverostihom, Federik Grisogono poručuje čitatelju zahtjevnoga Duns Škotova filozofsko-teološkoga štiva o Bogu i stvorenjima? Prvo, on uz svoje ime i prezime domeće dvije oznake: 1. da je »Zadranin« (*Iadertinus*); 2. da je »gojitelj umijećā« (*artium cultor*), dakle student filozofije Padovanskoga sveučilišta; 3. a pritom mu nije važno istaknuti da je istodobno *medicinae cultor*, odnosno student medicine na istom sveučilištu. Time se mladi hrvatski plemić predstavlja književnoj republici u svom prvom i jedinom pjesničkom nastupu.

Da bi izrekao svoje poruke, Zadranin je skovao samo dva elegijska distiha. Prvim izravno upućuje na Duns Škotove *Quæstiones quo[d]libetales*. Te su filozofsko-teološke svaštice, poručuje Grisogono čitatelju, »spomenici koji proizvode velik tutanj« (*monumenta magni tonantis*, v. 1), čime izriče da je riječ o vrijednim izvornim prinosima s velikim, dapače gromovitim odjekom. Ono što čitatelj dobiva proučavanjem toga djela je »vijenac krasote« (*stemma nitoris*, v. 2), čime Zadranin naglašava estetski aspekt novih spoznaja o unutarnjem Božjem životu i čovjekovim spoznajnim moćima, odnosno duševni užitek koje te nove spoznaje omogućuju.

U drugom se elegijskom distihu pjesnik neočekivano usredotočuje na drugo Duns Škotovo djelo, na »četiri sveska« (*quatuor volumina*, v. 3), dakle na *Scriptum Oxoniensis super Sententias*, koji će – dijelom već predan u tisak, a dijelom u završnim pripremama rukopisa za tisak – u istoga tiskara i uz trud istoga priređivača u četiri sveska biti objavljen 1506. godine tri mjeseca nakon *Quæstiones quo[d]libetales*.¹⁰² Očigledno stojeći u dosluhu s urednikom i tiskarom, on najavljuje glavno djelo znamenitoga Škota i najvažniji plod Mau-

¹⁰² Vidi bilješku 30, gdje su u kolofonima objavljeni datumi kad je završeno tiskanje pojedina sveska.

ricijeva urednikovanja. Da bi poantirao, Zadraniu ostaje tek jedan stih i on ga odlučuje posvetiti filozofu teologu, profesoru u Oxfordu i Parizu, i priređivaču, profesoru u Padovi. *Scriptum Oxoniensis*, djelo za koje se kasnije ustalio naslov *Ordinatio*, djelo vrlo složene geneze: nastalo preradbom prvoga, oxfordskoga komentara *Sententija* Petra Lombardskoga i na temelju kasnijih pariških predavanja, djelo koje je autor pripremao za objavljivanje prema tadašnjim sveučilišnim standardima u epohi rukopisa, ali ga nije uspio dovršiti prije negoli je, iz političkih razloga, morao napustiti svoju parišku katedru i otputovati u Köln,¹⁰³ djelo koje premošćuje vremenski luk od početaka oxfordske profesure do završetka pariške profesure, duguje »čudesnoj nadarenosti« svoga pisca, kako treba razumjeti izričaj *miro ingenio* (vv. 3–4); to je djelo doista spomenik Duns Škotova oštroumlja i nudi novi uvid u cjelinu teološkoga poklada koje je kršćanskom Zapadu posredovao Petar Lombardski: zato su njegovi svesci sveobuhvatni ili iscrpni (*volumina comprehensa*, v. 3). Čitanjem, proučavanjem, razmatranjem Duns Škotova 'oxfordskoga spisa' čitatelj može doživjeti veliko obogaćenje, što pjesnik izriče poetskim izričajem »moći ćeš napuniti njedra cvijetom« (*poteris flore replere sinus*, v. 4). O kojem je i kakvu cvijetu riječ? To pjesnik ne smije razjasniti, a očekuje se da čitatelj dokuči: cvijet je ono što je uradio sâm priređivač, čiji padovanski rad prati pridjevnik *Cvijet svijeta* (*Flos Mundi*). Čitatelj se, poručuje pjesnik iz Zadra, može posve osloniti na pomagala koja je sastavio ili izradio priređivač radi lakšega pronicanja u Duns Škotovo umovanje, tj. na sadržaj, uzrubne uputnice na vrela i kazalo glavnih tvrdnja.

Da Grisogono poantira pjesničkom igrom s Mauricijevim pridjevkom *Flos Mundi*, to se moralo svjedočiti samom priređivaču Duns Škotovih *Quæstiones quo[d]libetales*. Fra Mauricija je moralo ugodno iznenaditi i to da pjesnik, unatoč kratkoj formi, uspijeva čitatelja upozoriti na svih pet svezaka iz Duns Škotova poznoga razdoblja što ih sprema otisnuti 1506. godine, a ne, kako bi se očekivalo, samo na *Quæstiones quo[d]libetales*.

Irski franjevac Maurice O'Fihely običavao je na naslovnice i posljednje stranice Duns Škotovih izdanja, što bi ih priredio za tisak, staviti jednu ili dvije prigodnice. Uoči objavljivanja Duns Škotova djela *Quæstiones quo[d]libetales* dobio ih je ili odabrao tri; dvije su objavljene u posljednjem stupcu izdanja iznad kolofona, dakle također na istaknutom mjestu, i izrijekom spominju fra Mauricija (*Mauritius*),¹⁰⁴ a treća, očito prema fra Mauriciju najuspjelija, s najviše

¹⁰³ Williams, »Introduction: The Life and Works of John Duns the Scot«, o *Ordinatio* na p. 9; Williams, »John Duns Scotus« (2019), o *Ordinatio* u poglavlju »Scotus's Works«.

¹⁰⁴ Duns Scotus, *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), f. 62rb, gdje je prvo otisnut četverostih: »Johannis Suganę Tarvisini artium cultoris tetrastichon.«, a potom epigram: »Alexandri Lucagi Brixiensis liberalium disciplinarum professoris epigramma.«

poruke u najmanje stihova, s najcjelovitijom prosudbom njegove jednogodišnje produkcije i s najdovrtljivijom posvetom priređivaču – na naslovnici. A nju potpisuje student filozofije iz Zadra – Federik Grisogono (*Fredericus Grisogonus*).

Evo Grisogonova četverostiha u mom prijevodu, koji kao i svaki prijevod ne uspijeva u cijelosti očuvati sve poruke izvornoga stiha:

Čitatelju
 Četverostih Federika Grisogona Zadrana,na,
 gojitelja umijeća [= studenta filozofije].

Svašticom ovom Škot podignu spomenik gromak
 Čitatelj dobit će, gle, vijenac što prati ga krâs.
 Četiri naći ćeš sveska, iscrpnom obradom dana,
 Čudesan resi ih dar, njedra da okiti cvijet.

Grmek, i sâm pjesnik u mladosti, očito je požurio s ocjenom da je Grisogonov četverostih »bez osobite poetske vrijednosti«. Žao mi je da se ovom prilikom u ocjeni razilazim s mojim učiteljem s poslijediplomskoga studija, ali sam siguran: da je Grmek prepoznao da pjesnik Grisogono čini neočekivani zaokret time što s naslovnice jedne knjige upućuje na još četiri knjige koje priređivač kani otisnuti te iste 1506. godine, odnosno da cilja na cjelogodišnju filozofsko-teološku produkciju priređivača, i da je u ablativu *flore* prepoznao pridjev irskoga franjevca *Flos Mundi*, njegova bi ocjena glasila posve drukčije.

Tako se i na ovom primjeru pokazuje da prigodnice otisnute u filozofsko-teološkoj knjizi zahtijevaju produbljeno poznavanje konteksta u kojem su spjevane. Pri interpretaciji Grisogonova četverostiha pomoglo mi je iskustvo s prevodenjem i komentarom epigrama, koji je Damjan Beneša spjevao za knjigu *De natura angelica* Jurja Dragišića.¹⁰⁵ Među stihovima sastavljenima za Dragišićevo glavno teološko djelo Benešin se epigram, naslovljen *Ad Georgeum Benignum Salviatum*, izdvaja po ambiciji pjesnika da epigramom ponudi nacrt za životopis franjevca iz Srebrenice i ocjenu njegova umovanja. Dubrovački pjesnik latinist uspijeva u toj zamisli jer u prvim trima distisima, na temelju

¹⁰⁵ Damjan Beneša, »Jurju Dragišiću Salviatiju«, prepjevao s latinskoga i popratio bilješkama Ivica Martinović, *Dubrovnik* 6/4 (1994), p. 232.

Damianus Bennesius, »Ad Georgeum Benignum Salviatum«, u: *Georgius Benignus Ordinis Minorum* [= Juraj Dragišić], *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae: Bartholomaeus de Libris, 1499), f. q8rb.

Nadalje u bilješkama: Beneša, »Jurju Dragišiću Salviatiju« (1994).

Usp. Ivica Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić«, *Dubrovnik* 6/4 (1994), pp. 213–232, na p. 219.

Nadalje u bilješkama: Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić« (1994).

poredaba s drugim narodima, ističe nacionalno značenje Dragišićeva djela, a u sljedećim dvama distisima upozorava na tri bitna razdoblja Dragišićeve intelektualne biografije: rimsko s kardinalom Bessarionom, urbinsko pod vladarskom lozom Montefeltro i firentinsko za Lorenza Medicija.¹⁰⁶ Benešini se stihovi mogu razumjeti pa potom i prepjevati samo uz dobro poznavanje Dragišićeve biografije, primjerice pod izričajem *Nicenus sophiae* <...> *amator honestae* čitatelj ili prevoditelj mora prepoznati negdašnjega nicejskoga nadbiskupa Bessariona, pod imenom *Laurus* Lorenza Medicija, a pod izričajem *Fluentina in urbe* Firencu.¹⁰⁷

Grisogonov odnos prema škotističkoj produkciji Mauricea O’Fihelyja, izražen dvama elegijskim distisima, može se poduprijeti svjedočanstvom Marca Antonija Contarinija u poslanici kojom se čitatelju nudi prvi Grisogonov zbornik *Speculum astronomicum*:

»Vidio sam te (što sam rekao, vidio sam), vidjela te cijela Padovanska akademija kako tisuću puta vrlo profinjeno javno raspravljaš o skrovitostima i tajnama prirode te kako razmatraš o Božjoj moći, o njegovu neizrecivom načinu razabiranja i proizvođenja, o našoj sreći i savršenosti, o besmrtnosti duše, kao i o ostalim peripatetičkim temama (ako su i tebe zaokupile), i to tako da je dvojiti o tom jesi li to naučio ili nudiš sâm [vlastiti] nauk.«¹⁰⁸

¹⁰⁶ Usp. Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (2011), u poglavlju »Pjesničko kolo oko Dragišića«, pp. 21–23, na pp. 22–23.

¹⁰⁷ Vidi bilješke uz prepjev: Beneša, »Jurju Dragišiću Salvijatiju« (1994), p. 232.

Usp. »Ad Georgium [sic] Benignum Salviatum« / »Jurju Dragišiću Salvijatu [sic]«, u: »Epigrami« / »Epigrammata«, preveo Vedran Gligo, pp. 520–541, na pp. 540–541; u: Vladimir Vratović, »Damjan Benešić – Damianus Benessa (1477–1539)«, pp. 515–541; u: Veljko Gortan i Vladimir Vratović (priredili), *Hrvatski latinisti I / Croatici auctores qui Latine scripserunt I*, priredili / digesserunt Veljko Gortan i Vladimir Vratović, *Pet stoljeća hrvatske književnosti 2* (Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 1969). U Gligovu je prijevodu pridjev *Nicenus* postao vlastito ime *Nicen* upravo zato jer prevoditelj nije prepoznao da je riječ o kardinalu Bessarionu, nadbiskupu nicejskomu.

¹⁰⁸ Federicus Chrysogonus / Federik Grisogono, *Speculum astronomicum / Astronomsko zrcalo*, uredile Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić, tekst uspostavio i preveo Tomislav Čepulić (Zagreb: Institut za filozofiju, 2007), p. 5, 22–30, uz moje izmjene prijevoda iz istraživačkih razloga.

Nadalje u bilješkama: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (2007); Grisogono, *Astronomsko zrcalo* (2007).

Usp. »Marcus Antonius, Caroli Contarreni filius, philosophiae et sacrae theologiae candidatus, Federico Chrysogono Iadertinorum nobilissimo, artium et medicinae doctori acutissimo, astrologorum principi, ordinarie in alma Academia Patavina feliciter legenti, felicitatem.«, u: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), ff. Aii^r–Aii^v, na f. Aiii^r; Grisogono, *Astronomsko*

Mladoga venecijanskoga plemića doista se može smatrati pouzdanim svjedokom, jer se u naslovu svoje poslanice Grisogonu predstavlja kao student filozofije i svete teologije (*philosophiae et sacrae theologiae candidatus*),¹⁰⁹ dakle i sâm je bio zagrijan za filozofsko-teološke teme uz koje je stariji student Grisogono javno nastupao na Padovanskom sveučilištu, a to uključuje teme koje Duns Škotova zbirka pitanja bilo o čem obilato raspravlja.

Gotovo sigurno su obojica, stariji Federik Grisogono i mlađi Marco Antonio Contarini, slušali predavanja irskoga franjevca Mauricija, što ih je održao akademske godine 1505/1506. dok je pripremao novo, emendirano izdanje Duns Škotovih *Quæstiones quo[d]libetales*, a u raspravi je često sudjelovao Grisogono, i to na takav način da je mlađi student Contarini bio zadivljen Zadrantinovom umnošću.

Contarinijevo svjedočanstvo o Grisogonovim javnim nastupima popratila je Mihaela Girardi-Karšulin sljedećim komentarom: »Nemamo naznaka da se [Grisogono] bavio i spomenutom teološkom tematikom.«¹¹⁰ S uvidom u sadržaj dvaju Grisogonovih zbornika toj se prosudbi može prigovoriti samo to da je Grisogono u svojoj raspravi *De summa felicitate et suprema perfectione humana (O vrhunskoj ljudskoj sreći i o najvišem ljudskom savršenstvu)* raspravljao o teologiji kao znanosti »koja nas dovodi do jasne spoznaje Boga i viših inteligencija«, dapače da ju je zaključio tvrdnjom:

»Budući dakle da nas kabalistička vještina ne može učiniti blaženima, moramo se obratiti jedino onoj teologiji koja naučava pravu vjeru da bismo stekli najveću sreću. Ona nas više od svih disciplina što ih je izumilo čovječanstvo i od vještine kabalistā dovodi do jasnog gledanja božanstva ostvarujući više nego što obećava.«¹¹¹

zrcalo (2007), p. 4, 22–29:

»Vidi enim te (quid dixi, vidi), vidit tota Academia Patavina milies subtilissime de secretis et arcanis naturae publice disceptantem, de potentia Dei, de eius inefabili modo intelligendi atque producendi, de felicitate et perfectione nostra, de immortalitate animae, de reliquis etiam peripateticis (ac tua si essent) pertractantem, ita tamen quod satis ambigitur doctus ne sis vel sis ipsa doctrina.«

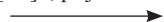
Nadalje u bilješkama: Contarrenus, »Federico Chrisogono« (1507); Contarini, »Federiku Grisogonu« (2007).

¹⁰⁹ Contarrenus, »Federico Chrisogono« (1507), f. Aii', u: Grisogono, *Astronomsko zrcalo* (2007), p. 4, 3–4; Contarini, »Federiku Grisogonu« (2007), p. 5, 3–4.

¹¹⁰ Mihaela Girardi-Karšulin, »Komentar«, u: Grisogono, *Astronomsko zrcalo* (2007), pp. 149–210, na p. 152.

Nadalje u bilješkama: Girardi-Karšulin, »Komentar« (2007).

¹¹¹ Federik Grisogono, »O najvećoj sreći i najvišem stupnju savršenstva [sic]«, prijevod u:

Teologijom se dakle postiže ono što se, kako redom Grisogono obrazlaže u svom spisu o ljudskoj sreći i savršenstvu, ne može postići: gramatikom i retorikom, dijalektikom kao dijelom logike, aritmetikom, geometrijom, glazbenom teorijom, perspektivom, pravom, prirodnom filozofijom, metafizikom, medicinom, astronomijom i kabalom.¹¹²

Uvid u poruke Grisogonova četverostiha, ponajviše spoznaja da je Zdranin bio upoznat sa svih pet svezaka Duns Škotovih djela koje fra Mauricije Irac kani objaviti tijekom 1506. godine, omogućuju nam zaključak u drugom smjeru: Grisogono se na predavanjima Mauricija Irca dobro upoznao s glavnim Duns Škotovim filozofemima, a osobito se zbližio s Duns Škotovom filozofskom teologijom. To što je mladi Grisogono u sveučilišnoj auli raspravljao »o Božjoj moći« (*de potentia Dei*) moglo bi se odnositi na Duns Škotovu sedmu svašticu kojom se propituje Božja svemogućnost iz perspektive čovjekovih spoznajnih moći. To da je sudjelovao u raspravi »o neizrecivu Božjem načinu razabiranja i proizvođenja« (*de eius [= Dei] inefabili modo intelligendi et producendi*) gotovo sigurno se odnosi na »proizvođenja u Bogu« (*productiones in Deo*) kao temu druge Duns Škotove svaštice.¹¹³ To što je raspravljao »o našoj sreći i savršenosti« (*de felicitate et perfectione nostra*) moglo bi se bar dijelom odnositi na Duns

Rasprave i građa za povijest znanosti 6 (1990), pp. 43–46 prve paginacije, na p. 46b, s nekoliko mojih ispravaka u Stipišićevu prijevodu.

Latinski izvornik: Federicus Chrysogonus, »De summa felicitate et suprema perfectione humana«, pretisak u: *Rasprave i građa za povijest znanosti* 6 (1990), ff. 22ra–23vb, na f. 23vb: »Quum igitur professio cabalistica nos efficere beatos nequeat, ad solam profecto illam orthodoxae fidei theologiam pro capescenda felicitate suprema recurrendum est. Quae supra omnes humanitas inventas disciplinas et cabalistarum peritiam nos in clarum deitatis intuitum deducit pluraque exequens quam polliceatur.«

Usp. nedavno izdanje s usporednom transkripcijom i hrvatskim prijevodom: Federicus Chrysogonus / Federik Grisogono, »De felicitate et humana perfectione« / »O sreći i ljudskom savršenstvu«, transkribirao Ivica Martinović, preveo Jakov Stipišić, prijevod redigirao Ivica Martinović, u: *Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća*: Izbor iz djela na latinskome, 1. svezak, uredili Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin, Filip Grgić i Ivana Skuhala Karasman (Zagreb: Institut za filozofiju, 2015), pp. 272–285, na p. 284 / p. 285.

Nadalje u bilješkama: Chrysogonus, »De summa felicitate et suprema perfectione humana« (1528); Grisogono, »O najvećoj sreći i najvišem stupnju savršenstva« (1990); Chrysogonus / Grisogonus, »De felicitate et humana perfectione« / »O sreći i ljudskom savršenstvu« (2015).

¹¹² O »svakovrsnim disciplinama i umijećima ljudskoga razuma« (*omnigenas rationis humanae disciplinas et artes*) kao putevima prema blaženstvu usp. Chrysogonus, »De summa felicitate et suprema perfectione humana« (1528); Grisogono, »O najvećoj sreći i najvišem stupnju savršenstva« (1990), ff. 22rb–23vb; Chrysogonus / Grisogono, »De felicitate et humana perfectione« / »O sreći i ljudskom savršenstvu« (2015), pp. 275–285.

¹¹³ Contarrenus, »Federico Chrisogono« (1507), f. Aii^r; Contarrenus, »Federico Chrisogono« (2007), p. 4, 24–25; Contarini, »Federiku Grisogonu« (2007), p. 5, 25–26.

Škotovu 21. svašticu, koja propituje čovjekovu ‘dobru sreću’ iz perspektive Pseudo-Aristotelova spisa *De bona fortuna*. Čak i to da su mladoga Grisogona zanimalo »skrovitosti i tajne prirode« (*de secretis et arcanis naturae*) moglo bi se odnositi na prirodnofilozofske teme u Duns Škotovim *Quaestiones quodlibetales*, osobito na poimanje mjesta i nužnost prirodnoga zakona za padanje teškoga tijela u Duns Škotovoj jedanaestoj i šesnaestoj svaštici. Grisogono je dakle duhovno i filozofski stasao (i) uz padovanskoga profesora škotističke teologije Mauricea O’Fihelyja.

2. *Grisogonove uputnice na Duns Škota u njegovu prvom zborniku (1507)*

2.1. *Grisogonove uputnice na Scriptum Oxoniense (1506) Ivana Duns Škota u raspravi o astrologiji (1507)*

Ove zaključke o Grisogonovu sudjelovanju u javnim raspravama na Padovanskom sveučilištu tijekom studija filozofije i medicine moguće je osnažiti, pače proširiti ako se prouče uputnice na Duns Škota u prvoj Zadraničinoj knjizi.

Mladi padovanski profesor prvi put upućuje na Duns Škota u četvrtoj raspravi svoga *Astronomskog zrcala*, raspravi koju, sastavljenu od jednoga jedinoga poglavlja, piše »o plemenitosti i izvrsnosti astrologije« (*de nobilitate et excellentia astrologiae*).¹¹⁴ Da osnaži svoje obrazloženje u prilog slobodnoj volji u čovjeka, Grisogono upućuje na mjesto na kojem je Duns Škot ponudio vlastito oštroumno rješenje, a razišao se s Aristotelom:

»Čini se da je ovo natuknuo i Škot u prvoj knjizi *Sentencija* [= u *Primus scripti Oxoniensis super Sententias*], u predgovoru, u kvestiji o djelovanju, u kojoj je nadišao samoga sebe, premda je nešto (po svom običaju konstruirao, ne baš prema nakani Filozofa) i o tom se suptilno izrazio.«¹¹⁵

¹¹⁴ »Capitulum primum tractatus quarti [de nobilitate et excellentia astrologiae]«, u: *Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia Federici Chrysogoni Jadertini*. (Impressum Venetiis per Lazarum de Soardis Anno Domini MCCCCCVII die XXIX Novembris), ff. Dii^v–Diiii^v, Ei^r–Ei^v.

Usp. kritičko izdanje: »Capitulum primum tractatus quarti« / »Prvo poglavlje četvrte rasprave«, u: Chrysogonus / Grisogono, *Speculum astronomicum / Astronomsko zrcalo* (2007), pp. 62–77.

Nadalje u bilješkama: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507).

Nijedna od četiriju rasprava koje tvore *Astronomsko zrcalo*, o četirima slobodnim umijećima koja oblikuju kvadrivij: o geometriji, aritmetici, glazbi i astrologiji, nema vlastiti naslov, ali su im poglavlja naslovljena te se prema tome i određuje opseg svake od tih rasprava.

¹¹⁵ Grisogono, *Astronomsko zrcalo* (2007), p. 71, 2–7, s mojom modifikacijom prijevoda u istraživačke svrhe. Položaj okruglih zagrada u Čepulićevu prijevodu ne podudara se s njihovim

Quaestio de praxi, na koju Grisogono upućuje, četvrto je i posljednje pitanje u Duns Škotovu prologu na početku njegova 'oxfordskoga' komentara *Sententija*, naslovljeno »Vtrum theologia sit practica?«, a Zadrani ga je poznao u izdanju Mauricija Irca iz 1506. godine i k tomu ga opjevao drugim elegijskim distihom svoje posvetnice *Ad lectorem*.¹¹⁶ Izričaj »prema nakani Filozofa« (*ad intentionem Philosophi*), koji Grisogono posuđuje od Duns Škota, služi kao putokaz za pronalaženje gledišta oko kojega su se Stagiranin i Škot razišli.

Štoviše, do kraja svoje rasprave o astrologiji Grisogono još triput podsjeća na razlikovne Duns Škotove filozofeme:

1. kad razlaže o Božjem nužnom djelovanju te pojašnjava da prema Duns Škotu Bog nužno ne proizvodi svaki učinak, čime znameniti Škot uzročnost u prirodi tumači drukčije od Aristotela:

»Ipak kad se dospije do ovih tvarnina, neće nužno nastati svaki učinak, jer se takvo djelovanje [uzroka] može spriječiti loše uređenom stvari.«¹¹⁷

položajem u izvorniku.

Usp. Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Diiii^r; Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (2007), p. 70, 2–6:

»Hoc etiam Scotus videtur innuere primo *Sententiarum*, in prooemio in quaestione de praxi, in qua seipsum superavit, quamvis sibi quaedam (ut sui moris est fabricavit, non tamen ad intentionem Philosophi) et super illa subtiliter dixit.«

¹¹⁶ *Primus scripti Oxoniensis Doctoris subtilis Joannis Duns Scoti Ordinis Minorum super Sententias*. Titulus conveniens doctrine atque auctori huius primi Mauritio inventore. (Venetiis per Simonem de Luere pro domino Andrea de Torresanis de Asula 20. Octobris 1506.), u: »Prologus Sententiarum«, ff. 2r–16va, u pitanju: »Questio IIII. Vtrum theologia sit practica.«, ff. 11ra–16va.

Primjerak iz Bayerische Staatsbibliothek u Münchenu sa signaturom 2 P.lat. 1398 Privez 1 dostupan na mrežnoj adresi: <https://digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10813712?q=%28Primus+scripti+Oxoniensis+doctoris+subtilis%29&page=,1> (pristupljeno 20. 3. 2022).

Usp. »Prologus Magistri«, u: Joannis Duns Scoti Doctoris subtilis Ordinis Minorum *Opera omnia*, editio nova juxta editionem Waddingi XII tomos continentem a Patribus Franciscanis de observantia accurate recognita, Tomus octavus, *Quaestiones in primum librum Sententiarum: Distinctio prima et secunda. Cum commentariis R. P. F. Francisci Lycheti Brixienensis, Ordinis Minorum reg. obs. olim Ministri generalis, et Supplemento R. P. F. Joannis Poncii Hiberni, ejusdem Ordinis, in Collegio Romano Hibernorum theologiae primarii professoris.* (Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, bibliopolam editorem, 1893), pp. 7–293, s obilnim komentarima i dopunama; u pitanju: »Questio IV. Utrum theologia sit practica?«, pp. 195b–293b.

Vidi »Censura R. P. F. Lucae Waddingi circa Commentarios Oxonienses«, pp. 1–3, na pp. 1–2 o trima ranim izdanjima *Scriptum Oxoniense* iz 1477, 1505. i 1522. Priređujući Duns Škotova *Opera omnia* 1639. godine, Wadding je poznao posmrtno Mauricijevo izdanje Duns Škotova djela *Scriptum Oxoniense* iz 1522. godine; dapače, ne spomenuvši priređivača Antonija de Fantisa, uputio mu je pohvale kao najboljem dotad, ali nije znao za izvorno Mauricijevo izdanje iz 1506. opjevano u Grisogonovu četverostihu.

¹¹⁷ Grisogono, *Astronomsko zrcalo* (2007), p. 73, 19–26:

2. kad još jednom ponavlja »da je volja slobodna (prema Skotu)«,¹¹⁸
 3. kad pridodaje »pitanje o Božjem predznanju ili o samom predodređenju« (*quaestio de praecognitione Dei vel de ipsa praedestinatione*),¹¹⁹ popraćeno novozavjetnim primjerom – Kristovim proroštvom uoči muke da će ga Petar tripit zatajiti prije negoli se pijetao oglasi (Mt 26,34).

2.2. *Grisogonove uputnice na Duns Škota u komentaru uz prvu knjigu Euklidovih Elemenata*

Dvije uputnice na Duns Škota Zadrarin uvrštava i u svoj spis »Plusquam expositio. Quia totalis resolutio in librum *Elementorum* Euclidis«,¹²⁰ spis zbunjujućega naslova i neobične kompozicije, koji u prvih osam poglavlja raspravlja o Euklidovim definicijama, u devetom o postulatu za usporednice, u desetom poglavlju, premda naslovljenu »O postulatima i aksiomima«, raspravlja o jednom Campanovu aksiomu i unutar te rasprave prihvaća Aristotelove stavove o neprekidnini i beskonačnini, a u dvama sljedećim, nebrojčanim poglavljima

»Ipak, kada se dođe do ovih materijalnih stvari, neće svaki učinak biti nuždan, jer loše uređena stvar može spriječiti takvo djelovanje.«

S mojim prijevodom u tekstu.

Usp. Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Diiii^v; Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (2007), p. 72, 21–28:

»Tamen cum deventum est ad haec materialia, non necessario proveniet omnis effectus, quia a materia male disposita talis actio impediri potest. Quamvis apud Scotum tenet ista consequentia, quae apud Aristotelem non tenet, scilicet si Deus agit cum necessitate, omnia essent cum necessitate, quia Deo (ut est potentiae infinitae) nihil resistere potest. Tamen Aristoteles aliter dicere non potuit stans in puris naturalibus.«

¹¹⁸ Grisogono, *Astronomsko zrcalo* (2007), p. 75, 19–20; usp. Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Ei^r; Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (2007), p. 74, 21–22: »quod voluntas est libera (secundum Scotum)«.

¹¹⁹ Grisogono, *Astronomsko zrcalo* (2007), p. 75, 28–29: »pitanje o Božjem predznanju i samoj predodređenosti«; s mojim ispravkom u tekstu, jer je u Čepulićevu prijevodu *vel* prevedeno *s. i.*

Usp. Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Diiii^v; Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (2007), p. 74, 30–32.

¹²⁰ »Plusquam expositio. Quia totalis resolutio in librum *Elementorum* Euclidis«, u: *Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia Federici Chrysogoni Jadertini*. (Impressum Venetiis per Lazarum de Soardis Anno Domini MCCCCCVII die XXIX Novembris), ff. Ei^v–Eiiii^v, Fi^r–Fiiii^v, Gi^r–Giiii^v, Hi^r–Hii^v.

Usp. kritičko izdanje: »Plusquam expositio. Quia totalis resolutio in librum *Elementorum* Euclidis« / »Više od izlaganja. Jer je konačno rješenje za Euklidovu knjigu *Elementata*«, u: Chrysogonus / Grisogono, *Speculum astronomicum* / *Astronomsko zrcalo* (2007), pp. 78–139.

Nadalje u bilješkama: Chrysogonus, »Plusquam expositio« (1507); Chrysogonus, »Plusquam expositio« (2007); Grisogono, »Više od izlaganja« (2007).

dospijeva tek do Euklidove konstrukcije jednakostraničnoga trokuta nad danom dužinom,¹²¹ tj. do prvoga stavka prve knjige Euklidovih *Elementa* i, prilično neočekivano, posvećuje se njegovoj metamatematičkoj i logičkoj raščlambi; spis očigledno nedovršen, odnosno objavljen u obliku u kojem ga je pisac uspio prirediti za tisak najkasnije u studenom 1507. godine.¹²² Nedvojbeno, po pristupu koji njeguje u trima posljednjim poglavljima svoga spisa *Plusquam expositio* Grisogono stupa u područje filozofije matematike i logike.

Na Duns Škota se Zadrani poziva kad upućuje prigovore dvjema Euklidovim definicijama: definiciji točke i definiciji kruga. Pritom se mogao osloniti na dva mletačka izdanja Euklidovih *Elementa*, prvo koje je 1482. godine priredio Campano iz Novare (*Campanus Novariensis*)¹²³ ili drugo koje je u prvom prijevodu s grčkoga 1505. objavio Bartolomeo Zamberti.¹²⁴ Kad

¹²¹ Usp. *The Thirteen Books of Euclid's Elements*, translated from the text of Heiberg with introduction and commentary by Sir Thomas L. Heath, second edition revised with additions, Volume I: Introduction and Books I, II (New York: Dover Publications, 1956), p. 241; Euklid, *Elementi* I–VI, prevela Maja Hudoletnjak Grgić (Zagreb: Kruzak, 1999), p. 3.

Nadalje u bilješkama: Euclid, *Elements* (1956); Euklid, *Elementi* I–VI (1999).

¹²² Pri prvoj znanstvenoj obradi ovoga spisa Stipanić se, izuzme li se njegova prosudba petoga postulata o usporednim crtama u devetom poglavlju Grisogonova spisa *Plusquam expositio*, suzdržao od svoje konačne ocjene Grisogonovih matematičkih gledišta prije nego se provedu poredbena istraživanja. Usp. Ernest Stipanić, »Matematički pogledi Federika Grisogona«, u: Žarko Dadić i Ivo Petricioli (uredili), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu* (Zadar: Filozofski fakultet; Zagreb: Institut za povijest znanosti, 1974), pp. 71–94, u zaključku na p. 93:

»S obzirom na izvore kojima se [Grisogono] koristio u oblikovanju svojih matematičkih pogleda, neophodno je kritički utvrditi koliko je u tim svojim pogledima bio stvarno originalan, kako bi im se našlo pravo mjesto u razvitku matematike i njene filozofije.«

Velik pomak u razumijevanju Grisogonova odnosa prema geometriji na temelju usporedbe s Campanovim izdanjem Euklidovih *Elementa* te posebno prema Euklidu i Campanu ostvarila je Mihaela Girardi-Karšulin proučavajući Grisogonova vrela u *Plusquam expositio*. Usp. Girardi-Karšulin, »Komentar« (2007), pp. 188–210.

Na temelju usporedbe s Pseudo-Boetijevim spisom o geometriji Žarko Dadić otvorio je nov pravac istraživanja Grisogonove filozofije matematike. Usp. Žarko Dadić, *Povijest znanosti i prirodne filozofije u Hrvata (s osobitim obzirom na egzaktne znanosti)*, Knjiga I. Srednji vijek (Zagreb: Izvori, 2015), u poglavlju »Grisogonova matematička filozofija«, pp. 469–485, na pp. 474–485.

Nadalje u bilješkama: Dadić, *Povijest znanosti i prirodne filozofije u Hrvata* I (2015).

¹²³ *Preclarissimus liber elementorum Euclidis perspicacissimi in artem geometriae incipit quamfelicissime*. (Erhardus Ratdolt Augustensis impressor solertissimus Venetiis impressit. Anno salutis M.CCCC.LXXXII. Octavis Kalendis Junii).

Nadalje u bilješkama: Euclides / Campanus, *Elementa geometriae* (1482).

Primjerak pohranjen u ETH-Bibliothek u Zürichu sa signaturom Rar 1919, dostupan i na mrežnoj adresi: <https://doi.org/10.3931/e-rara-8935> (pristupljeno 21. 3. 2022).

¹²⁴ Euclidis Megarensis [sic] philosophi platonici mathematicarum disciplinarum janitoris habent in hoc volumine quicumque ad mathematicam substantiam aspirant: *Elementorum libros*

je 1501. godine Grisogono započeo studirati filozofiju u Padovi, dostupno mu je bilo samo Campanovo izdanje, koje, kako znalački primjećuje Toomer,¹²⁵ nije ni prijevod ni komentar, nego »slobodna preradba« (*free reworking*) koja dobro čuva smisao Euklidova teksta, a oslanja se na neki arapski prijevod, jer se u definicijama pojavljuju arabizmi pri imenovanju romba i trapeza,¹²⁶ a od ostalih prijevoda na onaj Adelarda iz Batha. A da se Grisogono doista oslanja na prvo tiskano 'izdanje' Euklidovih *Elementata*, ono Campanovo, to se lako daje zaključiti iz Grisogonovih uputnica na Campana. Zadrinan se dvaput služi izričajem »prema Campanovu nauku« (*per doctrinam Campani*) da bi uputio na Campanove 'dokaze' 32. i 1. stavka prve knjige *Elementata*,¹²⁷ a jednom mu

xiii. cum expositione Theonis insignis mathematici, quibus multa quae deerant ex lectione graeca sumpta addita sub nec non plurima subversa et prepostere voluta in Campani interpretatione, ordinata, digesta et castigata sunt. <...> Bar.[tholomaeo] Zamber.[to] Vene.[to] interprete. (Impressum Venetiis foelicibus avibus opus est huiusmodi aureum et rarissimum in edibus Ioannis Tacuini librarii accuratissima diligentia recognitum. Anno reconciliatae divinitatis M.D.V. VIII. Kalendis Novembris.)

Nadalje u bilješkama: Euclides / Zambertus, *Elementorum libri XIII*. (1505).

Primjerak pohranjen u Regia Biblioteca dell'Università di Torino sa signaturom Q.II.1, dostupan i na mrežnoj adresi: https://books.google.hr/books?id=pXaA_63BedoC&pg=PP432&dq=Euclidis+Megarensis+philosophi&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwi6yKTpydL3AhXdhP0HHf2qDFIQ6AF6BAgDEAI#v=onepage&q=Euclidis%20Megarensis%20philosophi&f=false (pristupljeno 21. 3. 2022).

Usp. Thomas L. Heath, »Introduction« [1925], u: Euclid, *Elements* (1956), pp. 1–151, i to u poglavlju »Chapter VIII. Principal translations and editions of the *Elements*«, pp. 91–113, o Campanovu i Zambertijevu latinskom izdanju Euklidovih *Elementata* na pp. 97–98.

¹²⁵ Gerald J. Toomer, »Campanus of Novara«, *Dictionary of Scientific Biography* 3 (1972), pp. 23b–29a, na p. 24b, dostupno i na mrežnoj adresi: <https://www.encyclopedia.com/people/science-and-technology/mathematics-biographies/campanus-novara> (pristupljeno 25. 3. 2022).

Usp. *Campanus of Novara and Medieval Planetary Theory: Theorica planetarum*, edited with an introduction, English translation and commentary by Francis S. Benjamin Jr. and Gerald J. Toomer (Madison: The University of Wisconsin Press, 1971), u uvodu »Campanus of Novara«, pp. 3–24; o 14 izdanja Campanova komentara Euklidovih *Elementata* od 1482. do 1558. na pp. 12–13.

¹²⁶ Usp. Euclides / Campanus, *Elementa geometriae* (1482), f. a2r–a2v, u Campanovoj stilizaciji 22. definicije, gdje se uvode pojmovi romba, romboida i trapeza:

»Figurarum autem quadrilaterarum. <...> Alia est *helmuaym*, que est equilatera, sed rectangula non est. Alia est similis *helmuaym* que opposita latera habet equalia atque oppositos angulos equales. <...> Preter has autem omnes quadrilaterae figure *helmuariphe* nominantur.«

Transkribirao i arabizme u navodu kosopsisom istaknuo Ivica Martinović.

¹²⁷ Chrysogonus, »Plusquam expositio« (1507), f. Fiii^v; Chrysogonus, »Plusquam expositio« (2007), pp. 104, 32; 106, 1: »per doctrinam Campani propositione 32. primi *Elementorum* Euclidis«; Grisogono, »Više od izlaganja« (2007), pp. 105, 30; 107, 1: »prema Campanovu nauku u 32. stavku prve knjige Euklidovih *Elementata*«, čitaj: prema Campanovu 'dokazu' 32. stavka.

Chrysogonus, »Plusquam expositio« (1507), f. Gii^v; Chrysogonus, »Plusquam expositio« (2007), p. 126, 13–14: »per doctrinam Campani in prima propositione primi huius«; Grisogono,

je prilikom Campano glavni sugovornik – u desetom poglavlju,¹²⁸ u kojem, premda je naslovljeno »O postulatima i aksiomima«, podrazumijeva se Euklidovim, Zadrani raspravlja jedino o aksiomu, kojega je Campano preuzetno dodao skupini od pet Euklidovih aksioma:

»Kolik je omjer neke kolikoće prema bilo kojoj drugoj kolikoći iste vrste, tolik je omjer bilo koje treće kolikoće prema nekoj četvrtoj kolikoći iste vrste. Za neprekidne kolikoće to univerzalno vrijedi, bilo da su pređašnji članovi razmjera veći od sljedećih, bilo da su manji: veličina se umanjuje u beskonačnost. Za brojeve pak ne vrijedi tako. Ako bi prvi član razmjera bio obratno razmjernan višekratniku drugoga člana, i treći bi član razmjera bio jednako obratno razmjernan višekratniku četvrtoga člana. Jer broj raste u beskonačnost, baš kao što se [geometrijska] veličina umanjuje u beskonačnost.«¹²⁹

Campano tu uočava važnost razmjera geometrijskih kolikoća za zgradu Euklidove geometrije, ali istodobno ne razumijeva pojam aksioma, u njegovu latinskom prijevodu *communis animi conceptio*,¹³⁰ čim od pojma razmjera neprekinutih veličina pokušava stilizirati novi aksiom. Štoviše, uvjeren je Campano i pritom neshvatljivo pretjeruje, Euklid je »izostavio mnoge druge aksiome, kojih se broj ne može dokučiti.«¹³¹ U potvrdu te tvrdnje učenjak iz Novare iza Euklidovih aksioma dodaje dva nova, svoja.

»Više od izlaganja« (2007), p. 127, 13–14: »prema Campanovu nauku u prvom stavku njegove prve knjige [= prve knjige Euklidovih *Elementata*]«, čitaj: prema Campanovu 'dokazu' prvoga stavka.

Već uočeno u: Girardi-Karšulin, »Komentar« (2007), pp. 200 i 205–206.

¹²⁸ »De petitionibus et communibus animi conceptionibus. Capitulum X.«, u: Chrysogonus, »Plusquam expositio« (1507), ff. Gi^r–Gii^r; Chrysogonus, »Plusquam expositio« (2007), pp. 112–118, na pp. 112, 114 i 116; »Deseto poglavlje: o postulatima i aksiomima«, u: »Više od izlaganja« (2007), pp. 113–119, na pp. 113, 115 i 117.

¹²⁹ Euclides / Campanus, *Elementa geometriae* (1482), f. a2v, u mojoj transkripciji:

»Quanta est aliqua quantitas ad quamlibet aliam eiusdem generis, tantam esse quamlibet tertiam ad aliquam quartam eiusdem generis. In quantitativibus continuis hoc universaliter verum est sive antecedentes maiores fuerint consequentibus sive minores, magnitudo enim decrescit in infinitum. In numeris autem non sic. Sed si fuerit primus submultiplex secundi, erit quilibet tertius aequae submultiplex alicuius quarti, quoniam numerus crescit in infinitum, sicut magnitudo in infinitum minuitur.«

Usp. raniju transkripciju u: Girardi-Karšulin, »Komentar« (2007), p. 202.

Vidi i proširen prijevod s tumačenjem u: Dadić, *Povijest znanosti i prirodne filozofije u Hrvata I* (2015), pp. 480–481.

¹³⁰ Euclides / Campanus, *Elementa geometriae* (1482), f. a2v, u trećem odlomku.

¹³¹ Euclides / Campanus, *Elementa geometriae* (1482), f. a2v, u mojoj transkripciji:

»Sciendum est autem quod praeter has animi [*corr. ex ainmi*] conceptiones sive communes sententias[?] multas alias, quae numero sunt incomprehensibiles, praetermisit Euclides, quarum haec est una.«

Usp. Dadić, *Povijest znanosti i prirodne filozofije u Hrvata I* (2015), p. 480.

Drugo poglavlje svoga uvoda u Euklida Grisogono posvećuje točki, predmetu prve Euklidove definicije, koja u Campanovu prijevodu glasi (sl. 6):

»Točka je ono što nema dijela.«,¹³²

a u Zadrantinovu prijevodu uključuje dvije jednakovrijedne inačice:

»Točka je ono što nema nikakva dijela, to jest ono što ne trpi dijeljenje.«¹³³

Grisogono za njom poseže ne zato da bi, kako bi se očekivalo, na njoj gradio geometrijski sustav, nego da bi Euklidovu definiciju točke podvrgnuo razornoj kritici. Treći se Zadrantinov argument protiv definicije točke temelji na silogizmu:

»O onome što ne postoji, ne može postojati znanost.
A točka ne postoji.
Dakle ne postoji znanost o točki, pa stoga ni definicija točke.«¹³⁴

Kako Grisogono dokazuje da »točka ne postoji«? Iz njegova se odgovora dade naslutiti kako poima matematičke entitete:

»Da točki i crti ništa ne odgovara u stvarnosti, očito je, jer u stvari nije dano ono što nije djeljivo [č. nije dana točka] ni crta bez širine.«¹³⁵

¹³² Euclides / Campanus, *Elementa geometriae* (1482), f. a2r:

»Punctus est cuius pars non est.«

¹³³ Chrysogonus, »Plusquam expositio« (1507), f. Eii^v; Chrysogonus, »Plusquam expositio« (2007), p. 82, 21–22:

»Punctum est cuius pars nulla est, id est quod non patitur divisionem.«

Usp. Grisogono, »Više od izlaganja« (2007), p. 83, 21–22:

»Točka je ono što nema niti jednoga dijela i što se ne može dijeliti.«

U tekst je uvršten moj prijevod jer je u Čepulićevu prijevodu promijenjen smisao Grisogonove inačice Euklidove definicije točke: *id est* je prevedeno veznikom *i*.

¹³⁴ Chrysogonus, »Plusquam expositio« (1507), f. Eiii^v; Chrysogonus, »Plusquam expositio« (2007), p. 86, 8–10:

»Illud quod non est, illius scientia non est.

Sed punctum non est.

Ergo puncti scientia non est neque diffinitio.«

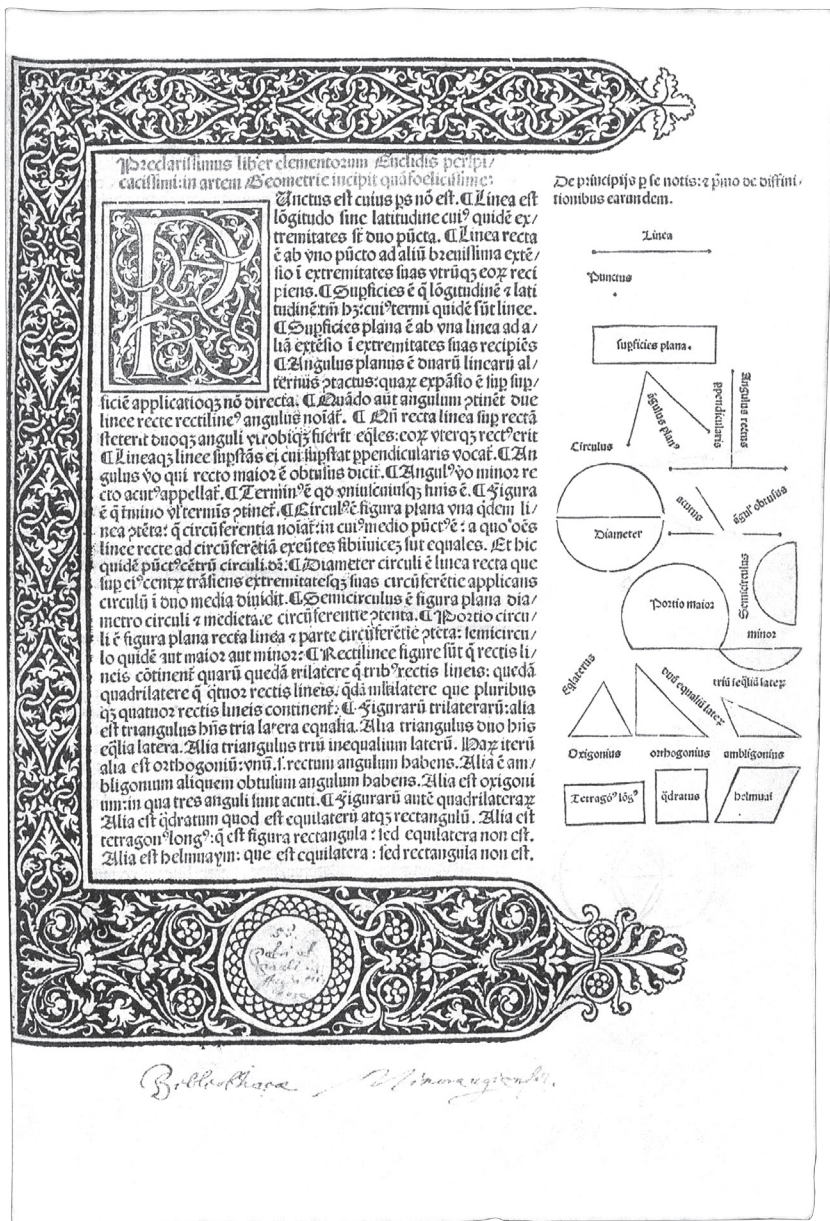
Usp. Grisogono, »Više od izlaganja« (2007), p. 87, 8–11, s uputnicom na prvu knjigu Aristotelove *Druge Analitike*; Girardi-Karšulin, »Komentar« (2007), p. 193; Dadić, *Povijest znanosti i prirodne filozofije u Hrvata I* (2015), p. 477.

Usp. Aristoteles, *Analytica Posterior I.2*: 71b25–26; Aristotel, *Druga Analitika* (2020), p. 33: »jer nije moguće znati ono što nije, primjerice da je promjer sumjerljiv.«

¹³⁵ Chrysogonus, »Plusquam expositio« (1507), f. Eiii^v; Chrysogonus, »Plusquam expositio« (2007), p. 86, 15–18:

»quod autem puncto et lineae nihil correspondeat ex parte rei, patet, quia non datur in materia quod non sit divisibile neque linea sine latitudine.«

Slika 6. Točka i krug: predmet dviju Euklidovih definicija u Campanovu izdanju Euklidovih *Elementa*, kojima je Grisogono uputio prigovore. *Præclarissimus liber elementorum Euclidis perspicacissimi in artem geometriae* (Venetiis: Erhardus Ratdolt, 1482), f. a2r.

Postojanje matematičkih entiteta Grisogono izravno uvjetuje njihovim ostvarajem u tvari. Pritom izričaj *ex parte rei* nije samo prepoznatljivi Duns Škotov nazivak, nego i filozofem, što Zadraniin ni ne skriva jer izrijekom domeće »prema oštroumnom naučitelju« (*per Doctorem subtilem*),¹³⁶ ali uz rečenicu koja bi sama zahtijevala dodatno razjašnjavanje.

K tomu Grisogonov odgovor ne resi dostatna matematička strogost u izražavanju kad tvrdi da u stvarnosti nije dana »crta bez širine«. Kako je crta po drugoj Euklidovoj definiciji »duljina bez širine«, trebalo je napisati ili samo »crta« ili »duljina bez širine«.

U šestom poglavlju svoga djela *Plusquam expositio* Grisogono razglaba o Euklidovoj definiciji kruga. U Campana ona glasi (sl. 6):

»Krug je ravninski lik, obuhvaćen jednom crtom, koja se naziva obod, u čijem je središtu točka; sve ravne crte koje iz nje izlaze prema obodu međusobno su jednake.«¹³⁷

a u Grisogona je znatno kraća:

»Krug je lik u kojem su crte povučene iz središta do oboda jednake.«¹³⁸

Izričaj Euklidove definicije kruga, u izvorniku doista zahtjevan što se tiče postojanja i jedincatosti njegova središta, Zadraniin pojednostavnjuje nauštrb jasnoće: izostavlja da je krug ravninski lik ili lik u ravnini, ne uvodi pojam

Usp. Grisogono, »Više od izlaganja« (2007), p. 87, 17–19:

»a da točki i crti u stvarnosti ništa ne odgovara, to je jasno, jer ne postoji u materiji ništa što nije djeljivo, dakle ni crta bez širine.«

U tekst je uvršten moj prijevod jer je u Čepulićevu prijevodu promijenjen smisao Grisogonove tvrdnje: *neque* je preveden s *dakle*.

¹³⁶ Chrysogonus, »Plusquam expositio« (1507), f. Eiii^v; Chrysogonus, »Plusquam expositio« (2007), p. 86, 13–15:

»Cui nihil correspondet ex parte rei, illud non est, quia est fantasticum, et chimericum per Doctorem subtilem in universalibus; <...>.«

Usp. Grisogono, »Više od izlaganja« (2007), p. 87, 14–16.

¹³⁷ Euclides / Campanus, *Elementa geometriae* (1482), f. a2r:

»Circulus est figura plana una quidem linea contenta, quae circumferentia nominatur, in cuius medio punctus est, a quo omnes lineae rectae ad circumferentiam exeuntes sibi invicem sunt aequales.«

¹³⁸ Chrysogonus, »Plusquam expositio« (1507), f. Fii^v; Chrysogonus, »Plusquam expositio« (2007), p. 100, 15–16:

»Circulus est figura, in qua lineae a centro ad circumferentiam ductae sunt aequales.«

Usp. Grisogono, »Više od izlaganja« (2007), p. 101, 14–15:

»Krug je lik u kojem su crte povučene iz središta do njegova oboda jednake.«

oboda, a pojam jednoga jedincatoga središta podrazumijeva poznatim. Takvu Euklidovu definiciju Grisogono osporava ovim obrazloženjem:

»Ono ‘lik’ je rod, a ono ‘središte’ i ‘obod’ jesu razlika ili oblik. Ali protiv ove definicije govori ovo: jednoj stvari pripada [samo] jedan oblik, unutarnji i potpun, a nepotpune oblike treba dakako postaviti u složevinu, kako kažu Oštroumni doktor i Avicena protiv božanskoga Tome.«¹³⁹

Dakako Zadrani niti predlaže niti smišlja dobru definiciju kruga koja bi se othrvala njegovim prigovorima upućenima Euklidovoj definiciji kruga. Jasno je i zašto: jer se bez dva ‘oblika’ ili dvije ‘razlike’, oboda i središta, krug ni ne može definirati. Što dodatno iznenađuje, prigovor Euklidovoj definiciji kruga ne priječi mu da obradi položaj i ulogu kruga među ostalim likovima te, po analogiji, položaj kugle među ostalim geometrijskim tijelima:

»Treba znati da je među svim likovima krug plemenitiji od drugih likova, kao i kugla među samim tijelima, jer su oni najsposobniji i najpogodniji za pokret, jer su najbrži, kako tvrde [Aristotel] u prvoj knjizi *O nebu* i Ptolemej u trećoj knjizi *Almagesta*. Stoga je priroda svemira htjela da svemir bude takvog oblika.«¹⁴⁰

Grisogono dakle najprije na umu ima prirodnofilozofsku, odnosno astronomsku uporabu pojmova kruga i kugle, a ne njihove matematičke pojmove. Škotistički rečeno, krug i kugla prije svega ga zanimaju *ex parte rei*.

¹³⁹ Chrysogonus, »Plusquam expositio« (1507), f. Fii^r; Chrysogonus, »Plusquam expositio«, p. 100, 16–20:

»Ly figura est genus, et ly centrum et circumferentia est differentia vel forma. Sed contra istam diffinitionem: unius rei est una forma, intrinseca et totalis, maxime ponendo formas partiales in mixto, ut Doctor subtilis et Avicenna contra divum Thomam.«

Usp. Grisogono, »Više od izlaganja« (2007), p. 101, 15–20:

»Ono ‘lik’ je rod, a ono ‘središte’ i ‘obod’ su razlika ili oblik. Ali protiv ove definicije je ovo: jedna stvar može imati jedan i potpun unutarnji oblik, ponajviše ostavljajući parcijalne oblike u onom što je sastavljeno, kako kaže Oštroumni doktor i Avicena protiv božanskoga Tome.« U tekst uvršten moj prijevod iz istraživačkih razloga.

¹⁴⁰ Grisogono, »Više od izlaganja« (2007), pp. 101, 26–29; 103, 1–2.

Usp. Chrysogonus, »Plusquam expositio« (1507), f. Fii^r; Chrysogonus, »Plusquam expositio« (2007), pp. 100, 28–30; 102, 1–2:

»Sciendum est, quod inter omnes figuras circulus est nobilior figurarum, sicut et sphaera ipsorum corporum, quia capacissimae et in motu aptissimae, quia velocissimae *primo Coeli* et Ptolemaeus *in Almagestis libro 3*. Ideo natura universi tali figura universum esse voluit.«

3. Grisogonov četverostih na naslovnici pariškoga izdanja Duns Škotova djela 1513.

Duns Škotovi odgovori na javno postavljena pariška pitanja, koji oblikuju *Questiones quolibetales*, a odlikuju se prodornim mislima o Bogu i stvorenjima, kako su objavljeni u mletačkom izdanju 1506. godine, privukli su čitatelje te se uskoro pojavila potreba za novim izdanjem. Ono se pojavilo u Parizu 1513. godine, ali bez popratnih tekstova koji bi razjasnili okolnosti kako je do njega došlo. Na pojavu izdanja mogao je utjecati sâm priređivač jer je krajem 1512. ili početkom 1513. proputovao kroz Pariz na putu za Tuam, svoje nadbiskupsko sjedište u Irskoj. A mogla je to biti i izdavačeva inicijativa da prigodnim, premda malo zakašnjelim izdanjem obilježi 200. obljetnicu Duns Škotove pariške profesure. Svakako bilo je to drugo izdanje Duns Škotovih *Questiones quolibetales* u fra Mauricijevoj opremi. Evo prvo opisa pariškoga izdanja!

Pariški se izdavač na naslovnici ovako obraća čitatelju:

»Habet candidissime lector in hoc volumine *Questiones quolibetales* Joannis Duns Scoti ordinis minorum cum *Collationibus* eiusdem antea nondum impressis. Et tractatum prope divinum *de primo rerum principio* atque *Theoremata*. Necnon fratris Mauricii Hibernici de Portu eiusdem ordinis *Epithomata castigationum in de primo principio et Theoremata* eiusdem doctoris subtilis theologorum facile principis.«

Time čitatelju priopćuje da pariško izdanje iz 1513. sadržava četiri Duns Škotova djela:

1. *Questiones quolibetales*, ff. i^r–lxi^r, kojima prethodi Mauricijevo stvarno kazalo preuzeto iz mletačkoga izdanja: »Incipiunt propositiones super Quolibetis Joannis Duns Scoti«, u zasebnoj folijaciji na ff. a2r–a6v;
2. *Collationes*, ff. lxi^v–xc^v;
3. »gotovo božansku raspravu« *De primo rerum principio*, ff. xci^r–xcviii^v;
4. *Theoremata*, ff. xcviii^v–cviii^v;

a trećem i četvrtom Duns Škotovu djelu pridodane su fra Mauricijeve primjedbe:

5. [*Castigationes de primo principio*], ff. cix^r–cxiii^v;
6. *Castigationes theorematum*, ff. cxiii^r–cxxxii^r.

Prva tri Duns Škotova djela imaju *explicit*, prva dva i kolofon:

»Expliciunt questiones quolibetales edite a fratre Joanne Duns ordinis fratrum minorum doctore subtilissimo, ac omnium theologorum principe per excellentissimum sacre theologie doctorem magistrum Mauritium de Portu Hibernicum eiusdem ordinis fratrum minorum, in Gymnasio Patavino ordinarie legentem, maxima cum diligentia emendate.

Impresse Parisiis [corr. ex Parisius] sumptibus honesti viri Johannis Parvi bibliopole alme universitatis Parisien.[sis]. Anno. 1513. decembris. 6.«¹⁴¹ (sl. 7); »Finiunt collationes.

Impresse Parisiis sumptibus honesti viri Johannis Parvi bibliopole alme universitatis Parisien.[sis]. Anno salutis. 1513. decembris. 20.«¹⁴²

»Explicit tractatus subtilissimus Fratris Joannis Duns Scoti Ordinis Minorum. De primo omnium rerum principio.«¹⁴³

Explicit i kolofon tiskan na posljednjoj stranici pariškoga izdanja odnosi se na Mauricijeve popratne tekstove uz dva Duns Škotova djela *De primo principio* i *Theoremata*:

»Expliciunt epithomata seu castigationes preclarissimi Doctoris Magistri Mauriti Hibernici Ordinis Minorum in theoremata Doctoris subtilissimi Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis. Ac etiam in tractatum de primo principio eiusdem.

Impressa Parisiis mandato et expensis honesti viri Joannis Parvi bibliopole alme universitatis Parisiensis Anno Domini 1514 [corr. ex 1513] Idibus Februarii.«¹⁴⁴

Te završne obavijesti otkrivaju ritam tiskanja ovoga složenoga izdanja: prvo djelo, *Questiones quolibetales*, u sveučilišnoj je tiskari dovršeno 6. prosinca 1513, a drugo, *Collationes*, 20. prosinca iste godine; nakon toga su uslijedili božićni blagdani; tiskanje cijeloga izdanja dovršio je pariški tiskar 13. veljače 1514; godina 1513. koja se pojavljuje na posljednjoj stranici izdanja očigledan je zatipak.

Unutar oslikane naslovnice, neposredno ispod izdavačeve obavijesti čitatelju o sadržaju izdanja, u pariškom je izdanju otisnut i četverostih Federika Grisogona Zadranina (sl. 8), preuzet bez ikakvih izmjena s naslovnice mletačkoga izdanja Duns Škotovih *Quesiones quo[d]libetales* iz 1506. To znači da je u naslovu četverostih pjesnik i dalje predstavljen kao »gojitelj umijeća« (*artium cultor*), odnosno kao student filozofije, iako je on u međuvremenu, točnije već 1507. godine, promaknut u »doktora umijeća i medicine« (*artium et medicinae doctor*) te dvije akademske godine 1507/1508 i 1508/1509 djelovao kao profesor astrologije i matematike na Padovanskom sveučilištu, dakle sve do prekida djelovanja toga sveučilišta zbog rata.

Time je Grisogonov četverostih stavljen u novi, širi kontekst objavljivanja Duns Škotovih djela iz poznoga pariškoga razdoblja. Spjevan 1506. godine, on

¹⁴¹ Joannes Duns Scotus, *Questiones quolibetales* (Parisiis: Sumptibus honesti viri Johannis Parvi bibliopole Almae Universitatis Parisiensis, 1513), f. lxi'.

Nadalje u bilješkama: Duns Scotus, *Questiones quolibetales* (1513).

¹⁴² Duns Scotus, *Questiones quolibetales* (1513), f. xc'.

¹⁴³ Duns Scotus, *Questiones quolibetales* (1513), f. xcviij'.

¹⁴⁴ Duns Scotus, *Questiones quolibetales* (1513), f. cxxxiif.

¶ Explicit Questions Quolibetales edite a fratre Joanne Duns ordinis fratrum minorum doctore subtilissimo: ac omnium theologorum principe per excellentissimum sacre theologie doctorem magistrum Maurittum de Portu Hibernicum eiusdem ordinis fratrum minorum: in gymnasio Patavino ordinarie legentem maxima cum diligentia emendate. Impresse Parisius sumptibus honesti viri Johis parvi bibliopole alme universitatis parisiensis. Anno. 1513. decembris. 6.

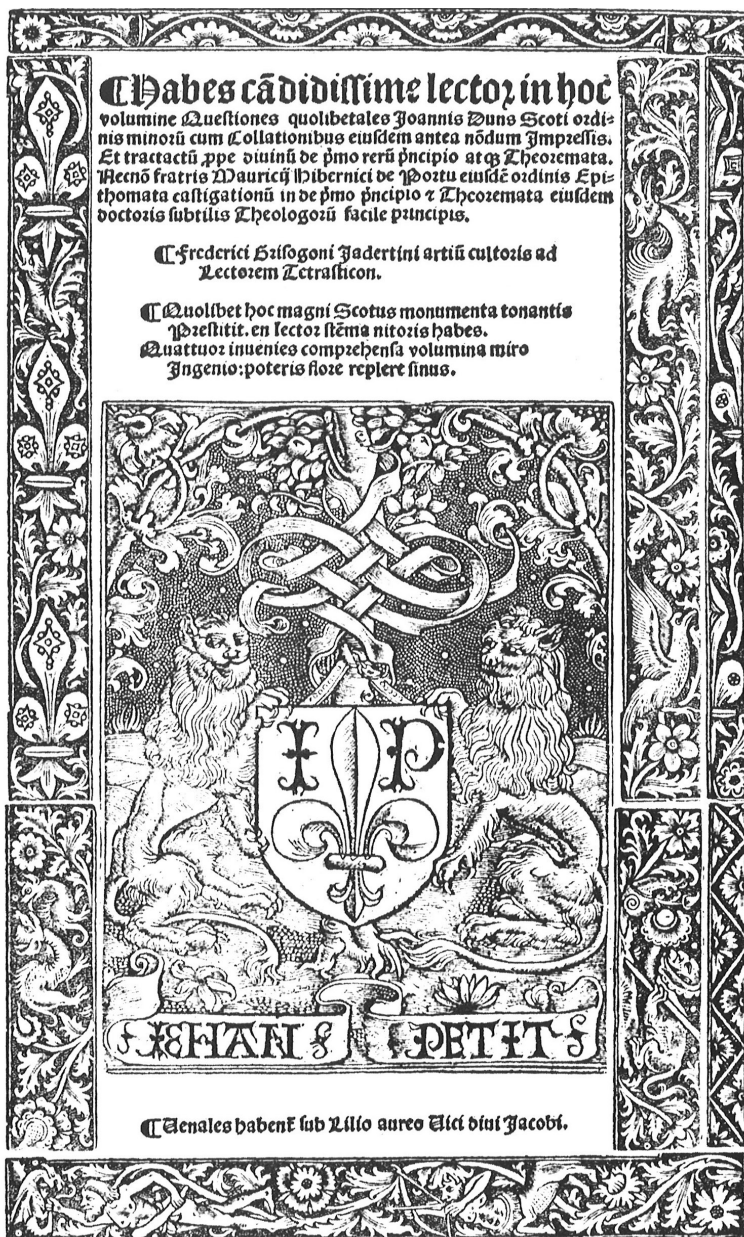
Slika 7. *Explicit* i kolofon za *Questiones quolibetales*, prvo od četiriju Duns Škotovih djela u pariškom izdanju 1513. godine. Joannes Duns Scotus, *Questiones quolibetales* (Parisiis: Sumptibus honesti viri Johannis Parvi bibliopole Alme Universitatis Parisiensis, 1513), f. lxi^r.

se naime odnosi samo na prvo djelo otisnuto u pariškom zborniku Duns Škotovih djela. Ali, kako je već protumačeno, on upućuje na cjelinu Mauricijeve priredivačke produkcije 1506. godine, dakle i na četiri sveska *Scriptum Oxoniense super Sententias*, koje sveučilišni tiskar u Parizu zbog opsega nije ni mogao uključiti u izdanje. Ipak poanta Grisogonova četverostiha vrijedi i za pariško izdanje koje na jednom mjestu okuplja četiri Duns Škotova djela s Mauricijevim emendacijama i znanstvenom opremom: »moći ćeš njedra napuniti cvijetom« (*poteris flore implere sinus*). Ta poanta u novom, pariškom kontekstu, uz drukčiji odabir Duns Škotovih djela, upozorava na Mauricijeve zasluge u objavljivanju emendiranih Duns Škotovih djela na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće.

Red je na ovom mjestu otkriti čitatelju: prvo sam, prigodom jedne potrage za kasnorenesansnim izdanjima Duns Škotovih djela dok sam pisao raspravu o *Zrcalu duhovnom* Mavra Orbina,¹⁴⁵ pronašao pariško izdanje Grisogonova četverostiha iz 1513. godine, a onda sam na temelju sustavnoga proučavanja znanstvenih radova o Grisogonu, uočio Grmekov putokaz prema prvom, mletačkom izdanju Zadranih stihova iz 1506.

Petnaest je godina moralo proteći da Duns Škotove *Quaestiones quolibetales* ponovo budu tiskane u Veneciji. Drugo su mletačko izdanje objavili nasljednici tiskara Ottaviana Scota, s kojim je Mauricije uspješno surađivao

¹⁴⁵ Usp. Ivica Martinović, »Filozofska sastavnica *Zrcala duhovnog* (1614) Mavra Orbina«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 47 (2021), pp. 155–415.

Slika 8. Grisogonov četverostih *Ad lectorem* na naslovnici pariškoga zbornika Duns Škotovih djela 1513. godine. Joannes Duns Scotus, *Questiones quolibetales* (Parisiis: Sumptibus honesti viri Johannis Parvi bibliopolae Almae Universitatis Parisiensis, 1513).

na početku svoje padovanske profesure. O kakvom je izdanju riječ, svjedoče *explicit* i kolofon:

»Expliciunt quolibetales questiones edite a fratre Joanne Duns Scoto Ordinis Minorum Doctore Subtilissimo Theologorumque principe, quas iterum secundo parum antequam ex hoc seculo recederet diligentissime recognoverat atque castigaverat celeberrimus summusque in ea doctrina Magister Mauritius de Portu Hybernicus dei gratia Archiepiscopus Tuamensis, qui tunc maximo cum nomine ordinarie in florentissimo studio Patavino profitebatur, quas etiam novis multis ac pulchris additionibus exornaverat, appositis etiam omnibus bis que paulo ante per eximium doctorem dominum Antonium de Fantis Tarvisinum sunt addita vel correcta.

Novissime Venetijs summa cum diligentia impressae, arte et sumptibus Heredum nobilissimi viri quondam Domini Octaviani Scoti civis ac patritij Modoetiensis sociorumque. Anno a Christi salutifera Incarnatione, 1521. Die ultimo Octobris.«¹⁴⁶

Nasljednici Ottaviana Scota pobrinuli su se da Mauricijevo izdanje Duns Škotovih *Questiones quolibetales* iz 1506. pregleda Antonio de Fantis iz Trevisa.¹⁴⁷ Učenik škotista Antonija Trombette, doktor filozofije i medicine Padovanskoga sveučilišta pa potom profesor na tom sveučilištu, sklon astrologiji, i sam škotist, neka vrsta Grisogonova preslika po istraživačkim zaokupljenostima, de Fantis je bio dorastao povjerenom mu zadatku i u Mauricijevo je izdanje unio svoje dodatke i ispravke.

Kako je redovito postupao Mauricije kad je sâm nadgledao objavljivanje Duns Škotovih izdanja, na naslovnici i ovoga izdanja ponovo su otisnuti stihovi, ali ovoga puta ne više Grisogonovi, nego stihovi druge dvojice pjesnika, što su u

¹⁴⁶ Joannes Duns Scotus, *Questiones quolibetales* (Venetiis: arte et sumptibus Heredum nobilissimi viri quondam domini Octaviani Scoti civis ac patritii Modoetiensis sociorumque, 1521), f. 53v u samostalnoj folijaciji.

¹⁴⁷ Piero Severi, »De Fantis, Antonio«, *Dizionario biografico degli Italiani* 33 (1987), pp. 674b–676a, dostupno i na mrežnoj stranici: [https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-de-fantis_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-de-fantis_(Dizionario-Biografico)/) (pristupljeno 6. 3. 2022).

Severi izdanje Duns Škotovih *Questiones quolibetales*, kojem je doprinio Antonio de Fantis, datira ranije: u 1515. godinu, a ne poznaje izdanje iz 1521. Ostavljam otvorenim pitanje postoji li izdanje iz 1515. godine.

Gradeći na bibliografskoj tradiciji o irskim piscima, počevši od *De scriptoribus Hiberniae* (1639) Jamesa Warea, Lantry je priredila i 2003. objavila bibliografiju Mauricea O’Fihelyja, koja sadrži 22 djela koja je irski logičar, filozof i teolog ili priredio ili napisao, ali u njoj nije zabilježeno mletačko izdanje *Questiones quolibetales* iz 1515. godine; nije međutim ni isključeno; izrijekom su spomenuta izdanja iz 1506, 1513. i 1521, sva tri koja sam uspio ogledati. Usp. Margaret Lantry, »Cork Neo-Latin writers in the early modern period«, *Journal of the Cork Historical and Archaeological Society* 108 (2003), pp. 51–74; bibliografija Mauricea O’Fihelyja, pp. 54a–63a, nn. 1.1–1.22, u n. 1.13 na p. 61b.

prvom venecijanskom izdanju 1506. bili otisnuti u posljednjem stupcu izdanja: »Joannis Sugaņę Tarvisini artium cultoris tetrastichon.« i »Alexandri Lucagi Brixienŝis liberalium disciplinarum professoris epigramma.« Grisogonovi stihovi u čast Ivanu Duns Ŝkotu i Mauriceu O’Fihelyju odjeknuli su u Parizu 1513. godine, ali ne ponovo u Veneciji 1521. godine, kad je čast da stihovima okite naslovnicu Duns Ŝkotova djela pripala domaćim sinovima, studentu iz Trevisa i profesoru iz Brescie, kako su bili predstavljeni u venecijanskom izdanju iz 1506. godine.

4. *Grisogonov odnos prema vrelima u raspravi De occulta causa fluxus et refluxus maris (1528): Plinije, Duns Ŝkot, Aristotel*

4.1. *Grisogono spram Scriptum Oxoniense (1506) Ivana Duns Ŝkota u svojoj raspravi o uzroku morskih mijena (1528)*

Grisogonova zblizenost s Duns Ŝkotovim filozofemima ne završava u spisima uvrštenim u njegov prvi zbornik, nego se očituje i uz prirodnofilozofske teme unutar njegova drugoga zbornika objavljenoga 1528. godine. Dapače tom se prilikom Zadraniinov odnos prema Ŝkotovu umovanju bitno mijenja.

U uvodu svoje rasprave *Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris* Hrvat se ponovo poziva na znamenitoga Ŝkota, ovom prilikom u paru s Plinijem, da bi im se obojici narugao:

»Iako su Ŝkot u drugoj knjizi *Sentencija* [= u drugom svesku *Oxfordskoga spisa uz Sentencije*, odnosno u *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506)] i također Plinije u drugoj knjizi *Prirodopisa* nešto o morskoj plimi i oseci razmišljali poput miševa koji skakuću po brašnu, ipak potomcima nisu odlučno predali nešto, prešutjevši razlog zašto i kad sámo more najbrže pritječe i otječe, a kad ono niti pritječe niti otječe, kakav je također oblik mora gdje more postiže najveću plimu ili kakav je gdje postiže najveću oseku. I sálima im je (kao i svim ostalim filozofima dosad) bilo vrlo nepoznato ono što je stvar tako zamjetljiva i oita, kojoj su uzroci dakako svjetlila [Mjeseca i Sunca] u jednolikom gibanju spram prvoga gibala [= pokretne nebeske sfere], a u jednom naravnom danu dovrše jedan obrtaj od istoka preko juga do zapada. Zato, dok se ista svjetlila gibaju od istoka prema jugu, more pritječe prema nama.«¹⁴⁸

¹⁴⁸ »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris«, u: Chrysogonus, *De modo collegiandi, pronosticandi, et curandi febres* (1528), ff. 23vb–27rb, na f. 24ra:

»Et quamvis Scotus secundo *Sententiarum* et Plinius etiam in secundo *Naturalis historiae* quaedam de fluxu maris et refluxu sicut mures super farinam saltantes delibaverint, non tamen resolute aliquid posteris tradiderunt, subticientes rationem quare ipsum mare quandoque velocissime fluit et refluit, et quandoque idem neque fluit neque refluit, qualis est etiam forma maris ubi mare est maxime fluxum vel qualis ubi est idem refluxum. Bene

Uz prigovor Pliniju i Duns Škotu Grisogono odmah domeće popis od sedam pitanja na koje je dvojac »prešutio« odgovore:

1. uzrok najveće plime;
2. vrijeme najveće plime;
3. uzrok najveće oseke;
4. vrijeme najveće oseke;
5. vrijeme bez plime i oseke;
6. »oblik mora«, odnosno elevacija uz najveću plimu;
7. »oblik mora«, odnosno depresija uz najveću oseku.

K tomu Zadranin dodatno upozorava na još jedan problem neriješen u dotadašnjim proučavanjima morskih mijena – kašnjenje plime u odnosu na konjunkciju Mjeseca i Sunca:

»Ali zašto, kad se ista [svjetlila] kreću istim jednolikim gibanjem i brzaju dalje od juga prema zapadu, more ne slijedi svjetlo ili gibanje i utjecaj tih zvijezda? Nego uvijek, dok se svjetlila nalaze u onom položaju vrška sredine neba [= zenitu], more najprije čini neki mali zasto, a zatim počinje otjecati i [= tj.] počinje izvoditi suprotno gibanje, dok traje jednolik uzrok svjetlila u njihovim gibanjima, svjetlima i utjecajima.

Ako dakle zvijezde samo svjetlom i gibanjem djeluju na ovaj niži svijet, a ne utjecajem (kako aristotelovci naopako misle), zašto je u plimi i oseci učinak mora oprečan svojim uzrocima, iako još traje jednolik uzrok svjetlila? Ove pak

etiam ipsos latuit (sicut et reliquos omnes philosophos usque nunc) quod est res tam sensata et manifesta, cuius quidem causae sunt luminaria scilicet uniformiter mota respectu primi mobilis, quae perficiunt in die naturali unam revolutionem ab ortu per meridiem in occasum, quare motis ipsis ab ortu usque ad meridiem, mare fluit ad nos.«

Nadalje u bilješkama: Chrysogonus, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« (1528).

Usp. Stipišićev prijevod: Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke«, *Rasprava i građa za povijest znanosti* 6 (1990), pp. 46b–54, na p. 47a, uz interpretativne 'dodatke', primjerice: 1. *secundo Sententiarum* prevodi s »u drugoj knjizi svojih *Sentencija*«, a riječ je o Duns Škotovu komentaru *Sentencija* Petra Lombardskoga; 2. *luminaria* prevodi s »ova dva nebeska svjetlila«. Zato sam se odlučio uvrstiti vlastiti prijevod ovoga navoda.

Nadalje u bilješkama: Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (1990).

Usp. i nedavno izdanje latinskoga izvornika i dotjeranoga hrvatskoga prijevoda: Federicus Chrysogonus / Federik Grisogono, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke«, transkribirao Ivica Martinović, preveo Jakov Stipišić, prijevod redigirao Ivica Martinović, u: Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin, Filip Grgić i Ivana Skuhala Karasman (ur.), *Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća: Izbor djela na latinskome*, I. svezak (Zagreb: Institut za filozofiju, 2015), pp. 286–311, na pp. 286 i 288 / pp. 287 i 289. Pri redakciji Stipišićeva prijevoda ograničio sam se na slovcane oznake u zaključcima koje je trebalo ispravno pročitati i ispraviti u Stipišićevu prijevodu.

Nadalje u bilješkama: Grisogono, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (2015).

trpnje mora, kao i mnoge druge (o kojima sada treba raspraviti) ne sâmo da nisu riješili, nego nisu ni postavili pitanje, zacijelo jer nisu prigrlili astrologiju.«¹⁴⁹

Suočen s popisom neodgovorenih pitanja uz morske mijene Zadrani se još jednom suočava s onim što su Plinije i Duns Škot namrli u tumačenju morskih mijena, ali ih ovoga puta ocjenjuje različito, i to zbog njihova različita odnosa prema logici:

»Ali će netko protiv toga prigovoriti: Nije li Plinije u drugoj knjizi svojeg *Prirodopisa* naširoko raspravljao o tolikim lijepim stvarima? Plinije je zacijelo bio više povjesničar i probirač iz različitih pisaca te nije posebno razradio neku od znanosti, a u mnogo je toga unio pomutnju, ne znajući logiku, kojim se oruđem istinito odvađa od neistinitoga.

Škot (iako je bio otac logike) ipak je, budući da nije imao cipela, bosim nogama htio gaziti astrologiju, pa, kad je na njoj osjetio drače, povukao je noge te suhom nogom hodao po samom moru u drugoj knjizi *Sentencija*.«¹⁵⁰

¹⁴⁹ Chrysogonus, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« (1528), f. 24ra–24rb: »Sed quare motis ipsos eodem motu uniformi et eisdem [= luminariis] properantibus ulterius a meridie versus occasum mare non sequitur lumen vel motum, et influentiam ipsorum siderum? Sed semper in illo situ cuspidis medii caeli luminaribus existentibus mare primo quandam morulam facit, postea vero incipit refruere et incipit facere motum oppositum, stante causa uniformi luminarium in suis motibus, luminibus et influentiis.

Si ergo stellae lumine et motu tantum agerent in haec inferiora et non influenza (ut Aristotelici male opinantur), quare effectus scilicet maris est contrarius suis causis in fluxu et refluxu, stante causa scilicet luminarium uniformi; quas quidem passiones maris et quamplures alias (de quibus modo est agendum) non solum non solverunt, sed neque in quaestionem posuerunt, certe quia astrologiam non caluerunt.«

Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (1990), p. 47a–47b, s brojnim mojim izmjenama Stipišićeva prijevoda iz istraživačkih razloga.

Usp. Grisogono, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (2015), p. 288 / p. 289.

¹⁵⁰ Chrysogonus, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« (1528), f. 24rb: »Sed contra quispiam obicit: nonne Plinius secundo *Naturalis historiae* tot pulchra tamque late digessit? Certe Plinius historicus magis exstitit atque delibator diversorum auctorum neque particulariter digessit aliquam scientiarum, sed in multis etiam confudit nescius logicae, quo instrumento tamen verum a falso separatur.

Scotus autem (quamvis logicae parens fuerit) tamen, quia calceos non habuit, nudis pedibus astrologiam calcare voluit, in qua spinas sentiens, pedes contraxit et sicco pede super ipsum mare secundo *Sententiarum* deambulavit.«

Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (1990), p. 47b, s brojnim izmjenama Stipišićeva prijevoda, napose uz pogrešno čitanje: *neque particulariter digessit aliquam scientiarum* prevedeno je s »ali nije ništa posebno razradio, neku od znanosti«.

Usp. Grisogono, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (2015), p. 288 / p. 289.

Je li Grisogono u pravu kad izriče ovakve nepovoljne ocjene o onom što su Plinije i Duns Škot znali ili zaključili o morskim mijenama? To pitanje nije dosad privuklo istraživače pa stoga treba na njega odgovoriti. U drugoj knjizi svoga *Prirodoslovlja* Plinije Stariji sintetizirao je antičke spoznaje iz astronomije i meteorologije,¹⁵¹ a morskim mijenama posvetio dva poglavlja, u Benedettijevu izdanju početkom 16. stoljeća i naslovljena: »Po kojem pravilu nadolaze i uzmiču morske mijene?« i »Gdje se morska mijena događa izvan pravila?«¹⁵² U 99. poglavlju grčki prirodoslovac prvo upozorava na raznolikost pojave: »Događa se pak na više načina«,¹⁵³ ali, unatoč uočenoj raznolikosti

¹⁵¹ Služim se renesansnim izdanjem Plinijeva djela, što ga je priredio Alessandro Benedetti, a za kojim je mogao posegnuti i Grisogono: C. Plinii Secundi Veronensis *Historiae naturalis libri xxxvj. aptissimis figuris exculiti ab Alexandro Benedicto Veronensi physico emendatiores redditi.* (Impressus Venetiis summa diligentia per Melchiorum Sessam Anno reconciliate nativitatis M. D. XIII. die XX. Augusti.), »Liber secundus.«, ff. Ir–XIV. To je pregledano i ispravljeno izdanje, kako priopćuje *explicit* na f. CCXIX: »nunc primum ab Alexandro Benedicto physico recognitus cunctisque erroribus expurgatus.«

Renesansno izdanje uspoređujem sa suvremenim, dvojezičnim latinsko-njemačkim izdanjem da bih upozorio na tekstualne razlike: C. Plinius Secundus d. Ä.[Itere], *Naturalis historia / Naturkunde*, Liber II / Buch II, Lateinisch-Deutsch, herausgegeben und übersetzt von Gerhard Winkler und Roderich König (Düsseldorf / Zürich: Artemis & Winkler, 1997).

Nadalje u bilješkama: Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513); Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997).

¹⁵² Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), u poglavljima: »Qua ratione aestus maris accedant et recedant. Ca.[put] XCIX.«, f. X^r; »Vbi aestus extra rationem. Ca.[put] C.«, f. X^r–X^v.

Usp. Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), u poglavljima: cap. XCIX, nn. 212–218, pp. 174–180; cap. C, n. 219, p. 180.

Usp. Roberto Almagià, »La dottrina della marea nell'antichità classica e nel medio evo: Contributo alla storia della geografia scientifica«, *Atti della Reale Accademia nazionale dei Lincei: Memorie della Classe di scienze fisiche, matematiche e naturali* 5 (1904), pp. 377–513; o Posidoniju na pp. 396–400; o Pliniju na pp. 405–407; Wilhelm Kroll, *Die Kosmologie des Plinius* (Breslau: Verlag von M. & H. Marcus, 1930), o Plinijevu prikazu plime i oseke, napose o njegovu izvoru Strabonu, koji izrijekom upućuje na Posidonija, pp. 55–58; Roberto Almagià, »La conoscenza del fenomeno delle maree nell'antichità«, *Archives internationales d'histoire des sciences* 28/8 (1949), pp. 887–899, o Plinijevu prikazu morskih mijena na pp. 897–899; Lucio Russo, *Flussi e riflussi: Indagine sull'origine di una teoria scientifica* (Milano: Feltrinelli, 2003), u potpoglavlju »6.5. La testimonianza di Plinio«, pp. 74–77.

Nadalje u bilješkama: Almagià, »La dottrina della marea nell'antichità classica e nel medio evo« (1904); Kroll, *Die Kosmologie des Plinius* (1930); Almagià, »La conoscenza del fenomeno delle maree nell'antichità« (1949); Russo, *Flussi e riflussi* (2003).

¹⁵³ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), Cap. XCIX, f. X^r: »Pluribus quidem modis accidit.«

Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), n. 212, p. 174: »pluribus quidem modis.«

pojave, ističe njezin jedinstven uzrok:

»Doista uzrok je [morskim mijenama] u Suncu i Mjesecu.«¹⁵⁴

Opisuje osnovni ciklus morskih mijena: između dva izlaska Mjeseca, u svakih 24 sata, dvaput nastupa plima i dvaput oseka.¹⁵⁵ Zalazi čak u podrobno-sti tijeka pojave, razdijelivši dan na četvrtine u skladu s Mjesečevim dnevnim gibanjem:

»Prvo, dok se Mjesec uzdiže, vode bujaju. Uskoro, dok se Mjesec od južnoga sljemena neba spušta prema zapadu, uzmiču. Opet, dok se Mjesec po zalasku spušta ispod neba [č. Zemlje] do najnižega položaja i približava se onom što je nasuprot jugu [= sjeveru], poplavljuju. Odatle, dok Mjesec ponovo ne izađe, usrkavaju se.«¹⁵⁶

O redovitosti pojave, odnosno o vremenu i mjestu njezina nastupa priopćuje:

»I nikad [vode] ne otječu u isto vrijeme kao prethodnoga dana, <...> i nastupaju neprestano na drugom mjestu nego prethodnoga dana, povlače se pak u jednakim vremenskim razmacima, i to svakih šest sati, ne u bilo koje dnevne ili noćne ili mjesne sate, nego u jednakonoćne sate; stoga su nejednaki po trajanju izraženo u običnim satima, <...>; i jednaki su posvuda samo za jednakonoćja.«¹⁵⁷

¹⁵⁴ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), Cap. XCIX, f. X^o; Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), n. 212, p. 174:

»Verum causa in Sole Lunaque.«

Usp. Almagià, »La dottrina della marea nell'antichità classica e nel medio evo« (1904), p. 406; Giorgio Tabarroni, »The tides and Newton«, *Memorie della Società astronomica italiana* 60/4 (1989), pp. 769–782, na p. 775; Federico Bonelli and Lucio Russo, »The origin of modern astronomical theories of tides: Chrisogono [sic], de Dominis and their sources«, *The British Journal for the History of Science* 29/4 (1996), pp. 385–401, na p. 387; Russo, *Flussi e riflussi* (2003), p. 76.

Nadalje u bilješkama: Bonelli and Russo, »The origin of modern astronomical theories of tides« (1996).

¹⁵⁵ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), Cap. XCIX, f. X^o; Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), n. 212, p. 174: »Bis inter duos exortus Lunae affluunt bisque remeant vicenis quaternisque semper horis.«

¹⁵⁶ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), Cap. XCIX, f. X^o; Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), n. 212, p. 174:

»Et primum attolente se cum ea mundo intumescentes. Mox a meridiano coeli fastigio vergente in occasum residentes. Rursusque ab occasu subter coeli ima et meridiano contraria accedente inundantes. Hi[n]e, donec iterum exoria[n]tur, se [re]sorbentes.«

Uglatim su zagradama označene razlike između Benedettijeva i Winkler-Königova izdanja.

¹⁵⁷ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), Cap. XCIX, f. X^o; Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), n. 213, p. 176:

To je, uvjeren je Plinije, »silan dokaz, pun svjetlosti i čak božanskoga glasa« (*ingens argumentum plenumque lucis ac vocis etiam divinae*), jer uvjerava da se zvijezde spuštaju ispod Zemljina obzora i ponovo uzdižu da bi se pomolile u vidokrugu promatrača na površini Zemlje, što posebno vrijedi za Mjesec:

»zvijezda [čitaj: Mjesec] [se] pod Zemljom očigledno [ne giba] drukčije stazom niti je drukčijega učinka nego dok hita pred našim očima.«¹⁵⁸

Tim osnovnim spoznajama o morskim mijenama u dnevnom ciklusu Plinije pridružuje i spoznaje o Mjesečevim ciklusima u dužim vremenskim razdobljima:

»Mnogostruka je također promjena koja se tiče Mjeseca; najprije, promotri li se svakih sedam dana. Dakako plime su umjerene od novoga mjeseca do polumjeseca. Jače izviru što je Mjesec puniji i za punoga mjeseca najviše ključaju. Potom slabe sve do sedmoga dana kao u prvoj četvrtini. I ponovo na drugoj strani za polumjeseca rastu. Pri združenju Sunca s Mjesecom jednake su plimi za punoga mjeseca. Kad je Mjesec na sjeveru i odstupa dalje od Zemlje, plime su slabije nego kad Mjesec skreće na jug i svoj utjecaj vrši bližim kretanjem.«¹⁵⁹
»Svakih osam godina pri stotom obilasku Mjeseca mijene se vraćaju na početke gibanja i na jednake poraste.«¹⁶⁰

»Nec unquam eodem tempore quo pridie refluit [*corr. ex refluit*], <.>, et assidue aliunde quam pridie exoriente, paribus tamen intervallis reciproci senisque semper horis, non cuiusque diei aut noctis aut loci, sed aequinoctialibus, ideoque inaequales vulgarium horarum spatio, <.>, et aequinoctio tantum pares ubique.«

¹⁵⁸ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), Cap. XCIX, f. X^r; Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), n. 214, p. 176:

»non aliter sub Terra manifesto sideris cursu aliove effectu quam cum praeter oculos nostros feratur.«

¹⁵⁹ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), Cap. XCIX, f. X^r:

»Multiplex etiamnum lunaris differentia, primumque septenis diebus. Quippe modici [a] nova ad dimidiam [*corr. ex dividuam*] aestus. Pleniores ab ea exundant plenaque [*corr. ex pleneque*] maxime fervent [*corr. ex fuerunt*]. Inde mitescunt. Pares ad septimam primis. Iterumque alio latere dividua augentur. In coitu Solis pares plenae. Eadem [*corr. ex pares*]. Plane eadem] [in] aquilonia et a terris longius recedente mitiores quam cum in austros digressa propiore [*corr. ex propiore*] nisu vim suam exercet.«

Usp. Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), n. 215, p. 176. Uglatim su zagrada označeni ispravci prema Winkler-Königovu izdanju u odnosu na Benedettijevo.

¹⁶⁰ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), Cap. XCIX, f. X^r; Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), n. 215, p. 176:

»Per octonos quosque annos ad principia motus et paria incrementa centesimo Lunae revocantur ambitu.«

Da je Plinije uveo Mjesečev osmogodišnji ciklus samo na temelju »teorijskih razmatranja«, usp. Almagià, »La dottrina della marea nell'antichità classica e nel medio evo« (1904), pp. 406–407, na p. 407: »anzi il periodo ottennale aggiunto da Plinio e ripetuto più tardi da altri è quasi certamente frutto di sole considerazioni teoretiche sulle relazioni fra il fenomeno della

U tom kontekstu upozorava na kašnjenje plimnoga vala i čak nudi razjašnjenje:

»Sve se to uvećava godišnjim utjecajima Sunca, kad za dvaju jednakonoćja plima najviše nabuja, i to za jesenjega više nego za proljetnoga. Izostaju na najkraći dan u godini i [= tj.] za suncostaja. Sve promjene ne nastupaju, kako sam rekao, u istim vremenskim trenucima, nego poslije malo dana; ne za punoga mjeseca ili mladaka, nego poslije; ne odmah kad svijet pokazuje Mjesec ili ga skriva ili ga sklanja u srednje strane [č. četvrti], nego gotovo dva jednakonoćna sata kasnije. Učinak svega što se događa na nebu dosiže Zemlju sporije od viđenja događaja, kao što je u munje, grmljavine i trijeskova.«¹⁶¹

Napokon Plinije dodaje i posebna zapažanja o plimi na pučini, u zatvorenim morima, uz morske obale i u plitkim zaljevima na ušćima rijeka:

»Sve plime na oceanu prekrivaju i plave veće prostore nego u ostalim morima, bilo zato jer je sve žešće u cjelini nego u dijelu, bilo zato jer otvorena ploha učinkovitije osjeća silu [čitaj: utjecaj] zvijezde koja širom nastupa, dok se ista sila u tjesnacima odvraća. Zbog toga se razloga slično [čitaj: poput oceana] ne gibaju ni jezera ni rijeke. Piteja iz Massilije piše da sjeverno od Britanije plima naraste do 80 lakata.«¹⁶²

marea e il corso dei due astri.«

Da je Babilonac Seleuk poznao Mjesečev osmogodišnji ciklus, usp. Kroll, *Die Kosmologie des Plinius* (1930), p. 56, s obilnom literaturom. Da je Plinije jedini od antičkih pisaca koji je poznao Mjesečev osmogodišnji ciklus, usp. Almagià, »La conoscenza del fenomeno delle maree nell' antichità« (1949), p. 898.

Istraživači, od Almagie i Krolla do Winklera i Königa, upozoravaju na to da novi osmogodišnji Mjesečev ciklus započinje nakon 99 Mjesečevih obilazaka, kao da Plinije ne tvrdi isto, o čem još usp. Kroll, *Die Kosmologie des Plinius* (1930), p. 56; Winkler und König, »Erläuterungen«, u: Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde II* (1997), p. 272 uz n. 215; Russo, *Flussi e riflussi* (2003), p. 75.

¹⁶¹ Plinius Secundus, *Historia naturalis II* (1513), Cap. XCIX, f. X^r; Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde II* (1997), nn. 215–216, pp. 176 i 178:

»Augentibus [corr. ex augente] ea cuncta Solis annuis causis, duobus aequinoctiis maxime tumentes, et autumnali amplius quam verno. Inanes vero bruma et magis solstitio. Nec tamen in ipsis, quod dixi, temporum articulis, sed paucis post diebus, sicuti neque in plena aut novissima, sed postea, nec statim ut Lunam mundus ostendat occultetve aut media plaga declinet, verum fere duabus horis aequinoctialibus serius. Tardiore semper ad terras omnium, quae geruntur in caelo, effectu cadente quam visu, sicuti fulguris et tonitrus et fulminum.«

Almagià tvrdi da je Plinije jedini među antičkim piscima koji izvješćuje o kašnjenju ili zastoju u nastupu plime. Usp. Almagià, »La dottrina della marea nell' antichità classica e nel medio evo« (1904), p. 407; Almagià, »La conoscenza del fenomeno delle maree nell' antichità« (1949), p. 898: »unico, per quanto ci consta, tra li scrittori antichi«.

¹⁶² Plinius Secundus, *Historia naturalis II* (1513), Cap. XCIX, f. X^r; Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde II* (1997), n. 217, p. 178:

—————>

»Unutrašnja su mora zatvorena [kopnom] poput luke. Ipak na nekim mjestima prostranija ploha pokorava se vlasti [čitaj: Mjesečevu utjecaju], <...>«¹⁶³
 »Ova su gibanja više opažaju uz obale nego na pučini, jer i u tijelu udovi više osjećaju bilo žila kucavica, to jest dah.«¹⁶⁴
 »Na većini pak uščā, zbog različitoga izlaska zvijezdā u svakom području, postoje različite plime, koje se razlikuju po vremenu nastupa, ne i po uzroku, primjerice u zaljevima.«¹⁶⁵

U stotom poglavlju druge knjige svoga *Prirodoslovlja* Plinije opisuje pojave koje odstupaju od upravo zabilježenih pravila.¹⁶⁶ Prvo izdvaja plimu u tjesnacima, koja u njima nastupa češće, i pritom opisuje dva primjera: Mesinski tjesnac, preko uputnice na sicilijanski grad Taorminu, i tjesnac Eurip između

»Omnes enim aestus in oceano maiora integunt spatia nudantque [corr. ex inundantque (1513)] quam in reliquo mari, sive quia totum in universitate animosius est quam in parte, sive quia magnitudo aperta sideris vim laxe grassantis efficacius [corr. ex crassantis efficacius (1513)] sentit, eadem angustis arcentibus. Qua de causa nec lacus nec amnes similiter moventur. Octogenis cubitis supra Britanniam [corr. ex Britanniam (1513), Brianniam (1997)] intumescere aestus Pytheas Massiliensis auctor est.«

O Plinijevu prikazu plime na oceanskoj pučini, u tjesnacima i na uščima rijeka usp. Almagià, »La dottrina della marea nell'antichità classica e nel medio evo« (1904), p. 407; Kroll, *Die Kosmologie des Plinius* (1930), pp. 57–58; Almagià, »La conoscenza del fenomeno delle maree nell'antichità« (1949), p. 898.

¹⁶³ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), Cap. XCIX, f. X^r; Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), n. 218, p. 178:

»Interiora autem maria [terris] clauduntur ut portu. Quibusdam tamen in locis spatiosior laxitas dicioni paret [corr. ex patet].«

¹⁶⁴ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), Cap. XCIX, f. X^r:

»Circa litora autem magis quam in alto deprehenduntur hi motus, quoniam et in corpore extrema [corr. ex extremo] pulsus venarum, id est spiritus, magis sentiunt.«

Usp. Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), n. 218, p. 178, gdje treba ispraviti pogrešku: *deprehendunter* → *deprehenduntur*.

¹⁶⁵ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), Cap. C, f. X^r:

»In plerisque tamen aestuariis propter dispares siderum in quoque tractu exortus diversi exstant aestus, tempore, non ratione discordes, sicut in syrtibus.«

Ova je rečenica u Benedettijevu izdanju prva u 100. poglavlju, a u Winkler-Königovu posljednja u 99. poglavlju, kamo po predmetu i spada. Usp. Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), cap. C, n. 218, pp. 178 i 180.

U proučavanim izdanjima postoji i važna razlika u čitanju: dok je *in syrtibus* za Benedettija opća imenica, u Winklera i Königa postaje vlastitim imenom: *in Syrtibus*, tj. odnosi se na *Syrtis maior* i *Syrtis minor*, dva zaljeva uz sjevernoafričku obalu. Usp. Winkler und König, »Erläuterungen«, u: Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), p. 272 uz n. 218.

¹⁶⁶ Plinius Secundus, *Historia naturalis* II (1513), u poglavlju: »Vbi aestus extra rationem. Ca.[put] C.«, f. X^r-X^r; Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), u poglavlju: cap. C, n. 219, p. 180.

grčkoga kopna i egejskoga otoka Eubeje, u kojem tijekom jednoga dana plima nastupa sedam puta. Drugu skupinu izuzetaka tvore izvori, koji presušuju za plime i prorade za oseke, ali i obratno: presušuju za oseke i prorade za plime, a Plinije spominje andaluzijske izvore u Cádiz, u neimenovanom gradiću na obali rijeke Guadalquivir i u Sevilli. Kao treću vrstu iznimke spominje Plinije Crno more, koje uvijek otječe u Mramorno more, a da plimni val u njega nikad ne nahrupi.

U dvama kratkim poglavljima okupio je dakle Plinije znanje o morskim mijenama, koje treba usporediti, kako sažimaju dva suvremena njemačka komentatora njegova *Prirodoslovlja*, s gledištima uglavnom iz Strabona, Seneke, Mele, Solina i, s oslonom na Almagiu, iz Posidonija.¹⁶⁷ »Plinije u cijelosti daje ispravan prikaz morskih mijena«,¹⁶⁸ zaključuju 1997. Winkler i König o dvama poglavljima o plimi i oseci u drugoj knjizi Plinijeva *Prirodoslovlja*. »Plinije ne daje izričito objašnjenje za dvotjedni ciklus, o kojem po svoj prilici nije bio kadar izvijestiti,« procjenjuju Bonelli i Russo 1996. godine.¹⁶⁹ U Plinijevu prikazu morskih mijena »nedostaje jedna astronomska teorija koja je bila izložena u njegovim vrelima«,¹⁷⁰ prigovara Russo 2003. godine i time previda karakter Plinijeva izlaganja.

Posve očekivano, svoje je stavove o morskim mijenama Duns Škot izrekao u komentaru uz drugi svezak *Sentencija* Petra Lombardskoga, što ga je Grisono čitao u Mauricijevu izdanju pod naslovom *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), uz redak o stvaranju »tvrdine / nebeskog svoda posred voda« (*fiat firmamentum in medio aquarum*) u biblijskom izvješću o Božjem stvaranju svijeta (Post 1,6).¹⁷¹ Na pitanje »Djeluju li zvijezde na ovaj donji

¹⁶⁷ Winkler und König, »Erläuterungen«, u: Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), p. 271.

¹⁶⁸ Winkler und König, »Erläuterungen«, u: Plinius Secundus, *Naturalis historia / Naturkunde* II (1997), p. 271: »Plinius gibt im grossen und ganzen eine richtige Darstellung der Gezeiten.«

¹⁶⁹ Bonelli and Russo, »The origin of modern astronomical theories of tides« (1996), u bilješci 8 na p. 387: »In particular Pliny <...> states that the sun and the moon cause the tides (*Naturalis historia*, II, 212), although he does not give an explicit explanation for the fortnightly cycle, which in all probability he was unable to report.«

¹⁷⁰ Russo, *Flussi e riflussi* (2003), u poglavlju »6.5. Testimonianza di Plinio«, pp. 74–77, na p. 76: »Si tratta evidentemente di nozioni fossili, la cui presenza sarebbe difficilmente comprensibile senza supporre che una teoria astronomica, che manca in Plinio, fosse esposta nelle sue fonti.«

¹⁷¹ Joannes Duns Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (Venetiis per Simonem de Luere pro domino Andrea de Torresanis de Asula 22. Octobris 1506.), u: »Distinctio XIV.«, ff. 65va–67vb; »Circa tertium«, ff. 67ra–67vb.

Ioannes Duns Scotus, *Questiones in lib. II. Sententiarum*, nunc denuo recognitae, annotationibus marginalibus, doctorumque celebriorum ante quamlibet quaestionem citationibus exornatae, et scholiis per textum insertis illustratae. Cum commentariis R. P. F. Francisci Lycheti

svijet?«, ¹⁷² treće u 14. distinkciji, nudi znameniti Škot vrlo razveden odgovor. Na prvu zaključuje da nema takva utjecaja, pri čem se poziva na sedmu knjigu Aristotelove *Fizike*: »‘treba da onaj koji pokreće i onaj koji je pokrenut budu zajedno’, bilo neposredno bilo uz posredovanje posrednika, a zvijezde i donji svijet, kako je poznato, nisu zajedno.« ¹⁷³ Potom niže i proturazloge, među njima

Brixiensis, Ordinis Minorum reg. obs. olim Ministri generalis, et Supplemento R. P. F. Joannis Poncii Hiberni, ejusdem Ordinis, in Collegio Romano Hibernorum theologiae primarii professoris. Tomi sexti pars secunda. (Lugduni: Sumptibus Laurentii Durand, 1639), u: »[Distinctio XIV.] Quaestio III. An caelum agat in haec inferiora?«, pp. 734–748, s obilnim komentarom Francesca Licheta, Mauricijeva i Grisogonova suvremenika; Duns Škotov tekst o morskim mijenama na pp. 735 i 738–739.

Joannes Duns Scotus, *Quaestiones in secundum librum Sententiarum a distinctione tertia ad decimam quartam*, cum commentariis R. P. F. Francisci Lycheti Brixiensis, ejusdem Ordinis olim Ministri generali, et supplemento R. P. F. Joannis Poncii Hiberni in Collegio Romano S. Isidori FF. Minorum Hibernorum theologiae primarii professoris, u: Joannis Duns Scoti Doctoris subtilis Ordinis Minorum *Opera omnia*, editio nova juxta editionem Waddingi XII tomos continentem a Patribus Franciscanis de observantia accurate recognita, Tomus duodecimus (Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, bibliopolam editorem, 1893), u: »[Distinctio XIV.] Quaestio III. An coelum agat in haec inferiora?«, pp. 660–680, s obilnim komentarom Francesca Licheta, Mauricijeva i Grisogonova suvremenika; Duns Škotov tekst o morskim mijenama na pp. 662b i 668a–669b.

Nadalje u bilješkama: Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506); Scotus, *Quaestiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639); Scotus, *Quaestiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893).

¹⁷² Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67ra:

»Vtrum stellae agant in haec inferiora?«

Usp. Scotus, *Quaestiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 734; Scotus, *Quaestiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), p. 660b: »An caelum agat in haec inferiora?«

Svi navodi iz Mauricijeva izdanja Duns Škotova komentara *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506) u bilješkama 172–176 i 178–184 u mojoj transkripciji.

¹⁷³ Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67ra:

»‘oportet movens et motum esse simul’ vel immediate vel mediante medio, sed stellae et haec inferiora non sunt simul.«

Usp. Scotus, *Quaestiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 734; Scotus, *Quaestiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), p. 661a.

Aristoteles, *Physica* VII.2: 243a3–7. Aristotle, *Physics* (1996), p. 170, u Waterfieldovu prijevodu:

»Any immediate agent of change <...> is contiguous with what is changed (by ‘contiguous’ I mean that there is nothing between them). This is common to every agent of change and changed object.«

Usp. i Ladanov prijevod bliži latinskoj tradiciji ‘esse simul’: Aristotel, *Fizika* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1992), p. 152:

»Prvo pokretalo, <...>, biva zajedno s pokrenutim (a kažem ‘zajedno’ zbog toga što nije ništa između njih); jer to je zajedničko svakoj pokretnini i svakome pokretalu.«

i ovaj: ako zvijezde ne bi imale nikakav utjecaj na donji svijet, uzalud bi ostvarivale razna gibanja po nebeskim krugovima; nebeski se krug kreće jednoliko i zato bi različitost učinaka trebalo svesti na različenosti u naravi zvijezda.

U skladu s ustrojem svakoga svoga 'pitanja' znameniti Škot tad izriče prvu svoju tvrdnju:

»Na pitanje [prvo] izjavljujem da zvijezde djeluju na to što je niže, na elemente, na složevine, neoduhovljene i oduhovljene nerazumne.

Na elemente djeluju dvojako: i što se tiče promjene i što se tiče nastanka. Kad se Sunce i druge tople zvijezde uspinju prema zenitu nekoga područja, uvećavaju se viši elementi, tj. vatra i zrak, a niži se elementi, tj. zemlja i voda, umanjuju i pretvaraju u više elemente; i obratno: udaljuje li se Sunce i približavaju li se djelatno hladne zvijezde, primjerice Saturn i Merkur, nastaju elementi vode i zemlje.«¹⁷⁴

Druga se Duns Škotova tvrdnja odnosi na promjenu mjesta:

»Osim toga, drugo, zvijezde djeluju na promjenu mjesta. Gornji dio zraka hita ukrug u odnosu na kretanje neba, što je očito, jer vidimo da se ognjevite utisnine, poput kometā i srodnih im tijela koja nastaju na tim mjestima, pomiču ukrug. I mnogo se više sfera vatre, koja je susjedna nebu, giba kružnim gibanjem u odnosu na kretanje nebeskoga tijela.«¹⁷⁵

U trećem koraku znameniti Škot razmatra utjecaj zvijezda i na veću udaljenost te uz tu temu uvodi pojam morske plime i oseke (sl. 9):

»Osim toga, nebeska tijela ne uzrokuju samo gibanje na tim, sebi susjednim

¹⁷⁴ Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67ra:

»Dico ad questionem, quod stellae habent actionem in haec inferiora, in elementa, in mixta inanimata et animata irrationalia.

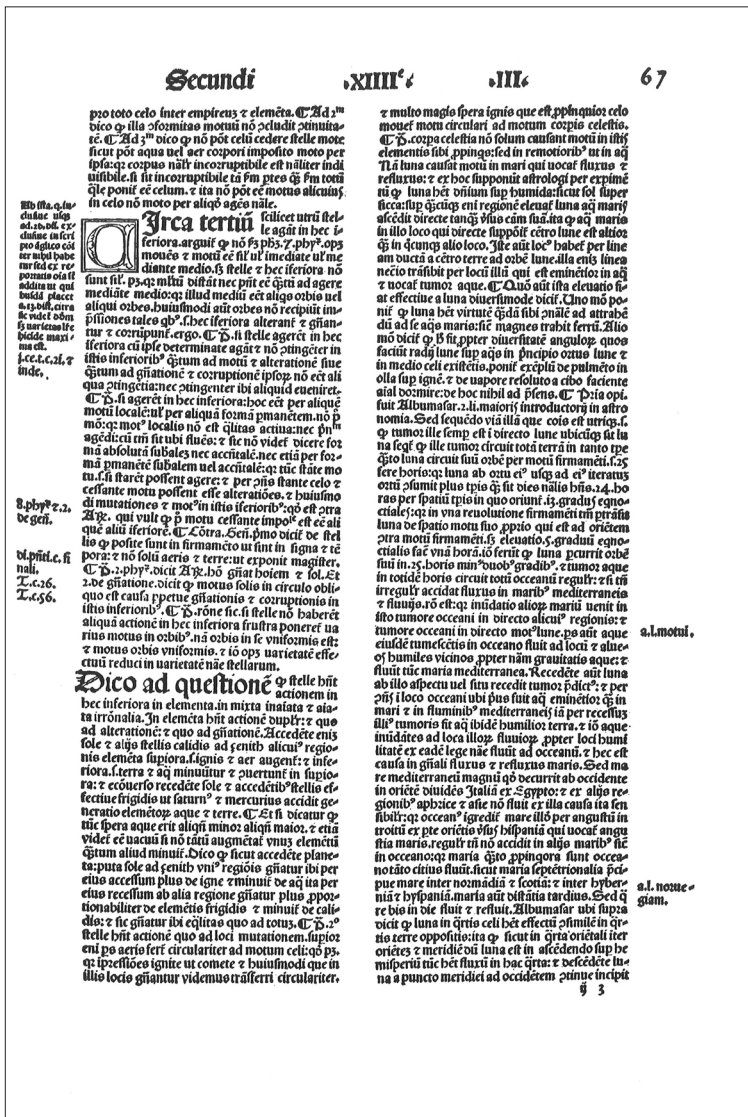
In elementa habent actionem dupliciter, et quoad alterationem, et quoad generationem. Accedente enim Sole et aliis stellis calidis ad zenith alicuius regionis, elementa superiora, scilicet ignis et aer, augentur; et [elementa] inferiora, scilicet terra et aqua, minuuntur et convertuntur in superiora; et e converso: recedente Sole et accedentibus stellis effective frigidis, ut Saturnus et Mercurius, accidit generatio elementorum aquae et terrae.«

Usp. Scotus, *Questiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 735; Scotus, *Questiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), p. 662a, s dvjema izostavljenim riječima u odnosu na Mauricijevo izdanje, koje su istaknute podcrtavanjem.

¹⁷⁵ Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67ra–67rb:

»Praeterea, secundo, stelle habent actionem quoad loci mutationem. Superior enim pars aeris fertur circulariter ad motum coeli, quod patet, quia impressiones ignitae, ut cometae et huiusmodi quae in illis locis generantur, videmus transferri circulariter, et multo magis sphaera ignis, quae est propinquior coelo, movetur motu circulari ad motum corporis caelestis.«

Usp. Scotus, *Questiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 735; Scotus, *Questiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), p. 662b, s jednom razlikom u odnosu na Mauricijevo izdanje: akuzativ *impressiones ignitae, ut cometas* umjesto nominativa *impressiones ignitae, ut cometae*.

Slika 9. Duns Škot o morskim mijenama u svom komentaru drugoga sveska *Sententia Petra Lombardskoga*. Dvije Duns Škovote uputnice na iranskoga astronoma Abū Ma'shara. *Secundus scripti Oxoniensis doctoris Subtilis fratris Joannis Duns Scoti ordinis Minorum super Sententias*. Titulus conveniens scripto et scriptori huius secundi Mauritio inventore. (Venetis per Simonem de Luere pro domino Andrea de Torresanis de Asula 22. Octobris 1506.), f. 67rb.

omnibus annis omnia eadem qualitate et quantitate succedunt cum ☉ singulis annis per eadem loca redeat stellarum cum ☉ participatio causa est. Si enim solus per se cuncta ministraret: nec hyems hyem: nec estas estati unquam dissimilis foret. Que vero quotidiano successu per mundum aminstrantur ut quotidiani hominum et animalium conceptus partus incrementa magis sibi universalem totius mundi superioris ambitus alligant sibi hunc inferiorem naturali motu agitantis consequentur.

¶ De proprietate ducatus lune in marii accessu et recessu. Ca. 4.

Pest

aerem solaris effectus temperies consequens est lunaris in aquarum motu et marii quoque

alternis accessibus atque recessibus ducatus ut apud philosophos constat lumina duo quatuor elementorum

ordinem ita partuntur: ut ☉ ignem et aerem; ☽ terram et aquam ducat. Duabus enim de causis et fortio et manifestio: in hoc mundo luminum quod stellarum ducatus est. Prima quidem ☉. Quod quidem omnium stellarum maximus. Vero celestium omnium terreque minima. Secunda quod stellis quidem lumen inest non ut radij effectusque earum in motu magis. Luminibus autem radij non parum in hoc mundo efficaces que motu suo mundi superioris vires collectas inferiori mundo per radios transmittunt: nam et per opacas celestium atque inferioris mundi corporum mediantem ☽ illorum vires his mediano transferre asserit. Ut ergo ☉ in nature temperie rerumque compositione prevaleat: sic ☽ in aquarum motibus corporumque statu et accidentibus germinibus fructibus odoribus idque genus vis efficacior: quorum enumerationem ab alternis marium accessibus atque recessibus exordium: quorum ut diversa sint augmenta et decrementa ita diversas diversis nationibus opinionones generant. Sunt enim qui a separatione luminum usque ad oppositionem accessum asserunt: hinc usque ad conuictum recessus. Omnibus vero certum singulis etiam diebus ab ortu ☽ maris cui dicitur accessus eam usque ad medium eius regionis celum indeque recessum usque ad occasum eius sequi. Cuius in dorum perfarumque mari qua versus ethiopicam accedit nec non in emisperis oceanis insulis quotidianis vltus. Alterna vero accessum recessus continuo succedentium spacia huiusmodi sunt. Cuius namque maris bithonti ☽ primum emergit eius statim accessus incipiens eam usque ad celi cardinem crescendo sequitur quaz lineam ubi transcendit ad occasum vergens recessus succedens: eam quo ad occumbat decrecendo comitatur: vel cum occasum statim accessus iter incipiens usque ad cardinem terre crescit: a quo recedens ☽ recessus item usque ad orientem succedit. fiunt itaque singu

Slika 10. »Zapovjedništvo Mjeseca« (*ducatus Lunae*) nad plimom i osekom prema Abū Ma'sharu, Duns Škotovu vrelu: tekstem i likovnim prikazom. Četvrto poglavlje treće knjige kojim Abū Ma'shar započinje izlaganje o plimi i oseki mora. *Introductorium in astronomiam* Albumasaris Abalachi octo continens libros partiales (Venetiis: Mandato et expensis Melchioris Sessa per Jacobum Pentium Leucensem, Anno Domini 1506 die 5 Septembris), c1r.

elementima, nego i na udaljenijima, primjerice na vodi. Naime Mjesec uzrokuje gibanje na moru, koje se zove plima i oseka, i na temelju toga pretpostavljaju astrolozi dokazanim, da Mjesec ima gospodstvo nad vlažnim kao Sunce nad suhim. Nad kojim god se područjem uzdiže Mjesec, morska se voda uspinje pravo kao prema svom uzroku, tako da je morska voda na onom mjestu, koje se po pravcu pokorava središtu Mjeseca, viša nego na bilo kojem drugom mjestu. To pak mjesto postoji na pravcu povučenom od središta Zemlje prema Mjesečevoj stazi; taj će pravac nužno proći kroz ono mjesto, koje na vodi strši više [od ostalih] i zove se naraslina vode [bolje: tjeme vodene narasline].¹⁷⁶

Temeljnim spoznajama o morskim mijenama pridodaje Duns Škot još tri važna aspekta pojave: elevaciju, kašnjenje u nastupu i drugu plimu, pri čem se dvaput izriječom poziva na iranskoga astronoma Abū Ma'shara iz 9. stoljeća (sl. 10):

»Kako pak Mjesec proizvodi to uzdignuće [vode], opisuje se na različite načine. Jednom se tvrdi da Mjesec ima neku sebi prirodenu silu da privlači k sebi morske vode, kao što magnet privlači željezo. Drugi put se tvrdi da uzdignuće nastaje zbog različitosti kutova, koje tvore Mjesečeve zrake nad vodama na početku izlaska Mjeseca i na sredini postojećega neba. <...>

Prvo je mišljenje izrekao Abū Ma'shar u drugoj knjizi¹⁷⁷ svoga djela *Veliki*

¹⁷⁶ Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67rb:

»Praeterea corpora caelestia non solum causant motum in istis elementis sibi propinquis, sed in remotioribus, ut in aqua. Nam Luna causat motum in mari, qui vocatur fluxus et refluxus, et ex hoc supponunt astrologi per experimentum, quod Luna habet dominium super humida, sicut Sol super sicca. Super quamcunque enim regionem elevatur Luna, aqua maris ascendit directe tanquam versus causam suam, ita quod aqua maris in illo loco, qui directe supponitur centro Lunae, est *altior* quam in quocunque alio loco. Iste autem locus habetur per lineam ductam a centro Terrae ad orbem Lunae; illa enim linea necessario transibit per locum illum, qui est eminentior in aqua et vocatur tumor aquae.«

Usp. Scotus, *Quaestiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), p. 662b, s dvama različitim čitanjima u odnosu na Mauricijevo izdanje, a oba su u navodu istaknuta podcrtavanjem: 1. *aliter* umjesto ključnoga komparativa *altior*; 2. *per locum* umjesto opravdano naglašenoga *per locum illum*.

Usp. Scotus, *Quaestiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 735, sa smislenim *altior* kao u Mauricija i *per locum* kako se susreće kasnije u Vivèsa.

¹⁷⁷ Treba ispraviti: u trećoj knjizi.

Usp. *Introductorium in astronomiam* Albusaris Abalachi octo continens libros partiales (Venetiis: Mandato et expensis Melchioris Sessa per Jacobum Pentium Leucensem, Anno Domini 1506 die 5 Septembris), u: »Liber tertius novem habet capitula.«, ff. b6v–b8v, c1r–c5r, koja uključuje pet poglavlja o morskim mijenama:

»De proprietate ducatus Lunae in marium accessu et recessu. Capitulum 4.«, f. c1r–c1v;

»De causa accessus et recessus. Capitulum 5.«, f. c1v–c2r;

»De augmento et decremento aquarum. Capitulum 6.«, f. c2r–c3v;

»[Accessum et recessum maris Lunae potentia, non maris natura, quatuor ex locis confirmans.] Capitulum 7.«, f. c3v–c4r;

uvod u astronomiju. Ali slijedeći put koji je zajednički i prvom i drugom mišljenju, da se naime ona naraslina uvijek nalazi u smjeru Mjeseca gdje god Mjesec bio, slijedi da ta naraslina okruži cijelu Zemlju u toliko vremena koliko Mjesec kruži svojim krugom po gibanju tvrdine, dakle gotovo 25 sati, <...>.¹⁷⁸

»Ali zašto plima i oseka nastupaju dvaput dnevno? Abū Maʿshar u gorespomenutoj knjizi kaže da Mjesec u četvrtima neba ima učinak susličan [učinku] u oprečnim četvrtima Zemlje, tako da, kao što u istočnoj četvrti, između istoka i juga, dok se Mjesec uspinje povrh polutke, u toj četvrti nastupa plima, a dok se Mjesec spušta od juga prema zapadu, more počinje neprestano opadati u toj četvrti u kojoj je prije raslo, a nastaje plima u drugoj zapadnoj četvrti. I dok se Mjesec spušta od zapada pod Zemlju sve do kuta koji označuje sredinu noći, nastupa na moru plima u istočnoj četvrti iznad Zemlje, nasuprot[noj] onoj četvrti u kojoj je tad Mjesec. I tako je već dvaput onoga dana nastupila plima u onoj četvrti. I tako o drugim četvrtima.«¹⁷⁹

»[De ducatu Lunae in maribus et forma eorum quae accedunt et recedunt et <...>.] Capitulum 8.«, f. c4r–c4v.

¹⁷⁸ Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67rb:

»Quomodo autem ista elevatio fiat effective a Luna, diversimode dicitur. Uno modo ponitur, quod Luna habet virtutem quamdam sibi connaturalem ad attrahendum ad se aquas maris, sicut magnes trahit ferrum. Alio modo dicitur, quod hoc fit propter diversitatem angulorum, quos faciunt radii Lunae super aquas in principio ortus Lunae et in medio caeli existentis. <...>

Prima opinio fuit Albumasaris 2. li.[bro] *Maioris introductorii in astronomia*. Sed sequendo viam illam, quae communis est utriusque, scilicet quod tumor ille semper est in directo Lunae, ubicumque sit Luna, sequitur quod ille tumor circuit totam Terram in tanto tempore, quanto Luna circuit suum orbem per motum firmamenti, scilicet 25 fere horis, <...>«

Usp. Scotus, *Quaestiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), p. 668a–668b, s dvama različitim čitanjima u odnosu na Mauricijevo izdanje, koja su u navodu istaknuta podcrtavanjem: 1. *diversimodo*, a ne *diversimode*; 2. *utrisque*, umjesto *utriusque*; u Mauricija se odnosi na 'mišljenje' (*opinio*), u Vivèsovu izdanju moglo bi se odnositi na pritalice mišljenja, ako nije zatipak.

Waddingovo se čitanje ne razlikuje od Mauricijeva. Usp. Scotus, *Quaestiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 739.

¹⁷⁹ Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67rb–67va:

»Sed quare bis in die fluit et refluit? Albumasar ubi supra dicit, quod Luna in quartis caeli habet effectum consimilem in quartis Terrae oppositis, ita quod sicut in quarta orientali inter orientem et meridiem, dum Luna est in ascendendo super hemisphaerium, tunc habet fluxum in hac quarta. Et descendente Luna a puncto meridiem ad occidentem, continue incipit mare decrescere in illa quarta, in qua prius crevit, et fluit in alia quarta occidentali. Et descendente Luna ab occidente sub Terram usque ad angulum mediae noctis, fluit mare in quarta orientali super Terram, illi quartae opposite, in qua tunc est Luna, et ita iam bis in illa die fit fluxus in illa quarta. Et ita de aliis.«

Usp. Scotus, *Quaestiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 739; Scotus, *Quaestiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), p. 669a–669b, s jednim različitim čitanjem u odnosu na Mauricijevo izdanje, što je istaknuto podcrtavanjem u navodu: uporabom pridjeva *oppositam* za razliku od priloga *opposite* u Mauricijevu čitanju.

Duns Škot također primjećuje da Abū Maʿshar nije ponudio objašnjenje zašto se događaju dvije plime, odnosno zašto baš nastupa druga plima:

»Ali što je uzrok tomu, sâh [Abū Maʿshar] ne govori. Naime, čini se da Mjesečeve zrake ne mogu prodrijeti kroz Zemlju i stoga se čini da će isti učinak, koji je prouzročio upadnim zrakama dok je bio u istočnoj četvrti ispod Zemlje, Mjesec tad prouzročiti svojim zrakama odbijenim od tvrdine dok je u zapadnoj četvrti ispod Zemlje.«¹⁸⁰

K tomu znameniti Škot posebno obrađuje i jedno posebno pitanje – uzrok nepravilnosti u nastupu plime u zatvorenim morima i rijekama. Prvo kao općenitu pojavu:

»I naraslina vode u isto toliko sati [čitaj: tijekom jednoga Mjesečeva dana] pravilno okruži cijeli ocean, iako se plima u morima okruženima zemljom i na rijekama ipak događa nepravilno. Razlog je tomu što plavljenje drugih mora pridolazi toj oceanskoj naraslini u smjeru nekoga područja, dok oceanska naraslina nastupa u smjeru Mjesečeva gibanja. Dio pak iste vode, koji otječe s oceana, pritiče prema mjestu i obližnjim niskim riječnim koritima zbog naravi težine vode i tada u morima okruženima zemljom nastupa plima.

Udaljuje li se Mjesec od toga položaja, udaljuje se i prijespomenuta naraslina pa slijedom toga na mjestu u oceanu, gdje je prije voda bila viša nego u moru i na sredozemnim rijekama, već zbog udaljavanja te narasline voda na tom mjestu postaje niža od zemlje pa zato vode koje pritiče prema položajima tih rijeka zbog nizine mjesta po istom zakonu prirode teku prema oceanu, i to je općenito uzrok plime i oseke mora.«¹⁸¹

¹⁸⁰ Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67va:

»Sed quae sit causa huius, ipse non dicit. Nam videtur quod radii Lunae non possint penetrare Terram, et ideo videtur quod eundem effectum, quem causavit per radios incidentes, dum esset in quarta orientali sub Terra, eundem causet tunc per radios suos reflexos a firmamento, dum est in quarta occidentali sub Terra.«

Usp. Scotus, *Quaestiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 739; Scotus, *Quaestiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), p. 669b.

¹⁸¹ Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67va:

»Et tumor aquae in totidem horis circuit totum oceanum regulariter, etsi tamen irregulariter accidat fluxus in maribus mediterraneis et fluviiis. Ratio est, quia inundatio aliorum marium venit in isto tumore oceani in directo alicuius regionis, et tumore oceani in directo motus Lunae. Pars autem aquae eiusdem tumescentis in oceano fluid ad locum et alveos humiles vicinos propter naturam gravitatis aquae, et fluunt tunc maria mediterranea.

Recedente autem Luna ab illo aspectu vel situ recedit tumor praedictus, et per consequens in loco oceani, ubi prius fuit aqua eminentior quam in mari et in fluminibus mediterraneis, iam per recessum illius tumoris fit aqua ibidem humilior terra, et ideo aquae inundantes ad loca illorum fluviorum propter loci humilitatem ex eadem lege naturae fluunt ad oceanum, et haec est causa in generali fluxus et refluxus maris.«

Usp. Scotus, *Quaestiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 739; Scotus, *Quaestiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), pp. 668b–669a.

Potom Duns Škot na primjerima tumači uzrok sporije ili brže plime u zatvorenom moru:

»Ali veliko Sredozemno more, koje teče od zapada na istok, dijeleći Italiju od Egipta i ostalih krajeva Afrike i Azije, ne pritječe tako osjetno zato što ocean ulazi u to more preko uskoga ulaza, s istočne strane prema Španjolskoj, koji se naziva morskim tjesnacem. Ipak to se u pravilu ne događa u drugim morima, kao u oceanu, jer mora, koliko su bliža oceanu, toliko se brže pune, kao što su Sjeverna mora, osobito more između Norveške i Škotske te more između Irske i Španjolske; udaljena pak mora pune se sporije.«¹⁸²

Nakon izlaganja o morskim mijenama znameniti Škot razmatra kako zvijezde djeluju: 1. na složevine, ponajprije na nesavršene složevine, kao što su pare; 2. na savršene složevine, primjerice kovine; 3. na oduhovljena bića, opskrbljena osjetilima, razumom i voljom. Pitajući se: »Zašto astrolozi iz njihovih učinaka [= iz učinaka zvijezda i nebeskih krugova] ne proriču određeno?«,¹⁸³ on odgovara: »jer ne znaju potpuno kakvoće i sile neba i zvijezda koje se istodobno slućuju prema takvu učinku.«¹⁸⁴

Podroban prikaz Plinijevih i Duns Škotovih gledišta o morskim mijenama omogućuje odgovor na pitanje: Je li se Grisogono opravdano narugao Plinijevu i Duns Škotovu opisu morskih mijena? S uvidom u njihova gledišta, a ona su upravo zbog toga razloga ovdje podastrta odabirom opsežnih navoda u hrvatskom prijevodu, lako se dade zaključiti da su i Plinije i Duns Škot, svaki

¹⁸² Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67vb:

»Sed mare Mediterraneum magnum, quod decurrit ab occidente in orientem, dividens Italiam ex Ægypto et ex aliis regionibus Africae et Asiae, non fluit ex illa causa ita sensibiliter, quia oceanus ingreditur mare illud per angustum introitum ex parte orientis versus Hispaniam, qui vocatur angustia maris. Regulariter tamen non accidit in aliis maribus, sicut in oceano, quia maria quanto propinquiora sunt oceano, tanto citius fluunt, sicut maria Septentrionalia, praecipue mare inter Norvegiam [*cor: ex Normandiam*, prema rubnom ispravku u Mauricijevu izdanju] et Scotiam, et inter Hiberniam et Hispaniam, maria autem distantia tardius.«
Usp. Scotus, *Questiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 739; Scotus, *Questiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), p. 669a, s dvama veznicima ab umjesto podcrtanih ex u Mauricijevu izdanju.

¹⁸³ Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67va:

»Quare non iudicant determinate astrologi de effectibus eorum [= stellarum et orbium]?«
Usp. Scotus, *Questiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 740; Scotus, *Questiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), p. 671a.

¹⁸⁴ Scotus, *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), f. 67va:

»quia non sciunt perfecte qualitates et virtutes cœlorum et stellarum concurrentium ad talem effectum, <...>.«

Usp. Scotus, *Questiones in lib. II. Sententiarum* (Wadding 6/2, 1639), p. 740; Scotus, *Questiones in secundum librum Sententiarum* (Vivès 12, 1893), p. 671a.

u okviru svoje epohe, podrobno prikazali ‘stanje istraženosti’ morskih mijena i prepoznali ‘otvorena pitanja’ uz njihove pojavne oblike.

U drugoj knjizi svoga glavnoga djela *Naturalis historia* Plinije poznaje glavni uzrok morskih mijena: »Sunce i Mjesec«, podrobno opisuje morske mijene u njihovu dnevnom, mjesečnom i osmogodišnjem ciklusu, uočava vremensko pomicanje plime i oseke svakoga dana, prilaže posebna zapažanja o plimi na pučini, u zatvorenim morima, uz morske obale i u plitkim zaljevima na ušćima rijeka, obrađuje tri oblika odstupanja od pravila: u tjesnacima, uz izvore ili zdence uz rijeke i odsutnost plime u Crnom moru. Dva su njegova uvida mogla Grisogonu biti osobito poticajna: prvi, da se Mjesec »ispod Zemlje«, tj. nakon zalaska giba istom kružnom stazom i pritom proizvodi isti učinak na morske mijene; drugi, kako obrazlaže kašnjenje plimnoga vala »dva jednakonočna sata« u odnosu na djelovanje svjetlila.

U još kraćem tekstu, unutar drugoga svoga komentara *Sententija* Petra Lombardskoga, što je mladomu Grisogonu bio dostupan u Mauricijevu izdanju *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), Duns Škot obrađuje pojam morskih mijena kad razmatra o utjecaju zvijezda na veću udaljenost, a protivno Aristotelovu nauku izloženu u sedmoj knjizi *Fizike*. Pritom u prvi plan stavlja dva otvorena pitanja: 1. uzdignuće mora ovisno o prirodnoj sili Mjeseca koja je slična magnetskoj sili, s osloncem na Abū Maʿshara; 2. opis dviju plima i dviju oseka u dnevnom ciklusu, s prigovorom Abū Maʿsharu da je uzrok te cikličnosti ostao nerazjašnjen. Pritom se neuspjelo dovija kako razjasniti tu pojavu s pomoću djelovanja Mjesečevih zraka, dakle ne isključuje djelovanje Mjeseca i s pomoću svjetlosnih zraka.

K tomu Duns Škot obrađuje uzrok nepravilnosti u nastupu plime u zatvorenim morima i na ušćima rijeka. Ipak, na kraju svoga ekskursa o morskim mijenama znameniti Škot uzrok plime i oseke »općenito« (*in generali*) izravno povezuje s tumačenjem posebnoga slučaja – nastupom plime u zatvorenom moru, posve nepotrebno u odnosu na sve što je o tom ranije zaključio u istom pitanju svoga komentara.

Duns Škotov prikaz morskih mijena, izložen u drugom svesku njegova komentara *Scriptum Oxoniense* (1506), procijenio je Almagià 1904. godine »kraćim i manje sistematičnim« u usporedbi s komentarom Aristotelove *Meteorologije*, koji je slijedeći Waddingovo izdanje i on tada smatrao Duns Škotovim djelom,¹⁸⁵ ali je Pierre Duhem 1910. uvjerljivo osporio Duns Škotovo autorstvo

¹⁸⁵ Usp. Almagià, »La dottrina della marea nell’antichità classica e nel medio evo« (1904), o Duns Škotu na pp. 468–471, na p. 470:

»Un’altra più breve e meno sistematica esposizione dei fenomeni della marea si trova anche nei Commenti al secondo libro delle *Sentenze* di Pietro Lombardo, dello stesso autore [Duns Scoto], ma poco o nulla di nuovo vi è contenuto.«

toga komentara.¹⁸⁶ Ipak, Almagià je kao novost izdvojio moderan način (*manneria moderna*) u Duns Škotovu prikazu poludnevnog perioda morskih mijena. Istaknuo je Duns Škotovu uputnicu na Abū Maʿshara kad je riječ o naravi sile kojom Mjesec djeluje na more, posebne sile koja se u tumačenju mladoga geografa razlikuje od svjetlosti.¹⁸⁷ Podsjetivši da je znameniti Škot bio »jedan od jasnijih i potpunijih pisaca svoga doba«, dakle početkom 14. stoljeća, Almagià je zaključio da su Duns Škotova gledišta utjecala na tolike poslije njega, a da pritom nije spomenuo ni jedno ime. Samo u bilješci mladi je geograf uputio na treće djelo u kojem Duns Škot najkraće raspravlja o morskim mijenama – *Quaestiones Reportatae Parisienses*.¹⁸⁸

S druge strane, sâm je Grisogono u uvodu svoje rasprave o morskim mijenama izdvojio tri problema, prema kojima valja procjenjivati napredak u spoznanju morskih mijena:

1. zašto i kad more postiže najveću plimu i najveću oseku?
2. kad se događa da more nema ni plimu ni oseku?
3. kakav je oblik mora za najveće plime i najveće oseke, odnosno koliko iznosi najveća elevacija i najveća depresija mora?¹⁸⁹

Tako oblikovani otvoreni problemi stoje dakako u dosluhu s Grisogonovim rješenjima u *Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris* (1528). Već u prvom od svojih petnaest zaključaka Grisogono nadiru nebeskoga tijela dodjeljuje važnu ulogu, istu koju u dotadašnjim istraživanjima ima samo njegov zenit, i objašnjava pojavu dvaju plima u jednodnevnom razdoblju:

»Prvi zaključak. Sunce i Mjesec tako k sebi privlače naraslinu mora da se okomito pod njima nalazi najveća naraslina mora, koja se naraslina zove morska plima i porast voda. Slično, na protustrani po promjeru (što se zove nadir) nalazi se isto ili posve slično uzdignuće ili najveća naraslina mora. Dakle, uvijek i jednoliko postoje dvije najveće naraslina mora: jedna pod svjetlilima, a druga na

¹⁸⁶ Pierre Duhem, »Sur les *Meteorologicorum* libri quattuor, faussement attribués à Jean Duns Scot«, *Archivum franciscanum historicum* 3 (1910), pp. 626–632. Usp. Vos, *The Philosophy of John Duns Scotus* (2006), u prilog Duhemovu rješenju glede autorstva spisa *In libros Meteorologicorum Aristotelis quaestiones* na pp. 113–114.

¹⁸⁷ Almagià, »La dottrina della marea nell'antichità classica e nel medio evo« (1904), p. 471: »poiche egli ammetteva che la luna influisse sul mare per una virtù speciale diversa dalla luce.«

¹⁸⁸ Almagià, »La dottrina della marea nell'antichità classica e nel medio evo« (1904), u bilješci (3) na p. 470.

¹⁸⁹ Vidi navod uz bilješku 148 s izvornim Grisogonovim stilizacijama triju otvorenih problema, dok su ovdje one parafrazirane.

suprotnom kraju, koji je nazvan nadir svjetlilā, koji prema astronomima označuje protupoložaj.«¹⁹⁰

Od drugoga do četvrtoga zaključka uvodi Zadraniin svoju kvantifikaciju razine vode za morskih mijena, pridijelivši najvećoj plimi stupanj 7, a najvećoj oseci stupanj 0, što podjednako vrijedi i za Mjesečevo i za Sunčevo djelovanje.¹⁹¹ Tu kvantifikaciju opisuje s pomoću »slike« (*figura*), kako naziva svoj uređaj za izračunavanje uzdignuća mora, opisan u trećem zaključku, a priložen na kraju rasprave pod naslovom »Figura supradictorum«.¹⁹² Petim zaključkom dodatno

¹⁹⁰ Chrysogonus, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« (1528), f. 24va: »*Prima conclusio*. Sol et Luna sic maris tumorem ad se contrahunt, quod sub ipsis perpendiculariter est maximus tumor maris, qui quidem tumor fluxus maris dicitur et aquarum crementum. Et similiter diametraliter in parte opposita (quae nadir dicitur) est eadem vel consimilis elevatio vel tumor maris maximus. Ergo duo maximi tumores maris sunt semper et uniformiter: alter scilicet sub luminaribus et alter in parte opposita, quae nadir luminarium est vocata, quae oppositionem significat secundum astronomos.«

Svi navodi iz Grisogonove rasprave o morskim mijenama u bilješkama 190–193 i 195–197 u mojoj transkripciji.

Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (1990), p. 48a, u mom prijevodu iz terminoloških i istraživačkih razloga.

Usp. Grisogono, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (2015), p. 290 / p. 291.

¹⁹¹ Izravno je to Grisogono izrekao u četvrtom zaključku. Usp. Chrysogonus, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« (1528), f. 24vb:

»<...> in quibus centris [= perpendiculariter sub luminariis et in nadir eorum] tumor maris erit graduum septem, <...>, ultimo terminabitur ille tumor maris ad non gradum tumoris scilicet 0, <...>.«

Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (1990), p. 48b.

Usp. Grisogono, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (2015), p. 292 / p. 293.

¹⁹² Chrysogonus, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« (1528), prvi put o »slici« na f. 24va: »in figura descripta«, a sama je slika objavljena iza teksta rasprave i kazala na posljednjem, nebrojčenom listu izdanja, kako dokumentira primjerak pohranjen u Bayerische Staatsbibliothek u Münchenu sa signaturom 2 Path. 26, f. [28r].

Napominjem da je u pretisku drugoga Grisogonova zbornika u *Rasprave i građa za povijest znanosti* 6 (1990) poredak drukčiji: prvo je otisnuta Grisogonova *figura* zajedno s tiskarskom povlasticom pa potom kazalo izdanja. Ali je očito riječ o omašci, jer pri opisu primjerka iz Biblioteca Marciana u Veneciji, koji je poslužio za zagrebački pretisak, Grmek izrijekom tvrdi: »Na zadnjem, nenumeriranom listu nalazi se dijagram za proračunavanje plime i oseke; <...>.« Vidi Grmek, »Životna staza Federika Grisogona Bartolačića« (1990), p. 8; također u engleskom sažetku: Belicza, Grmek and Stipišić, »Epilogue« (1990), p. 25.

Usp. Grisogono, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (2015), p. 292 / p. 293; Grisogonova *figura* na p. 312.

naglašuje u kojim četirima položajima Mjeseca i Sunca nastupa najveća plima:

»Dakle, uvijek i jednoliko, naraslina mora jest najveća pod središtima svjetlila i pod njihovim nadirima.«¹⁹³

U jedanaestom zaključku Grisogono objašnjava pojavu poznatu iskusnim pomorcima, kad more »niti pritječe niti otječe«, odnosno kad miruje:

»Ali dok su tvorni uzroci gibanja jednaki po moći, a suprotnoga smjera po nakani, gibljivo se tijelo neće gibati; gibanje naime nastaje pobjedom većega pokretača pri nejednakosti. More se dakle u onaj sat neće gibati sve dok svjetlila budu na [kutnoj] udaljenosti od 90°, što će se za cijeloga dnevnoga obrtaja uvijek dogoditi na počecima četvrti, u kojima [svjetlila] potiču suprotna gibanja.

Stoga će more stajati. Taj pak položaj mora vješti mornari na materinjem jeziku zovu *mar de fele*,¹⁹⁴ što se događa dva puta svakog mjeseca: u prvoj kvadraturi, tj. sedmoga dana, i u drugoj, tj. dvadeset prvoga dana, u kojima more niti pritječe niti otječe zbog protudjelovanja svjetlila, koje uzajamno proizvode dva svjetlila.«¹⁹⁵

¹⁹³ Chrysogonus, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« (1528), f. 24vb:

»Ergo semper et uniformiter maris tumor est maximus sub centrīs luminarium et in nadir ipsorum.«

Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (1990), p. 48b, u mom prijevodu iz terminoloških i istraživačkih razloga.

Usp. Grisogono, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (2015), p. 292 / p. 293.

¹⁹⁴ O venecijanskom pomorskom nazivku *acque de fele* ili *mar de fele* ili *mar de fiele*, uobičajenom na sjevernom Jadranu za pojavu jedva zamjetne plime ili oseke dva ili tri dana poslije mladaka, usp. Almagià, »La dottrina della marea nell'antichità classica e nel medio evo« (1904), u bilješki 1 na p. 478, s pripadnom literaturom, uključujući i Dondija; također na p. 479; također o nazivku *aqua di fele* u *Commento alla Divina Commedia* (1477) Jacopa della Lane, p. 482.

Usp. također i Paolo Revelli, »Il trattato della marea di Jacopo Dondi«, *Rivista geografica italiana* 19 (1912), pp. 200–283, u bilješki (1) na p. 202, gdje upućuje da se i Ludovico Boccadiferri, aristotelovac na bolonjskoj katedri filozofije, u svom komentaru Aristotelove *Meteorologije* služio tim nazivkom, koji je, kako je već upozorio Almagià, u rukopisu bio pogrešno prepisan kao *dificile*.

Nadalje u bilješkama: Revelli, »Il trattato della marea di Jacopo Dondi« (1912).

Vidi naslov trećega stavka s izričajem *ratio aque dicte Venetiis de fele* u: »Jacobi de Dondis de fluxu, et refluxu maris.«, u: Revelli, »Il trattato della marea di Jacopo Dondi« (1912), pp. 238–254, na p. 244; također s pogrešnom transkripcijom na p. 246.

¹⁹⁵ Chrysogonus, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« (1528), f. 26va:

»Sed causis efficientibus motum aequalibus existētibz in posse et oppositum motum intendentibus, mobile non movebitur; motus enim provenit a victoria maioris inaequalitatis motoris. Ergo mare in illa hora non movebitur quamdiu luminaria fuerint in distantia graduum XC, quia semper erunt in tota revolutione diurna in principiis quartarum, in quibus [luminaria] intendunt motus oppositos.

Quare mare stabit, qui quidem situs maris apud peritos nautas dicitur in lingua materna

Pri kraju dvanaestoga zaključka, gdje je riječ o morskim mijenama izvan odlikovanih četiriju položaja, Zadranin dodaje važnu napomenu da je pri morskim mijenama Mjesečeva sila veća od Sunčeve, a da to ne obrazlaže:

»Ovdje ipak treba napomenuti da se u kvadraturi uvijek pojavljuje nekakvo malo gibanje izazvano Mjesečevom silom, jer [Mjesec] ima nekakvu pobjedu nad Suncem u pokretanju mora.«¹⁹⁶

Pri kraju jedanaestoga zaključka, u kojem je riječ o morskim mijenama za konjunkcije Sunca i Mjeseca, Grisogono izriče svoj stav prema astronomiji i/ili astrologiji, ako ne pod Duns Škotovim utjecajem, onda svakako sa sličnim pristupom:

»Tko bi dakle zdrave pameti mogao nijekati kako jasna i očita tako i lijepa djelovanja nebeskih tijela u donjem svijetu? Tko će također moći riješiti ove probleme koji su smrtnicima teški i tajnoviti ako ne onaj koji je bio dobro poučen u nebeskim znanostima?«¹⁹⁷

Kako onda razumjeti Grisogonov odnos prema Pliniju Starijem i Duns Škotu u uvodu njegove rasprave o morskim mijenama? Prvi ih put spominje

mar de fele, quod bis accidit in singulo mense: in prima quadratura, scilicet septima die, et in secunda, scilicet vigesima prima die, in quibus mare neque fluit neque refluit propter contraoperantiam luminarium, quam ad invicem faciunt duo luminaria.«

Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (1990), p. 52a, u mom prijevodu iz terminoloških i istraživačkih razloga.

Usp. Grisogono, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (2015), p. 304 / p. 305.

Ovdje je pomorski nazivak *mar de fele* u tekstu Grisogonove rasprave prvi put ispravno pročitano.

¹⁹⁶ Chrysogonus, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« (1528), f. 26vb:

»Hic tamen notandum est quod in quadratura semper apparet aliquis modicus motus ex parte virtutis Lunae, quia habet aliqualem victoriam supra Solem in movendo mare.«

Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (1990), p. 52b; uz nekoliko izmjena u Stipišićevu prijevodu.

Usp. Grisogono, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (2015), p. 306 / p. 307.

¹⁹⁷ Chrysogonus, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« (1528), f. 26va:

»Quis ergo sanae mentis negare poterit in his inferioribus actiones caelestium corporum tam claras et manifestas atque tam pulchras? Quis etiam poterit solvere problemata haec ardua et occulta mortalibus nisi ille qui in caelestibus disciplinis educatus bene fuerit?«

Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (1990), p. 52a; u Stipišićevu prijevodu izostao je prijevod prvoga pitanja u ovom navodu.

Usp. Grisogono, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (2015), p. 304 / p. 305; prvo pitanje u ovom navodu preveo Ivica Martinović pri redakciji Stipišićeva prijevoda.

zajedno kao neuspjele tumačitelje morskih mijena: »nešto su o morskoj plimi i oseci razmišljali poput miševa koji skakuću po brašnu«, ali time otkriva dva svoja izvora: *Naturalis historia* Plinija Starijeg i *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506) Ivana Duns Škota. Tom prilikom tvrdi da u svojim tumačenjima morskih mijena nisu postigli nešto vrijedno predaje sljedećim naraštajima i prigovara im da su »prešutjeli« rješenja za tri glavna problema u tumačenju morskih mijena, ali time zapravo nudi popis otvorenih problema s kojima će se suočiti u vlastitoj raspravi. Napokon prigovora ne samo njima, nego i svim prirodnim filozofima do 1520-ih, da nisu uočili »tako zamjetljivu i očitu stvar« kao posljedicu jednolikoga gibanja Sunca i Mjeseca za jednoga dnevnoga obrtaja od istoka preko juga prema zapadu. U svojim negativnim ocjenama Plinijeva i Duns Škotova prikaza morskih mijena Grisogono očito pretjeruje, dapače ne priznaje im ni ono što izrijeком stoji u njihovim tekstovima. Napose, ne priznaje Pliniju tvrdnju koja ga je mogla izravno potaknuti na prvi zaključak: da se Mjesec nakon zalaska, izvan promatračeva vidnoga polja, giba po istoj stazi i s istim učinkom na more. U osnovi Grisogonove netočne ocjene Plinijeva i Duns Škotova prikaza morskih mijena leži dakle samosvijest kasnorenesansnoga prirodnoga filozofa, koji je uvjeren da je ostvario značajan doprinos tumačenju morskih mijena.

A kad u istom uvodu ubrzo drugi put spominje Plinija i Duns Škota, Grisogono im pristupa različito, dapače o njima zauzima stavove u zasebnim odlomcima. Suočen s mogućim prigovorom da se Plinije ogledao »u tolikim lijepim stvarima«, Grisogono ga ocjenjuje, prvo kao »povjesničara« (*historicus*), a potom kao okretna kompilatora nedorasla ostvariti sintezu o temi koju obrađuje. Grisogono Pliniju izrijeком upućuje tri ulančana prigovora: 1. »nije posebno razradio neku od znanosti«; 2. u teme je unosiо zbrku; 3. ta je zbrka nastala jer nije znaо logiku. Ti prigovori ne stoje. U svom je enciklopedijskom *Prirodoslovlju* Plinije ponudio sinteze za čitav niz znanstvenih disciplina: astronomiju i meteorologiju, geografiju, antropologiju, zoologiju, botaniku, medicinu i farmakologiju, metalurgiju, mineralogiju, čak i za povijest umjetnosti. A pri obradi pojedine teme iskazao je izrazit smisao za sustavno izlaganje, što se u punoj mjeri, kako to odabrani navodi iz druge knjige *Prirodoslovlja* bjelodano dokazuju, odnosi na morske mijene.

Spominjući Duns Škota drugi put, Grisogono pribjegava alegoriji koja povezuje Škotov redovnički poziv i novozavjetni prizor s Genezaretskoga jezera (Mt 14, 22–36) u kojem je vjera ribara Petra na kušnji. Izričajem »budući da nije imao cipela« Zadranin podsjeća da je Duns Škot bosonogi franjevac. S pomoću metafore »bose noge«, koje mogu i gaziti drače i osjetiti bol što ih one izazivaju, opisuje dvojaki Duns Škotov odnos prema astrologiji – pokušaj suprotstavljanja

astrologiji i odustanak od toga pokušaja. Napokon s pomoću metafore »suhom nogom« Zadraniin dodjeljuje Duns Škotu neočekivanu novozavjetnu ulogu – ulogu Petra koji hoda površinom Genezaretskoga jezera prema Isusu dok vjeruje, a počinje tonuti čim posumnja, da bi je primijenio, ni manje ni više, nego na teme o moru u Duns Škotovu komentaru drugoga sveska *Sentencija*. Napokon, Grisogono je, u skladu s Duns Škotovim tumačenjem morskih mijena i ne samo u skladu s tim, znamenitomu Škotu pridijelio nadimak »otac logike« i time ga dodatno odijelio od rimskoga prirodoslovca Plinija. Razdjelnica između Plinija i Duns Škota, kako to shvaća Zadraniin školovan u Padovi i poučen o dometima škotizma na Mauricijevim predavanjima, leži zapravo u području logike: Plinije je neznalica u logici, a Duns Škot »otac logike«.

4.2. *Grisogono o Aristotelu 1528. godine: ab incunabulis*

Gdje se u Grisogonovoj raspravi o morskim mijenama, napose u Grisogonovu odnosu prema Plinijevu i Duns Škotovu prikazu morskih mijena, djenuo Aristotel? Je li Grisogono prešutio Aristotela? Pri početku druge knjige svoje *Meteorologike*, u kojoj opširno piše o moru, ponajviše o njegovu nastanku, smještaju i slanoći, znameniti se Stagiranin dotaknuo i morskih mijena, ali samo nakratko kad je govorio o gibanjima u zatvorenim morima i tjesnacima.¹⁹⁸ Odatle je odmah razvidno dvoje: 1. zašto se tema morskih mijena u zatvorenom moru i tjesnacu pojavljuje kasnije u Plinija i Duns Škota; 2. zašto se Grisogono uspoređuje s Plinijem i Duns Škotom, a ne i s Aristotelom.

Zadraniin se dakle nije mogao osloniti na Aristotela u potankostima oko tumačenja morskih mijena, ali se zato posve oslonio na Aristotelovu 'sliku svijeta', na Aristotelov opis neba, Sunca i Mjeseca, na temelje Aristotelove prirodne filozofije. Pa ako izriječkom i nije uputio na Aristotelovu *Meteorologiku*, Grisogono je u uvodu svoje rasprave *Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris* jasno posvjedočio o dugotrajnom Aristotelovu utjecaju na njegovo školovanje i umovanje:

»Averoes sa svojim učiteljem Aristotelom, shrvani starošću (kako sami tvrde u 12. knjizi *Metafizike*), zdvajali su o tom da se svi naravni učinci u području djelatnoga i trpnoga mogu svesti na nebeska tijela (kao na vlastite i odgovarajuće uzroke) i da se njihov odnos može označiti pravim uzrocima.

¹⁹⁸ Aristoteles, *Meteorologica* II.1: 354a7–12; Aristotle, *Meteorologica*, with an English translation by H. D. P. Lee (Cambridge, Massachusetts – London, England: Harvard University Press, 1952 / 2004), pp. 127 i 129.

Usp. Leejevu bilješku *a* na pp. 128–129: »It is not clear exactly what Aristotle means by this ebb and flow <...> of the sea, for he had no real knowledge of the tides.«

Njihov ćemo zadatak sada mi pokušati preuzeti, a ne bih se usudio [to učiniti] da mi put nije pokazao čitav Aristotelov nauk, kao služavka astrologije, nad kojim naukom, postojano plivajući od svoje najranije mladosti, nisam prestao bdjeti.«¹⁹⁹

Svjedočanstvom o vjernosti Aristotelovoj prirodnoj filozofiji »od povojā« (*ab incunabulis*) Grisogono sebe i svoja prirodnofilozofska istraživanja ugrađuje u tradiciju padovanskoga aristotelizma, i to u službi vlastite zaokupljenosti astrologijom. Time ujedno potvrđuje svoj stav prema Aristotelu što ga je dvaput već zabilježio u svom prvom zborniku *Speculum astronomicum* (1507). Prvi put ga izriče u svom uvodu u Euklidove *Elemente* kad tumači da nominalisti i pariški doktori te njihovi sljedbenici na čelu s Grgurom iz Riminija ne pokazuju »nikakvo poštovanje prema takvim filozofima, koji su bili 'pravilo u prirodi', to jest prema Aristotelu i Ptolemeju, koji su u svojim umijećima došli do stupnja spoznaje koji je po prirodi moguć.«²⁰⁰ Odmah potom taj stav smješta u potvrdni kontekst, ali pritom izdvaja samo Aristotela: i Averroes i sv. Jeronim tvrde »da je Aristotel bio pravilo u prirodi, najvećma u filozofiji.«²⁰¹ Dakle na početku svoje padovanske profesure Grisogono Aristotela dvaput naziva »pravilom u prirodi«, čitaj: prvakom u prirodnoj filozofiji, odabirući pamtljivu Averroesovu metaforu iz njegova komentara uz treću knjigu Aristotelova djela *De anima*.²⁰²

¹⁹⁹ Chrysogonus, »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« (1528), f. 24rb: »Averroës autem cum suo magistro Aristotele, senio confecti (ut ipsi XII *Metaphysicae* confirmant), desperarunt effectus omnes in sphaera activorum et passivorum naturales ad caelestia corpora (ut ad causas proprias et adaequatas) posse reducere et illorum rationem veras assignare.

Quorum onus modo nos subire tentabimus, neque auderem nisi tota doctrina Aristotelica viam mihi, ut famulans astrologiae, praeuisset, cui enixe ab incunabulis natando invigilare non cessavi.«

U mom hrvatskom prijevodu. Usp. Stipišićev prijevod: Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (1990), p. 47b; Grisogono, »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke« (2015), p. 289.

²⁰⁰ Grisogono, *Astronomsko zrcalo* (2007), pp. 89, 28–30; 91, 1–2. Usp. Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Eiiii^r; Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (2007), pp. 88, 26–31; 90, 1–2:

»Sed hic insurgunt nominales cristato capite et alii doctores, Parisienses, sequaces ipsorum, quorum princeps est Gregorius Ariminensis, <...>, nullam reverentiam exhibentes tantis philosophis, qui fuerunt regula in natura, Aristoteli scilicet et Ptolemaeo, qui devenerunt in artibus suis ad gradum cognitionis possibilem per naturam.«

²⁰¹ Grisogono, *Astronomsko zrcalo* (2007), p. 91, 5–6. Usp. Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Eiiii^r; Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (2007), p. 90, 2–6:

»Et quod magnus commentator Averroes dicit <...>, et divus Hieronymus illud confirmat scilicet, quod Aristoteles fuit regula in natura, maxime in philosophia.«

²⁰² Usp. Girardi-Karšulin, »Komentar« (2007), pp. 195–196, gdje je komentatorica identificirala izvore, ali se nije osvrnula na karakterizaciju *regula in natura* za Aristotelovu prirodnu

Unutar Grisogonova opusa njegova se očitovanja o Aristotelu kao »pravilu u prirodi« (*regula in natura*) 1507. i o vjernosti Aristotelovoj prirodnoj filozofiji »od povojā« (*ab incunabulis*) 1528. godine mogu po zamašitosti i važnosti usporediti samo s jednom rečenicom, onom koju je Grisogono izgovorio kao profesor Padovanskoga sveučilišta u svom nastupnom predavanju 1507. godine, gdje je posvjedočio o tom što se dogodilo nakon što je odustao od studija prava:

»Zatim sam se potpuno posvetio božanskim matematikama. Potaknut ljubavlju prema njima proputovao sam uzduž i poprijeko ne samo cijelu Italiju, nego i gotovo cijelu Europu, ratujući pod raznim vojskovođama. Slijedio sam nauke božanskoga Platona i Pitagore.«²⁰³

Stoga bi svugdje ondje gdje se posegne za Grisogonovom izjavom iz 1507. godine: »Slijedio sam nauke božanskoga Platona i Pitagore.« (*Dogmata divi Platonis et Pythagorae secutus.*), kojim Grisogono opisuje svoju ranu strast za matematikom prije nego je počeo studirati filozofiju i medicinu 1501. godine, trebalo pripaziti na to da se taj navod o Platonu i Pitagori nekritički ne protegne na cijelo Grisogonovo djelo, odnosno treba odmah imati na umu i dvaput ponovljenu karakterizaciju »pravilo u prirodi« (*regula in natura*) za Aristotela u Grisogonovu uvodu u Euklidove *Elemente* u sastavu njegova prvoga zbornika *Speculum astronomicum* (1507) i misao iz uvoda u *Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris* (1528) o Aristotelovoj prirodnoj filozofiji kao trajnom Grisogonovu misaonom putokazu *ab incunabulis*.

Time se jasno utvrđuje dvojakost u Grisogonovoj filozofskoj usmjerenosti i spisateljskom naporu »od povojā« (*ab incunabulis*): rana privrženost Platonu i Pitagori u matematici, a trajna oslonjenost na Aristotela u prirodnoj filozofiji. U literaturi, napose u leksikonskim i enciklopedijskim natuknicama, redovito se pak prešućuje upravo Grisogonova privrženost Aristotelu u prirodnoj filozofiji »od povojā« ili »od najranije mladosti« (*ab incunabulis*) i Grisogonov pozni,

filozofiju. U kasnijem članku Girardi-Karšulin uputila je samo na jednu Grisogonovu uporabu izričaja *regula in natura*: Mihaela Girardi-Karšulin, »Utjecaj Pietra Pomponazzija na Federika Grisogona: Grisogono između platonizma i aristotelizma«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 33 (2007), pp. 35–42, na p. 37.

Nadalje u bilješkama: Girardi-Karšulin, »Utjecaj Pietra Pomponazzija na Federika Grisogona« (2007), p. 37.

²⁰³ Chrysogonus, »Oratio <...>, in Achademia Patavina, publice habita.« (1507), f. Aiii^r: »Et me divinis mathematicis ex toto dicavi. Amore quarum accensus, non solum per totam Italiam, sed ferme per totam Europam peregre profectus sum, sub diversis militando ducibus. Dogmata divi Platonis et Pythagorae secutus.«

U mom hrvatskom prijevodu. Usp. drukčiju Čepulićevu transkripciju i hrvatski prijevod: Grisogono, »Oratio <...> in Academia patavina publice habita«, p. 8, 24–28; Grisogono, »Govor <...> održan javno na Akademiji u Padovi« (2007), p. 9, 24–29.

a stvaralački plodan i utjecajan rad u sklopu Aristotelove prirodne filozofije u 1520-im.²⁰⁴

Tumačenjem morskih mijena u sklopu kasnorenesansnoga aristotelizma, a petnaest godina prije pojave Kopernikova djela *De revolutionibus orbium caelestium* (1543), ostvario je Grisogono moćan rezultat, a ujedno dokazao da i unutar aristotelizma postoji stvaralački prostor za novo prirodnofilozofsko (i prirodnoznanstveno) dostignuće. Stoga svojom raspravom o uzroku morskih mijena, objavljenom 1528. godine, (i) Grisogono ruši interpretacijsku paradigmu da je platonizam ‘napredan’, a aristotelizam ‘natražan’, da je platonizam ‘stvaralački’, a aristotelizam ‘besplodan’, paradigmu koju je, oslonjen na Garinova, Kristellerova i Randallova istraživanja do početka 1960-ih, iscrpno i dokumentirano osporio Charles B. Schmitt svojom studijom »Towards a Reassessment of Renaissance Aristotelianism« (1973) i knjigom *Aristotle and the Renaissance* (1983).²⁰⁵ Kad je objavljena prva povijest renesansne filozofije, napisana u skladu sa Schmidtovom preocjenom renesansnoga aristotelizma, sadržavala je i poglavlje »Eight Renaissance Aristotelians«, odnosno novi kanonski popis renesansnih aristotelovaca sa sljedećim imenima: Leonardo Bruni, Georgios iz Trabzona (Georgius Trapezuntius), Jacques Lefèvre d’Étaples, Jean Mair, Pietro Pomponazzi, Francisco de Vitoria, Jacopo Zabarella i John Case.²⁰⁶

²⁰⁴ Usp. primjerice Grmekovu natuknicu koja, izvrsno sažimajući tri desetljeća istraživanja Grisogonova života i djela, i to pretežito u Hrvatskoj, jednostrano »ističe« Pitagorin i Platonov utjecaj na Grisogonova istraživanja.

Grmek, »Grisogono, Federik«, *Hrvatski biografski leksikon* 5 (2002), pp. 214a–215a, na p. 214b:

»G. piše u okviru Aristotelove filozofije i Ptolemejeve kozmografije, ali ističe da su ga najviše inspirirali Pitagora i Platon. Doista pridaje toliku važnost značenju brojeva i mjerenju da se već nalazi na povijesnom putu prema Galilejevu kvantitativnom i mehaničkom tumačenju stvarnosti.«

²⁰⁵ Charles B. Schmidt, »Towards a Reassessment of Renaissance Aristotelianism«, *History of Science* 11 (1973), pp. 159–193; studija pretiskana u: Charles B. Schmidt, *Studies in Renaissance Philosophy and Science* (London: Variorum Reprints, 1981); Charles B. Schmidt, *Aristotle and the Renaissance* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1983).

²⁰⁶ Brian P. Copenhaver and Charles B. Schmidt, *Renaissance Philosophy, A History of Western Philosophy* 3 (Oxford: Oxford University Press, 1992), pp. 76–126.

Usp. Luca Bianchi, »Continuity and change in the Aristotelian traditions«, u: James Haskins (ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), pp. 49–71, osobito poglavlje »The vitality of the Aristotelian tradition in the Renaissance«, pp. 64–68.

Radi što potpunijega sagledavanja prijedena puta u preocjeni renesansnoga aristotelizma uputno je dva prethodna sintetička pregleda usporediti s prikazom aristotelizma iz 1953. godine u: Frederick Copleston, S. J., *A History of Philosophy*, Volume III: *Late Medieval and Renaissance*

Jedan od osam protagonista renesansnoga aristotelizma, ujedno jedan od trojice Talijana s toga Copenhaverova i Schmittova popisa, jest i Pomponazzi, Grisogonov profesor filozofije na Padovanskom sveučilištu. »Moj veleštovani učitelj Pietro Pomponazzi« (*colendissimus praeceptor meus Petrus Pomponaceus*), izrijeком zapisuje Grisogono u svom 'uvodu' u Euklidove *Elemente*, kad podsjeća da je Pomponazzi osporio nauk Tome Akvinskoga o Bogu kao aktualnoj beskonačnini.²⁰⁷ U prvim godinama svoga studija filozofije odslušao je Grisogono Pomponazzijeva predavanja o dvama Aristotelovim djelima *De caelo* i *Physica*, čime je stekao osnovna znanja iz Aristotelove prirodne filozofije i pripremio se za svoja kasnija istraživanja iz astronomije i prirodne filozofije.²⁰⁸

K tomu mogao je Grisogono odslušati i Pomponazzijeva predavanja uz Averroesovo djelo *De substantia orbis* završena u veljači 1507. godine premda se tada već pripremao za doktorski ispit iz filozofije i medicine.²⁰⁹ Averroesov utjecaj na Grisogonovo mišljenje postao je uočljiv već na stranicama prvoga Zadraničina zbornika *Speculum astronomicum* (1507), jer se Zadraničin čak jedanaest puta pozvao na komentare Kordobljanina, i to najčešće na njegove komentare Aristotelovih djela *Physica*, *Metaphysica* i *De caelo*. Na temelju tih Grisogonovih uputnica na Averroesa Mihaela Girardi-Karšulin s pravom je zaključila: »Grisogono je bio Averroesov pristaša.«²¹⁰

Philosophy (New York: Doubleday, 1993), u poglavlju »Aristotelianism«, pp. 220–228, s dvama protagonistima Pomponazzijem i Melancthonom.

²⁰⁷ Chrysgonus, »Plusquam expositio. Quia totalis resolutio in librum *Elementorum* Euclidis« (1507), f. Gii^r; Grisogono, »Plusquam expositio. Quia totalis resolutio in librum *Elementorum* Euclidis« (2007), pp. 116, 25–33; 118, 1; Grisogono, »Više od izlaganja. Jer je konačno rješenje za Euklidovu knjigu *Elementata*« (2007), p. 117, 27–35.

Usp. Mihaela Girardi-Karšulin, »Komentar« (2007), pp. 202–203; Girardi-Karšulin, »Utjecaj Pietra Pomponazzija na Federika Grisogona« (2007), gdje je tema obrađena iz perspektive prvoga Grisogonova zbornika.

²⁰⁸ Usp. Antonino Poppi, »Introduzione«, u: Pietro Pomponazzi, *Corsi inediti dell'insegnamento padovano* I: »Super libello De substantia orbis expositio et quaestiones quattuor« (1507), introduzione e testo a cura di Antonino Poppi (Padova: Antenore, 1966), pp. I–XXXII. Poppi dvanaest Pomponazzijevih rukopisa nastalih za padovanske profesure (1488–1496, 1499–1509), datiranih u razdoblje 1491–1509, što ga je Poppi izradio pretežitо se oslanjajući na istraživanja Bruna Nardija i Paula Oskara Kristellera, pp. X–XIII, sadrži i obavijesti o dvama prirodnofilozofskim rukopisima nastalima proučavanjem Aristotelovih djela: *Quaestio de materia caeli* (1502), n. 6 na pp. XI–XII, i *Lectura super 8. Physicorum* (1503), n. 7 na p. XII.

Nadalje u bilješkama: Poppi, »Introduzione« (1966).

²⁰⁹ Poppi, »Introduzione« (1966), n. 11 na p. XIII.

²¹⁰ Girardi-Karšulin, »Utjecaj Pietra Pomponazzija na Federika Grisogona« (2007), p. 37. Usp. Tomislav Čepulić, »Kazalo imena« u: Grisogono, *Astronomsko zrcalo* (2007), p. 214.

5. Zaključak

Na početku ovoga istraživanja usredotočio sam se na Grisogonov latinski četverostih *Ad lectorem* na naslovnici mletačkoga izdanja *Quæstiones quo[d]-libetales* (1506) Ivana Duns Škota. Prvo sam, prigodom jedne potrage za kasnorenesansnim izdanjima Duns Škotovih djela, pronašao pariško izdanje Grisogonova četverostiha iz 1513. godine, a onda sam na temelju sustavnoga proučavanja znanstvenih radova o Grisogonu, uočio Grmekov putokaz prema prvom, mletačkom izdanju Zadrantinovih stihova iz 1506. godine.

Pohvale Duns Škotu i njegovu uredniku Mauriceu O’Fihelyju pohranjene u Grisogonovim stihovima upućivale su na dublji Zadrantinov odnos prema Duns Škotovu filozofsko-teološkom pokladu i renesansnom padovanskom škotizmu. To me potaknulo da prvotni istraživački zadatak proširim na istraživanje Grisogonova odnosa prema Duns Škotovim zasadama u svim njegovim djelima. Kako su pak Grisogonova djela raznorodna, istraživanje se nužno razgranalo u različitim smjerovima, a na svakom od tih smjerova suočavao sam se s novim istraživačkim izazovima.

Na naslovnici Duns Škotovih *Quæstiones quo[d]libetales* (1506) Zadrantin se prvi i jedini put potpisao kao *Fredericus Grisogonus*. Stoga je bilo nužno sintetizirati spoznaje o promjenama Grisogonova imena i prezimena u njegovim djelima i literaturi.

Glavni pravac istraživanja urodio je spoznajama o fazama i oblicima Grisogonove recepcije Duns Škotova mišljenja. Istraživanje je pak uputilo i na četiri filozofska konteksta Grisogonova djela: 1. Pomponazzijeva prirodna filozofija; 2. Platonov i Aristotelov utjecaj kako ih zrcale Grisogonova svjedočanstva; 3. Campanovo preoblikovanje Euklidova sustava aksiomā kao putokaz u filozofiju matematike i logiku; 4. Duns Škotova filozofska teologija.

U svjetlu provedenih istraživanja dolikovalo je dva ‘junaka’ ovoga istraživanja, hrvatskog polihistora Federika Grisogona i irskoga škotista Mauricea O’Fihelyja, iznova ili potpunije smjestiti u okvire njihovih nacionalnih povijesti književnosti i filozofije, a tome je dodan i naknadni pogled u *Sala del Quaranta* (1942), galeriju znamenitih sveučilištaraca Padovanskoga sveučilišta, u koju, nažalost, nisu uvršteni ni Grisogono ni O’Fihely.

5.1. Zaključak 1: Promjene u Grisogonovu imenu i prezimenu (1506–1507)

Grisogonov četverostih, objavljen 1506. godine, otvara još jednu temu, temu koja bez poznavanja Grisogonovih stihova na naslovnici Duns Škotove zbirke filozofsko-teoloških svaštica ne može uopće postati predmetom prouča-

vanja: kako to da je Grisogono promijenio i ime i prezime u kratkom razdoblju od 1506. do 1507. godine? Naime u naslovu četverostiha Zadraniin se predstavlja kao *Fredericus Grisogonus*, a na naslovnici svoga prvoga tiskanoga zbornika kao *Fredericus Chrysogonus*. Da bi se odgovorilo na to pitanje, treba s pomnjom pročitati poslanicu urednika Marca Antonija Contarinija upućenu »najplemenitijem od Zadrana, premudrom doktoru filozofije i medicine, prvaku astrologa, uspješnu redovitom profesoru na Padovanskom sveučilištu« (*Iadertinorum nobilissimo, artium et medicinae doctori acutissimo, astrologorum principi, ordinarie in alma Academia Patavina feliciter legenti*).²¹¹ U zaključak svoje poslanice Venecijanac prvo pohranjuje pohvalu osobi mladoga profesora i pritom mu spominje prezime, a potom domeće prikaz njegova kratkoga znanstveno-nastavnog djelovanja i tom mu se prilikom obraća po imenu:

»Ti zacijelo imaš sve čudoredne vrline, imaš držanje praktičara i spekulativca, imaš zdrav razum u zdravu tijelu s dobrom srećom, imaš sav građanski i spekulativni uspjeh. Govor ti je ugodan, privlačan i ljubazan ili s malo riječi sve privlačiš k sebi. Jedino ti daješ osnova za veličanje u pohvalama svake vrste, a ipak nikad nisi dovoljno pohvaljen. Ti si napokon *Chrisogonus*, što na latinskom znači 'zlatnoga roda', jer si uistinu zlatan iznutra i izvvana.«²¹²
 »O sretnih li nas, kojima se posrećilo da se nađu u ovom vremenu i da upravo sada u razlaganjima nauka imaju takvoga vođu, pod čijom ćemo zastavom ravnim, a ne krivudavim putem žuriti prema vrhuncu sreće! Stoga, moj Federiče, premda ćemo te u kasnije vrijeme smjestiti među zvijezde, ipak ti u međuvremenu šaljem tu i tamo prikupljene vjesnike tvojih rasprava i predavanja na Padovanskom sveučilištu: govor još s univerzalnom raspravom o božanskim matematikama (koju raspravu s pravom treba nasloviti *Astronomsko zrcalo, koje odražava svu moć ljudskoga razuma u svakoj znanosti*, jer obuhvaća sve što je ljudsko i božansko) što sam ih predao u tisak (da i potomstvu budu znane). Ostala pak tvoja vrlo učena predavanja, održana i ona koja (u brizi za opće dobro) tek treba da održiš, ostavljam tebi za tiskanje.«²¹³

²¹¹ Contarini, »Federiku Grisogonu« (2007), p. 5, 4–7; s mojim zahvatima u Ćepulićev prijevod iz istraživačkih razloga.

Usp. latinski izvornik: Contarrenus, »Federico Chrisogono« (1507), f. Aii^r; Contarrenus, »Federico Chrisogono« (2007), p. 4, 5–7.

²¹² Usp. Ćepulićev prijevod: Contarini, »Federiku Grisogonu« (2007), p. 7, 22–30.

Vidi latinski izvornik: Contarrenus, »Federico Chrisogono« (1507), f. Aii^r:

»Tibi certe sunt omnes virtutes morales, tibi habitus practici et speculativi, tibi mens sana in corpore sano cum bona fortuna, tibi omnis felicitas politica atque speculativa, tibi sermo gratus, amoenus et iucundus. Tu vel paucis omnes omnes ad te allicis. Tu quidem unicus in omni genere laudum, materiam praebes te extollendi, et tamen nunquam es satis laudatus. Tu denique *Chrisogonus* es, quod Latine sonat 'aureum genus', quia vere aureus es intus et extra.«

U mojoj transkripciji i prijevodu iz istraživačkih razloga.

²¹³ Contarini, »Federiku Grisogonu« (2007), pp. 7, 31–34; 9, 1–10.

Mladi Contarini, Grisogonov prijatelj iz zajedničkih studentskih dana, preoblikuje Zadrarinovo prezime *Grisogono* u *Chrisogonus*, da bi u njegovo prezime učitao etimološko razjašnjenje. Pritom 'zlatorodan' nije isto što i 'zlatotvoran', odnosno nipošto ne upućuje na alkemijsko umijeće – tã Grisogono 1528. u spisu o konzilijskom dijagnosticiranju, predviđanju i liječenju groznica, u sedmom poglavlju drugoga, a središnjega dijela toga spisa, javno nastupa protiv alkemije:

»dakle iz onoga što nije zlato neće nastati zlato i slijedom toga umijeće je alkemičarã isprazno i sofističko.«²¹⁴

Vidi latinski izvornik: Contarrenus, »Federico Chrisogono« (1507), f. Aii^v:

»O nos felices, quibus contigit in haec tempora incidisse talemque ducem in doctrinis enucleandis modo habere, sub vexillo cuius continget nos tramite recto et non obliquo ad terminum felicitatis properare! Ex quo, mi Federice, quamvis te inter sidera post sera tempora collocabimus, tamen interim praeconia tuarum disputationum lectionumque in Gymnasio Patavino hinc inde collecta: orationem etiam cum tractatu universali in divinas mathematicas (qui *Speculum astronomicum* iure dici debet, *terminans totam potentiam intellectus humani in omni scientia*, quia comprehendit omnia humana atque divina) impressioni per me mandata (ut posteris etiam haec innotescant) ad te mitto. Reliquas vero tuas lectiones doctissimas lectas et legendas (bono communi consulendo) tibi imprimendas relinquo.«

U mojoj transkripciji i sa zahvatima u Ćepulićev prijevod iz istraživačkih razloga.

²¹⁴ »Capitulum septimum. Rationes contra alios modernos male sentientes de diebus criticis [corr. ex creticis]«, ff. 7vb–10rb, na f. 10ra, u: »[De pronosticis egritudinum per dies criticos [corr. ex creticis]]«, ff. 5va–17r, u: Federici Chrysogoni Nobilis Jadertini Artium et Medicine doctoris subtilissimi et Astrologi excellentissimi *De modo collegiandi, pronosticandi, et curandi febres, necnon de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris lucubrationes nuperrime in lucem edite* (Venetiis: Impressum a Joanne Antonio de Sabbio et fratribus, Anno a partu Virgineo M.D.XXVIII. Kal. Aprilis), u mojoj transkripciji:

»ergo ex non auro non erit aurum, et per consequens ars alchymistarum [corr. ex archimistarum] vana et sophistica est.«

Usp. hrvatski prijevod Jakova Stipišića: »Sedmo poglavlje. Razlozi protiv nekih drugih liječnika iz naših dana, koji loše rasuđuju o kritičnim danima.«, pp. 16b–19b, na p. 19a, u: »O prognoziranju bolesti po kritičnim danima.«, pp. 10a–33, u: Rasprave Federika Grisogona, zadarskog plemića, dubokoumnog doktora umijeća i medicine i izvanrednoga astrologa o načinu dijagnosticiranja u kolegiju, prognoziranja i liječenja [corr. ex prognoziranju i liječenju] groznica, kao i o ljudskoj sreći i napokon o morskoj plimi i oseci, s latinskog preveo Jakov Stipišić, *Rasprave i građa za povijest znanosti* 6 (1990), pp. 1–55 prve paginacije. Ovdje sa zahvatima u Stipišićev prijevod iz terminoloških i istraživačkih razloga.

Nadalje u bilješcima: Chrysogonus, *De modo collegiandi, pronosticandi, et curandi febres* (1528).

Usp. Snježana Paušek-Baždar, »Federik Grisogono i alkemija«, *Acta medico-historica Adriatica* 9/2 (2011), pp. 173–188; o Grisogonovim argumentima protiv alkemije na pp. 182–186, napose na p. 183; Snježana Paušek-Baždar, *Hrvatski alkemičari tijekom stoljeća* (Zagreb: HAZU i

‘Zlatorodan’ ili ‘zlatnoga roda’ nije tu ni u funkciji isticanja pripadnosti drevnom plemstvu, nego znači ‘zlatnoga značaja’ u djelovanju, odnosno upućuje na takve umne i društvene sposobnosti »iznutra i izvana« kakve se zahtijevaju od učitelja koji poučava u matematici i gonetanju nebeskih utjecaja, a mladi ih je Mlečić sve redom nanizao da bi pohvalio Grisogona.

U sljedećem odlomku Contarini mijenja i Zadrantinovo ime *Fredericus* u *Federicus* prema talijanskom liku *Federico*, ovom prilikom bez ikakva razjašnjenja, a jasno je i zašto. Što sve Contarini ne sažima u završne retke svoje poslanice?

1. Sažeto opisuje kratkotrajno nastavno i znanstveno djelovanje Federika Grisogona na Padovanskom sveučilištu.

2. Razlikuje rasprave od predavanja Federika Grisogona, pri čem je predavanja sa sveučilišne katedre Grisogono održao samo u studenom 1507. godine, a rasprave vrlo vjerojatno uključuju nastupe studenta Grisogona tijekom studija nakon sveučilišnih predavanja njegovih profesora, možda i spise nastale na temelju takvih nastupa.

3. Predstavlja svoj reprezentativan odabir tekstova za prvi Grisogonov zbornik, pri čem žanrovski razlikuje nastupni govor od rasprave o »božanskim matematikama«, a začudo prešućuje Zadrantinov odnos prema Euklidovim *Elementima*.

4. U raspravi *Speculum astronomicum* ističe matematičnost kao glavno obilježje svih četiriju disciplina koje su predmet rasprave: očekivano geometrije i aritmetike, ali također glazbene teorije i astrologije.

5. Svjedoči da u zbornik nije uvrstio sve dovršene Grisogonove spise i preporučuje autoru da se kasnije sâm pobrine za njihovo tiskanje.

6. Kad ocrtava profesora Grisogona kao vođu koji svoje studente žurno usmjeruje »prema vrhuncu sreće«, on drugi put u svojoj poslanici upućuje na temu sreće, možda i na prvu inačicu njegova spisa o sreći, što je tiskan tek 1528. u Grisogonovu drugom zborniku.²¹⁵

Novo Grisogonovo prezime u prvom Grisogonovu zborniku pod Contarinijevim uredništvom doživljava još dodatno preoblikovanje – ususret već uvedenoj

Školska knjiga, 2017), u poglavlju »Federik Grisogono (1472. – 1538.) i alkemija«, pp. 101–120, o Grisogonovim argumentima protiv alkemije na pp. 115–117.

²¹⁵ »De summa felicitate et suprema perfectione humana«, u: Chrysogonus, *De modo collegiandi, pronosticandi, et curandi febres* (1528), ff. 22ra–23vb.

Usp. Contarrenus, »Federico Chrisogono« (1507), f. Aii^r; Contarrenus, »Federico Chrisogono« (2007), p. 4, 25–26, gdje prvi put spominje ljudsku sreću kao Grisogonovu temu: »de felicitate et perfectione nostra«.

etimologiji. *Chrisogonus* postaje *Chrysogonus* na pet bitnih mjesta u izdanju:

1. na naslovnici knjige: *Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia Federici Chrysogoni Jadertini*;

2. u naslovima dvaju Grisogonovih spisa *Oratio* i *Speculum astronomicum*, ali ne i u trećem *Plusquam expositio*, gdje je začudo ostao isti oblik kao u Contarinijevoj poslanici;²¹⁶

3. u naslovima prvih triju posvetnica od njih ukupno sedam na kraju izdanja;²¹⁷

4. u stihovima tri puta, od toga, iz metričkih razloga, jednom u obliku trosloga *Chrysonus*.²¹⁸

Taj je Contarinijev postupak očito prirastao Grisogonovu srcu, jer je grecizirani oblik *Chrysogonus* svoga prezimena primijenio i kad je objavio svoju drugu knjigu 1528. godine.

Uz Grisogonovo ime i prezime u tiskanim se djelima redovito pojavljuje oznaka pripadnosti rodnom gradu: *Jadertinus*. I jedino ona ne doživljava mijene – od prvih tiskanih stihova 1506. do drugoga zbornika 1528. Grisogono s pravom ističe svoju zavičajnost i plemićko podrijetlo jer je prvi Zadraniin s autorskom knjigom u Gutenbergovoj galaksiji, ali on ima iznimni položaj i u povijesnom hodu hrvatske znanosti i kulture: on je prvi hrvatski liječnik s tiska-

²¹⁶ »Oratio clarissimi artium et medicinæ doctoris, Federici Chrysogoni Iadertini, in Academia Patavina publice habita.«, u: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Aiii^r.

»Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia, clarissimi artium et medicinæ doctoris Federici Chrysogoni Iadertini.«, u: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Bii^r.

»Plusquam expositio. Quia totalis resolutio. In librum *Elementorum* Euclidis, acutissimi artium et medicinæ doctoris Federici Chrysogoni Iadertini.«, u: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Ei^v.

²¹⁷ »Petrus Partenius artium et medicine doctor ad Federicum Chrysogonum artium et medicine doctorem.«, u: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Hii^v.

»P. Nardinus Celineus ad Federicum Chrysogonum.«, u: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Hiii^r.

»Hieronymi Angeli artium et medicine doctoris ad Federicum Chrysogonum.«, u: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Hiii^r.

²¹⁸ »P. Nardinus Celineus ad Federicum Chrysogonum.«, u: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Hiii^r, v. 1: »Chrysongone«.

»Nicolai Angeli in eundem.«, u: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Hiii^r, v. 4: »Chrysonus«.

»Laurentius Bruscius doctor Collegii Patavini in eundem.«, u: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), f. Hiii^v, v. 1: »Chrysogonum«.

nom knjigom,²¹⁹ također prvi hrvatski glazbeni teoretik s tiskanom raspravom,²²⁰ *De musicae integritate*,²²¹ k tomu, iako to dosad nije istaknuto, prvi hrvatski matematičar, astrolog/astronom i fizičar koji je tiskao vlastitu raspravu, ali ne i prvi hrvatski filozof s objavljenim djelom, jer to prvenstvo pripada Jurju Dragišiću na temelju udžbenika iz logike *Dialectica nova* (1488) napisanoga za sinove Lorenza Medicija.²²²

²¹⁹ Grmek, »Prinosi za poznavanje života i rada Federika Grisogona« (1968), p. 61: »On je prvi liječnik iz naših krajeva čija su djela štampana u obliku samostalnih medicinskih i matematičko-astroloških knjiga.«

Usp. i raniju tvrdnju: Mirko Dražen Grmek, *Hrvatska medicinska bibliografija: opis tiskanih knjiga i članaka s područja humane i veterinarske medicine i farmacije, koji se odnose na Hrvatsku*, Dio I: Knjige, Svezak I: 1470. – 1875. (Zagreb: JAZU, 1955), u »Uvodu«, pp. 9–25, na p. 13:

»Zadranin Federik Grisogono bio je prvi liječnik iz naših krajeva, koji je pisao originalna medicinska djela (astrološko-medicinske rasprave, štampane u Veneciji 1507. i 1528.)«

Prvu tiskanu bibliografiju Federika Grisogona Grmek je objavio u *Hrvatskoj medicinskoj bibliografiji I* (1955), p. 74.

Usp. i engleski sažetak: Biserka Belicza, Mirko Dražen Grmek and Jakov Stipišić, »Epilogue«, *Rasprave i građa za povijest znanosti HAZU* 6 (1990), pp. 25–32, na p. 25.

»<...> Federik Grisogono Bartolačić, the first physician from Croatian lands whose works were printed in the form of independent medical and mathematical-astrological-philosophical books.«

²²⁰ Ivo Supićić, »De musica integritate Federika Grisogona«, *Zvuk* s. a. (1972), br. 124–125, pp. 99–103, na p. 103:

»U dva pravca, dakle, Grisogonu pripada apsolutni primat. On je naš prvi poznati autor i s područja muzičke teorije i s područja filozofije glazbe.«

Usp. i izlaganje na simpoziju: Ivo Supićić, »Glazba u djelu Federika Grisogona«, u: Žarko Dadić i Ivo Petricioli (uredili), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu* (Zadar: Filozofski fakultet; Zagreb: Institut za povijest znanosti, 1974), pp. 143–149.

²²¹ Rasprava je otisnuta pod naslovom: *Capitulum primum tractatus tertii de musica integritate*, a sastoji se samo od toga jednog i jedinog poglavlja, kao što se i rasprave o aritmetici i astrologiji sastoje od po jednoga poglavlja. Naslov *De musica integritate* treba ispraviti po analogiji s naslovima druge i četvrte rasprave u djelu *Speculum astronomicum*: kao što druga rasprava izlaže *de arithmeticae nobilitate*, a četvrta *de nobilitate et excellentia astrologiae*, tako je u trećoj raspravi riječ *de musicae integritate*, a ne o *de musica integritate*.

Usp. »Capitulum primum tractatus tertii de Musicae [corr. ex Musica] integritate«, u: Chrysogonus, *Speculum astronomicum* (1507), ff. Ciiii^r–Dii^r; vidi Chrysogonus / Grisogono, *Speculum astronomicum / Astronomsko zrcalo* (2007), pp. 52–62, ali bez emendacije u naslovu.

²²² Ivica Martinović, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), pp. 69–151, na p. 77; Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (2011), u poglavlju »Juraj Dragišić«, pp. 19–21, na p. 20.

Nadalje u bilješkama: Martinović, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća« (2000).

Tako se, počevši od Grisogonova tiskanoga četverostiha *Ad lectorem*, spjevanoga u čast Duns Škotovu oštroumlju i Mauricijevu neumornom priređivačkom radu, može oblikovati zaokružena slika o mijenama njegova imena i prezimena u tiskanim radovima:

1. Pri prvom nastupu u književnoj republici Zadrani je odabrao lik *Federicus Grisogonus*.

2. Pri uređivanju prvoga Grisogonova zbornika mladi urednik Marco Antonio Contarini u svojoj je poslanici znamenitom Zadrani predložio grecizirani prezimenski lik *Chrisogonus* da bi istaknuo kako je Grisogono »zlatan iznutra i izvana«, tj. u svom umovanju i djelovanju, a promijenio mu ime u *Federicus*, bliže talijanskom obliku *Federico*.

3. Tijekom rada na tom izdanju Contarini se odlučio za dosljednije greciziran lik prezimena *Chrysogonus* i primijenio ga je na devet mjesta u knjizi koju je poslao u tisak, napose na naslovnici. Tim se likom poslužio i sâm Grisogono kad je tiskao svoj drugi zbornik 1528. godine.

U rukopisnoj građi zabilježena su još dva oblika Grisogonova imena i prezimena, a na oba je upozorio Mirko Dražen Grmek, ustrajni istraživač Grisogonove biografije. U objavljenj arhivskoj građi o doktoratima postignutim na Padovanskom sveučilištu on je u trima zapisima iz 1507. godine, u kojima se spominje *Fedricus de Iadra*,²²³ prepoznao Federika Grisogona. A istražujući arhivsku građu o Grisogonu u Državnom arhivu u Zadru uočio je potpis znamenitoga Zadrani kao vijećnika u rodnom gradu. On na dokumentu s nadnevkom 7. travnja 1528. godine glasi:

»Ego Federicus de Grisogonis artium et medicinae doctor, consiliarius.«²²⁴

Taj ablativni lik »de Grisogonis«, u značenju »iz roda Grisogonā«, posebno naglašava pripadnost pojedinca drevnom plemićkom rodu te je bio uobičajen u Zadru kao i u ostalim gradovima na hrvatskoj obali, napose u Dubrovniku. Tako se trima tiskanim oblicima pridružuju još dva zabilježena u padovanskim i zadarskim dokumentima:

4. Na Sveučilištu u Padovi u trima zapisima koji se odnose na Grisogonov doktorat iz filozofije i medicine znameniti je Zadrani zabilježen kao *Fedricus de Iadra*.

5. U Zadru je, za vrijeme dok je obavljao javne službe, dakle u službenim spisima, Grisogono istodobno primjenjivao ablativni lik svoga prezimena *de*

²²³ Vidi bilješke 10 i 11.

²²⁴ Vidi posljednji likovni prilog u: Grmek, »Prinosi za poznavanje života i rada Federika Grisogona« (1968), na listu prije p. 81.

Grisogonis, sukladno tradiciji kojom se u Zadru i uzduž hrvatske obale isticala drevnost plemićkoga roda.

U literaturi o Grisogonu pojavila su se još tri oblika Grisogonova imena i/ili prezimena, sva tri bez ikakve potvrde u arhivskoj građi ili tiskanim djelima znamenitoga Zadrana. Prvi je uveo Paolo Revelli u svojoj studiji uz objavljivanje rasprave *De fluxu et refluxu maris* Jacopa Dondija iz 14. stoljeća: *Crisogono*,²²⁵ i to bez ikakva obrazloženja, jasno i zašto – jer obrazloženje u prilog tom obliku nije mogao ni naći. Može se samo pretpostaviti da je pokušao talijanizirati latinski oblik: *Chrysogonus*. Revellijev lik Grisogonova prezimena *Crisogono* prihvatio je jedino Lucio Russo 2003. u svojoj monografiji o početcima znanstvenoga tumačenja morskih mijena, također bez ikakva obrazloženja.²²⁶

U bibliografiju hrvatskoga latinizma, napose u najdotjeraniji svezak *Croatiae scriptores Latini recentioris aetatis* (1971),²²⁷ uveo je Šime Jurić oblik *Federik Grizogon*, ali se on nije udomačio.

U znanstvenu literaturu o Grisogonu na hrvatskom uvela je Erna Banić-Pajnić oblik *Federicus Grisogono*, i to 1985. u naslovu svoga članka »Federicus

²²⁵ Paolo Revelli, »Il trattato della marea di Jacopo Dondi« (1912), o Grisogonu u bilješci (1) na p. 202 te na pp. 226, 228 i 233, pri čem ga redovito naziva *Federico Crisogono*.

²²⁶ Russo, *Flussi e riflussi* (2003), pri čem redovito koristi Revellijev oblik Grisogonova prezimena *Crisogono* na pp. 47–58, 77, 119, 125–126, 132, 136 i 141.

U članku što ga je supotpisao s Federicom Bonellijem 1996. godine služio se pak talijaniziranom inačicom Grisogonova imena i prezimena s naslovnica njegovih dviju knjiga: *Federico Chrisogono* prema latinskom izvorniku *Federicus Chrysogonus*. Usp. Bonelli and Russo, »The origin of modern astronomical theories of tides« (1996), u poglavlju »Federico Chrisogono and his booklet«, pp. 388–390.

²²⁷ Šime Jurić, *Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis*. Pars I. *Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*, Tomus I. Index alphabeticus, collegit et digessit Šime Jurić, editionem curavit Zlatko Herkov (Zagrabiae: Institutum historicum Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1968), u natuknici »Grizogon, Federik«, p. 228, nn. 1329–1330.

Šime Jurić, *Iugoslaviae scriptores Latini recentiores aetatis*, Pars I. *Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*, Tomus II. Index systematicus, collegit et digessit Šime Jurić, editionem curavit Zlatko Herkov (Zagrabiae: Institutum historicum Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1971); o djelima Federika Grisogona razvrstanim po strukama usp. p. 7, n. 7; p. 165, n. 29; p. 319, nn. 7–8; p. 320, n. 15; p. 336, n. 5.

Šime Jurić, *Croatiae scriptores Latini recentiores aetatis: Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita* (Zagrabiae: Institutum historicum Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1971), o djelima Federika Grisogona razvrstanim po strukama usp. p. 7, n. 7; p. 165, n. 29; p. 319, nn. 7–8; p. 320, n. 15; p. 336, n. 5; u imenskom kazalu »Auctorum index alphabeticus«, pp. 363–380, na p. 369a: »Grizogon, Federik«.

Nadalje u bilješkama: Jurić, *Croatiae scriptores Latini recentiores aetatis* (1971).

Grisogono: de divinis mathematicis«: ime *Federicus* na latinskom, a prezime *Grisogono* na hrvatskom ili talijanskom.²²⁸ Ali ga u tekstu svoga članka nije nijednom primijenila. Srećom taj hibridni oblik nitko nije prihvatio.

5.2. Zaključak 2: *Grisogono i O’Fihely u nacionalnim povijestima književnosti i filozofije*

Grisogonov četverostih *Ad lectorem*, prvi put objavljen 28. srpnja 1506. u mletačkom izdanju *Quęstiones quo[d]libetales* Ivana Duns Škota, što ga je priredio Maurice O’Fihely, irski franjevac i profesor škotističke teologije na Padovanskom sveučilištu, u znanstvenu je literaturu uveo Grisogonov biograf Mirko Dražen Grmek člankom »Prinosi za poznavanje života i rada zadarskog renesansnog liječnika, kozmografa i astrologa Federika Grisogona« (1968), kad je objavio potpunu bibliografsku jedinicu o knjizi koja sadrži Grisogonove stihove. Taj je podatak poslužio Grmeku da suzi razdoblje u kojem je Grisogono doktorirao na Padovanskom sveučilištu. Od 1985. godine, kad je Grmek otkrio datum Grisogonove doktorske promocije na Padovanskom sveučilištu, podatak o objavljivanju zbirke Duns Škotovih filozofsko-teoloških svaštica s Grisogonovim stihovima na naslovnici izgubio je funkciju koju mu je Grmek prvotno dodijelio.

Na temelju Grmekovih članaka iz 1968. i 1990. u hrvatsku se literaturu o Federiku Grisogonu ukorijenio netočan podatak o tiskaru Duns Škotove zbirke *Quęstiones quo[d]libetales* 1506. godine s Grisogonovim stihovima na naslovnici: Simeone de Lucre, a treba: Simone de Luere. Štoviše u Grmekovu članku uz dvojezično izdanje Grisogonova drugoga zbornika 1990. godine bibliografska je jedinica o Grisogonovu četverostihu otisnuta s nekoliko očitih pogrešaka ili propusta, na koje je trebalo upozoriti.

Trebalo je proći 54 godine od Grmekove indikacije pa da se Grisogonov četverostih objavi, prepjeva, protumači mu se značenje te ga se smjesti u njegov kulturni i filozofski kontekst. To je učinjeno u prvom poglavlju ovoga članka.

Grisogonov četverostih *Ad lectorem* drugi je put objavljen u pariškom izdanju Duns Škotovih *Quęstiones quo[d]libetales* 1513. godine, što dosad uopće nije bilo poznato.

Šime Jurić u svoju bibliografiju hrvatskoga latinizma *Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis / Croatiae scriptores Latini recentioris aetatis* nije uvrstio Grisogonov četverostih na naslovnici Duns Škotovih *Quęstiones quo[d]libetales*

²²⁸ Erna Banić-Pajnić, »Federicus Grisogono: de divinis mathematicis«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11 (1985), pp. 83–95, na p. 83.

libetales (1506). Rad na prvom, alfabetskom svesku svoje bibliografije završio je prije negoli je Grmek objavio svoj prvi članak o Grisogonovoj biografiji.

Četverostihom *Ad lectorem*, tiskanim 1506. godine, ulazi Grisogono u hrvatsku književnu povijest kao pjesnik latinist. Štoviše, on pripada malobrojnoj skupini hrvatskih pjesnika latinista koji su svoje stihove tiskali do 1510. godine. Prema Jurićevoj bibliografiji hrvatskoga latinizma iz 1971. godine takvih je pjesnika tek deset – od Jurja Šižgorića do Ivana Polikarpa Severitana.²²⁹

Zbog svojih poruka u elegijskom distihu, prije svega zato jer upućuje na svih pet Duns Škotovih knjiga koje je tijekom 1506. objavio njihov priređivač Maurice O’Fihely i zato što u poanti odaje priznanje priređivaču aludirajući na njegov nadimak *Flos Mundi*, Grisogonov četverostih uspostavlja izravan odnos s padovanskim škotizmom početkom 16. stoljeća i pripada renesansnoj recepciji Duns Škota među Hrvatima, a time dakako i hrvatskoj filozofskoj baštini. Time se opseg hrvatske filozofske baštine proširuje za dvije nove bibliografske jedinice, naime za dva izdanja Grisogonova četverostiha, mletačko iz 1506. i pariško iz 1513. godine:

»Frederici Grisogoni Jadertini artium cultoris ad Lectorem Tetrasticon.«, na naslovnici: *Ques̄tiones quo[d]libetales [e]ditę a fratre Joanne Duns ordinis minorum doctore subtilissimo, ac omnium theologorum principe. Per excellentissimum sacr[ę] theologię doctorem magistrum Mauritium de Portu Hibernicum eiusdem ordinis fratrum minorum, in gymnasio Patavino ordinarie legentem maxima cum diligentia emendatę. (Impressę Venetijs (mandato domini Andree Torresani de Asula) per Simonem de Luere. 28. Julij. 1506.);*

»Frederici Grisogoni Jadertini artium cultoris ad Lectorem Tetrasticon.«, na naslovnici: *Habes candidissime lector in hoc volumine Questiones quolibetales Joannis Duns Scoti ordinis minorum cum Collationibus eiusdem antea nondum impressis. Et tractatum prope divinum de primo rerum principio atque Theoremata. Necnon fratris Mauricii Hibernici de Portu eiusdem ordinis Epithomata castigationum in de primo principio et Theoremata eiusdem doctoris subtilis theologorum facile principis. (Impresse Parisiis [corr. ex Parisius] sumptibus honesti viri Johis parvi bibliopole alme universitatis parisi.[ensis] Anno. 1513. decembris. 6.).*

Uz Grisogona i njegov urednik »iz irske luke« Maurice O’Fihely, zauzima istaknuto mjesto u irskoj književnoj povijesti, napose u najranijoj teološkoj i filozofskoj tiskanoj produkciji, više nego mu je nacionalna kultura bila spremna

²²⁹ Jurić, *Croatiae scriptores Latini recentiores aetatis* (1971), u poglavlju »Poetae«, pp. 190–276, nn. 1–1222, na p. 194, nn. 68–77.

do danas priznati. Primjerice, D'Alton u natuknici za *The Catholic Encyclopedia* 1911. godine ističe da je fra Mauricije »neko vrijeme djelovao kao korektor za dva mletačka izdavača Scota i Locatellija, što je u doba prvotiska bio zadatak povjeren najučenijima.«²³⁰ Anonimni pisac za mrežnu stranicu University College Cork u Irskoj O'Fihelyjevu ulogu u povijesti tiskarstva opisuje ovom nejasnom rečenicom:

»On je bio prvi irski učenjak povezan s tiskarskim strojem i zbog toga je najraniji koji je uključen u irsku bibliografiju.«²³¹

Napokon, povjesničar redovništva u Irskoj Ó Clabaigh u natuknici za *Dictionary of Irish Biography* (2009) priznaje fra Mauriciju da je izdanjem Duns Škotova djela *Quæstiones subtilissimæ in Metaphysicam Aristotelis* u Veneciji 1497. godine postao prvim Ircem koji je priredio knjigu za tisak.²³² Ali on je zacijelo i prvi Irac s tiskanom vlastitom raspravom »Epithomata castigationum, conformitatum atque elucidationum in questiones Metaphysicæ, De primo principio tractatum, atque Theoremata Doctoris subtilis Fratris Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis« (1497) – opsežnim primjedbama uz tri Duns Škotova djela, koja je priredio za tisak.²³³ A *Epithomata* pripadaju podjednako irskoj

²³⁰ E. D'Alton, »Maurice O'Fihely«, *The Catholic Encyclopedia* (New York: Robert Appleton Company, 1911), dostupno na mrežnoj adresi: <http://www.newadvent.org/cathen/11221a.htm> (pristupljeno 1. 3. 2022):

»O'Fihely acted for some time as corrector of proofs to two well-known publishers at Venice, Scott [sic] and Locatelli—in the early days a task usually entrusted to very learned men.«
Nadalje u bilješkama: D'Alton, »Maurice O'Fihely« (1911).

²³¹ ***, »Maurice O'Fihely (c.1460–1513)«, Centre for Neo-Latin Studies, University College Cork, Ireland, s. a., dostupno na mrežnoj adresi: <https://www.ucc.ie/en/cnls/resources/findinglist/mauriceofihely/> (pristupljeno 2. 3. 2022):

»He was the first Irish scholar to become associated with the printing press, and thus the earliest included in this bibliography.«

²³² Colmán N. Ó Clabaigh, »O'Fihely, Maurice«, *Dictionary of Irish Biography* (2009), <https://www.dib.ie/biography/ofihely-maurice-a6747> (pristupljeno 21. 3. 2022): »His edition of Scotus' *Quæstiones subtilissimæ [sic] Scoti in metaphysicam Aristotelis* (Venice, 1497) has the distinction of being the first work prepared for the printing press by an Irishman.«

²³³ »Fratris Mauriti Hibernici de Portu Ordinis Minorum Epithomata castigationum, conformitatum atque elucidationum in questiones Metaphysicæ, De primo principio tractatum, atque Theoremata Doctoris subtilis Fratris Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis«, u: *Quæstiones subtilissimæ Scoti in metaphysicam Aristotelis. Eiusdem de primo rerum principio tractatus. Atque theoremata.* (Venetiis: Mandato et expensis Octaviani Scoti per Bonetum Locatellum, 1497), ff. 99rb–131ra.

Nadalje u bilješkama: Mauritius Hibernicus, »Epithomata castigationum, conformitatum atque elucidationum in questiones *Metaphysicæ, De primo principio tractatum, atque Theoremata Doctoris subtilis Fratris Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis*« (1497).

filozofskoj i teološkoj baštini. Stoga Mauriceu O’Fihelyju pripadaju još tri prvenstva u povijesti irske kulture: prvi Irac koji je tiskao vlastito djelo, prvi irski filozof koji je tiskao vlastito djelo, prvi irski teolog koji je tiskao vlastito djelo.

O glavnim fra Mauricijevim djelima, autorskima u strogom smislu, ranije natuknice šute. Godine 1911. D’Alton fra Mauricijevo djelo sažima u ovu rečenicu:

»On je bio proučavatelj Duns Škotovih djela i napisao je komentar o njima (objavljen u Veneciji oko 1514. godine).«²³⁴

Pritom čitatelju pogrešno pripisuje da je O’Fihely napisao jedan komentar o Duns Škotovima djelima, a napisao ih je i objavio čitav niz, a njihovu objavu smješta oko 1514. godine, dakle tek nakon fra Mauricijeve smrti! Time previđa kontinuitet fra Mauricijeva komentatorskoga rada od 1497. do 1513. Pišući natuknicu za *New Catholic Encyclopedia* Fehlner je 1967. godine puno jasniji i određeniji o opsegu O’Fihelyjeva uredničkoga i autorskoga rada, ali ga ne smješta u određeno vremensko razdoblje:

»Vodeći škotist svoga doba, on je još uvijek jedan od najboljih tumačitelja Ivana Duns Škota, čija je mnoga djela priredio i objavio. Niz njegovih vlastitih teoloških i metafizičkih djela bio je uključen u Waddingovo izdanje Duns Škotovih *Opera omnia*.«²³⁵

Bilo bi zgodno čuti Fehlnerov odgovor na pitanje: Koja je fra Mauricijeva teološka i metafizička djela Wadding uvrstio u Duns Škotova *Opera omnia*, a koja nije? I Fehlneru se može uputiti jak prigovor: Zašto bi u tom kontekstu bilo nevažno opsežno i utjecajno Mauricijevo logičko djelo – njegov komentar Duns Škotovih logičkih spisa na 60 listova gustoga dvostupčanoga sloga?²³⁶ Svima koji su dosad pisali natuknice o Mauriceu O’Fihelyju zapravo treba uputiti pitanje: Koja su njegova glavna autorska djela? Zar nijedno njegovo

²³⁴ D’Alton, »Maurice O’Fihely« (1911):

»He was a student of the works of Duns Scotus, and wrote a commentary on them (published at Venice about 1514).«

²³⁵ P. Fehlner, »O’Fihely, Maurice«, *New Catholic Encyclopedia* X (New York, 1967), p. 658, dostupno na mrežnoj adresi: <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/ofihely-maurice> (pristupljeno 21. 3. 2022):

»The leading Scotist of his day, he is still one of the best interpreters of John Duns Scotus, many of whose works he edited. A number of his own theological and metaphysical works were included in the Wadding edition of Scotus’s *Opera omnia*.«

²³⁶ »Mauritij de Portu Hybernie ex ordine minorum Theologie consulti in questiones dialecticas Divi Joannis Scoti expositio accuratissima.«, u: Duns Scotus, *Questiones super universalialia Porphyrii* (1500), ff. 83ra–144ra.

autorsko djelo ne zaslužuje da bude spomenuto naslovom i ocijenjeno po značenju? Pet stoljeća nakon fra Mauricijeve smrti uvjeren sam da među njegova glavna autorska djela treba uvrstiti dva vrijedna i opsežna spisa koja spadaju u žanr ‘komentar komentara’, a pripadaju epohi prvotiska: »Epithomata castigationum, conformitatum atque elucidationum in questiones Metaphysicae, De primo principio tractatum, atque Theoremata Doctoris subtilis Fratris Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis« (1497) i »In quaestiones dialecticas Divi Joannis Scoti expositio accuratissima« (1500).

Da fra Mauricije Irac zauzima istaknuto mjesto u povijesti priređivanja i izdavanja Duns Škotovih djela, to se ogleda čak i u kritičkim izdanjima Duns Škotovih djela u drugoj polovici 20. stoljeća, ali na različite načine. Stojeći na čelu *Commissio scotistica*, Karlo Balić u prvom svesku kritičkoga izdanja Duns Škotovih *Opera omnia* obrađuje sedam »tiskanih izdanja kojima se posvuda služio« (*editiones a nobis passim adhibitae*) pri uspostavi kritičkoga teksta Duns Škotova djela *Ordinatio* i među njih uvrštava i izdanje *ex emendatione Mauricii Hibernici* iz 1506. godine kao posljednje među renesansnim izdanjima i kao ono koje izravno prethodi Waddingovu izdanju iz 1639.²³⁷ Dapače, u cijelosti iz predgovora preuzima navod u kojem Mauricije tumači metodu kojom se služio pri izdanju *Scriptum Oxoniense* i objašnjava što Mauriciju znači »krivudava crta« (*anfractuosa linea*) uz stupac: drukčije čitanje koje je zabilježeno u jednom od rukopisa kojim se služi, a on ga uključuje u tekst.

Za razliku od Balića, priređivači Duns Škotovih filozofskih djela iz The Franciscan Institute pri St. Bonaventure University u američkoj državi New York ne ponašaju se tako obzirno prema irskom škotistu: pri priređivanju kritičkoga izdanja Duns Škotova komentara Aristotelove *Metafizike* nisu se pri opisu prvoga tiskanoga izdanja toga djela iz 1497. godine udostojali spomenuti ni ime njegova priređivača: »the Venice 1497 edition«.²³⁸ Fra Mauricija nisu spomenuli

²³⁷ [Balić, Carolus]. 1950. »De *Ordinatione I.* Duns Scoti disquisitio historico-critica«, u: Doctoris subtilis et mariani Ioannis Duns Scoti Ordinis Fratrum Minorum *Opera omnia* I, studio et cura Commissionis Scotisticae ad fidem codicum edita, praeside P. Carolo Balić <...> (Civitas Vaticana: Typis polyglottis vaticanis, 1950), pp. 1*-329*, u poglavlju: »B. Descriptio editionum a nobis passim adhibitarum«, pp. 131*-139*; o Mauricijevu izdanju prvoga sveska Duns Škotova djela *Ordinatio* iz 1506. godine, kao izdanju μ, na pp. 135*-137*.

²³⁸ »Introduction«, u: B.[eati] Ioannis Duns Scoti *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis*, Libri I–V, edited by R. Andrews, G. Etzkorn, G. Gál, R. Green, † F. Kelley, † G. Marcil, T. Noone, R. Wood; B. Ioannis Duns Scoti *Opera philosophica* III, ed. by Girard J. Etzkorn (St. Bonaventure, New York: The Franciscan Institute – St. Bonaventure University, 1997), pp. vii–I, u poglavlju: »D. Editions«, p. xxi.

Nadalje u bilješkama: Duns Scotus, *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis* I–V (1997).

ni i u »Siglorum interpretatio«, gdje su pod oznakom p uvrstili izdanje što ga je upravo on priredio za tisak, a uvrstili su ga s pravom jer ono jest prvo tiskano izdanje toga Duns Škotova djela.²³⁹ To pak ne znači da nisu uopće spomenuli znamenitoga irskoga škotista. Pri opisu Duns Škotovih zahvata u vlastiti rukopis oni su prosuđivali svaki takav odlomak u rukopisima, ali također i O’Fihelyjeve komentare uz takva mjesta, također obilježena u njegovom izdanju.²⁴⁰ Čak ga nazivaju »jednim od najranijih urednika Škotove *Metafizike*«. ²⁴¹ Zar doista ne znaju da je bio urednik prvoga tiskanoga izdanja? Istodobno upućuju na značajnu Mauricijevu bilješku koja odlomak Duns Škotova komentara uz sedmu knjigu Aristotelove *Metafizike* ocjenjuje kao »metafizički kaos« (*illud chaos metaphysicale Scoticum*).²⁴² Naknadne zahvate u rukopisima oni su uparili s Mauricijevim uredničkim primjedbama kako bi pokušali utvrditi gdje se radi baš o Duns Škotovoj uredničkoj emendaciji.²⁴³ Waddingovo izdanje iz 1639. godine procijenili su tek »kao nešto malo više od pretiska ranijih tiskanih izdanja (primjerice u Veneciji 1497, u Veneciji 1499), premda ovo potonje ne sadrži bilješke Mauricija de Portu Hibernico«. ²⁴⁴ Štoviše oni uočavaju važnost Mauricijevih primjedaba uz Duns Škotov komentar sedme knjige Aristotelove *Metafizike*.²⁴⁵

²³⁹ »Siglorum interpretatio«, u: Duns Scotus, *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis* I–V (1997), pp. li–lii, na p. li.

²⁴⁰ »Introduction«, u: Duns Scotus, *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis* I–V (1997), p. xxviii: »as well as the comments of Mauritius de Portu Hibernico, which we have recorded in every instance of passages so marked.«

²⁴¹ »Introduction«, u: Duns Scotus, *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis* I–V (1997), p. xxxi: »There is ample evidence to show that one of the earliest editors of Scotus’s *Metaphysics*, namely Mauritius, was faced with the same problems which have confronted us, the current editors.«

²⁴² »Introduction«, u: Duns Scotus, *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis* I–V (1997), p. xxxi.

Usp. Mauritius Hibernicus, »Epithomata castigationum, conformitatum atque elucidationum in questiones Metaphysicae, De primo principio tractatum, atque Theoremata Doctoris subtilis Fratris Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis« (1497), f. 107vb.

²⁴³ »Introduction«, u: Duns Scotus, *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis* I–V (1997), pp. xxxi–xxxii: »Nevertheless, based on the codicological evidence which has survived, coupled with the editorial remarks of Mauritius, we have tried to indicate – wherever such evidence warrants it – the record of Scotus’s editorial emendations.«

²⁴⁴ »Introduction«, u: Duns Scotus, *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis* I–V (1997), p. xxxii: »The Wadding edition is little more than a reprint of earlier printed editions (e. g. Venetiis 1497, Venetiis 1499), although these latter do not reproduce the annotations of Mauritius de Portu Hibernico.«

²⁴⁵ »Introduction«, u: Duns Scotus, *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis* I–V (1997), p. xxxiv.

Mauricijevo izdanje *Quaestiones subtilissimae Scoti in Metaphysicam Aristotelis* (1497) za urednike kritičkoga izdanja toga Škotova djela iz 1997. ključno je tekstualno uporište među tiskanim izdanjima i česta referentna točka. Utoliko više treba zaključiti: ako su znali sebe potpisati kao priređivače na naslovnici kritičkoga izdanja, bili su dužni navesti ime i prezime priređivača prvoga tiskanoga izdanja Duns Škotova komentara uopće, i u popisu izdanja »D. Editions« i u popisu oznaka »Siglorum interpretatio«, i bili su dužni jasno priznati fra Mauriciju da je bio urednik prvoga tiskanoga izdanja Škotove *Metafizike*. A propustili su obilježiti da je njihovo uredničko postignuće ugledalo svjetlo dana o 500. obljetnici Mauricijeva uredničkoga podviga.

5.3. Zaključak 3: *Grisogono vs. Duns Škot: od pohvalnih stihova 1506. do alegorije 1528.*

Recepciju Duns Škotove misli u djelima Federika Grisogona, a to zapravo znači recepciju dvaju djela *Scriptum Oxoniense* i *Quæstiones quo[d]libetales* znamenitoga Škota, što ih je 1506. priredio i objavio irski franjevac i padovanski profesor Maurice O’Fihely, treba, kako slijedi iz provedenoga istraživanja, smjestiti u tri godine: 1506, 1507. i 1528. Stoga je jednostavno provesti periodizaciju te recepcije. K tomu Grisogonov odnos prema misaonom nasljeđu Ivana Duns Škota poprima tri različita oblika.

Prvu fazu određuje sâm četverostih *Ad lectorem* na naslovnici Duns Škotovih *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), u kojem Zadranin, student filozofije i medicine na Sveučilištu u Padovi, upozorava čitatelja na pet Duns Škotovih knjiga koje je irski franjevac Maurice O’Fihely, profesor škotističke teologije Padovanskoga sveučilišta i već zaređeni nadbiskup Tuama, priredio za tisak 1506. godine u mletačkih tiskara Andree Torresanija i Simonea de Luere. U poanti četverostiha »Moći ćeš njedra napuniti cvijetom« (*poteris flore implere sinus*) Grisogono aludira na Mauricijev pridjevak *Flos mundi* da bi pohvalio trud i prinose priređivača pri objavljivanju dvaju Duns Škotovih djela *Scriptum Oxoniense* i *Quæstiones quo[d]libetales*. Taj je Grisogonov četverostih otisnut bar još jednom – na dekorativnoj naslovnici pariškoga izdanja Duns Škotovih *Questiones quolibetales* 1513. godine.

U svom prvom zborniku *Speculum astronomicum* (1507), koji je tiskao 38 dana nakon svoje promocije za doktora filozofije i medicine (*artium et medicinae doctor*) Padovanskoga sveučilišta, Grisogono se poziva na Duns Škota u dvama svojim spisima. U raspravi »o plemenitosti i izvrsnosti astrologije« (*de nobilitate et excellentia astrologiae*), četvrtoj unutar djela *Speculum astronomi-*

cum, Zadrani ističe tri važna Duns Škotova filozofema: ograničenje u Božjem nužnom djelovanju, slobodu čovjekove volje i Božje predznanje.

Pri proučavanju aksiomatskoga sustava Euklidove geometrije prema izdanju *Liber elementorum Euclidis* (1482) koje je priredio Campano da Novara, Grisogono upućuje na Duns Škota kad prigovara dvjema Euklidovim definicijama: u dokazu da točka ne postoji i pri logičkom osporavanju definicije kruga.

Grisogonova ocjena Duns Škotova umovanja bitno se mijenja u 1520-im uz jednu prirodnofilozofsku temu – tumačenje morskih mijena. U svom drugom zborniku iz 1528. godine, i to u uvodu rasprave *Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris*, Grisogono se ruga Duns Škotovu opisu morskih mijena u *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506) istodobno kad i Plinijevu prikazu u drugoj knjizi *Historia naturalis* (1513): »kao miševi koji skakuću po brašnu« (*ut mures super farinam saltantes*). Zadrani obojici prigovara da su 'prešutjeli' rješenja za tri glavna problema u tumačenju morskih mijena, ali time zapravo nudi popis otvorenih problema s kojima će se suočiti u vlastitoj raspravi i za koje će ponuditi vlastita rješenja. U svojim ocjenama Plinijeva i Duns Škotova prikaza morskih mijena Grisogono očito pretjeruje, dapače ne priznaje im ni ono što izrijeком stoji u njihovim tekstovima.

U uvodu svoje rasprave o morskim mijenama Grisogono još jednom spominje Plinija i Duns Škota, ali im tada pristupa različito. Plinija neutemeljeno prikazuje kao okretna kompilatora nedorasla ostvariti sintezu o temi koju obrađuje, a u svojoj konačnoj ocjeni Duns Škota pribjegava alegoriji koja povezuje Škotov redovnički poziv i novozavjetni prizor s Genezaretskoga jezera (Mt 14, 22–36) u kojem je vjera ribara Petra na kušnji. Izričajem »budući da nije imao cipela« Zadrani podsjeća da je Duns Škot bosonogi franjevac. S pomoću metafore »bose noge«, koje mogu i gaziti i osjetiti drače, opisuje dvojaki Duns Škotov odnos prema astrologiji – pokušaj suprotstavljanja astrologiji i odustanak od toga pokušaja. S pomoću metafore »suhom nogom« Zadrani dodjeljuje Duns Škotu neočekivanu novozavjetnu ulogu – ulogu Petra koji hoda površinom Genezaretskoga jezera prema Isusu dok vjeruje, a počinje tonuti čim posumnja, da bi je primijenio, ni manje ni više, nego na teme o moru u Duns Škotovu komentaru drugoga sveska *Sentencija*. Napokon, Grisogono znamenitom Škotu pridjeljuje nadimak »otac logike« i tako ga odvaja od rimskoga prirodoslovca Plinija. Razdjelnica između Plinija i Duns Škota, kako to shvaća Zadrani školovan u Padovi i poučen o dometima škotizma na predavanjima Mauricea O'Fihelyja, leži zapravo u području logike: Plinije je neznalica u logici, a Duns Škot »otac logike«, o čem se Grisogono mogao osvjedočiti u O'Fihelyjevima izdanjima Duns Škotovih logičkih spisa.

5.4. Zaključak 4: Filozofski konteksti Grisogonovih susreta s Duns Škotovom mišlju

S grananjem istraživanja moglo se ustanoviti da su se Grisogonovi susreti s Duns Škotovom mišlju dogodili unutar četiri različita filozofska ozračja.

U prvim godinama svoga studija filozofije odslušao je Grisogono predavanja Pietra Pomponazzija o dvama Aristotelovim djelima *De caelo* i *Physica*, čime je stekao osnovna znanja iz Aristotelove prirodne filozofije i pripremio se za svoja kasnija istraživanja iz astronomije i prirodne filozofije.

Na stranicama vlastitih djela Zadranin je zabilježio tri dragocjena svjedočanstva o svojem odnosu prema prvacima grčke filozofije: jedno o Platonu, a dva o Aristotelu. U svom nastupnom predavanju na Padovanskom sveučilištu 1507. godine svoju ranu strast za matematikom, nakon što je odustao od studija prava, a prije nego je počeo studirati filozofiju i medicinu 1501. godine, opisuju ovim riječima: »Zatim sam se potpuno posvetio božanskim matematikama. <...> Slijedio sam nauke božanskoga Platona i Pitagore.« Istodobno, u svom uvodu u Euklidove *Elemente*, Grisogono se služi Averroesovom metaforom kad Aristotela dvaput naziva »pravilom u prirodi« (*regula in natura*), čitaj: prvakom u prirodnoj filozofiji. Nakon dva desetljeća Zadranin još jasnije opisuje svoj odnos prema Aristotelu, kad u uvodu svoje rasprave *Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris* (1528) svjedoči: on se ne bi odvažio na tumačenje morskih mijena »da mu put nije pokazao čitav Aristotelov nauk, kao služavka astrologije, nad kojim naukom, postojano plivajući od svoje najranije mladosti, nisam prestao bdjeti.« Izjavom o vjernosti Aristotelovoj prirodnoj filozofiji »od povojā« (*ab incunabulis*) Grisogono svoja prirodnofilozofska istraživanja ugrađuje u tradiciju padovanskoga aristotelizma. Tim se trima svjedočanstvima jasno utvrđuje dvojakost u Grisogonovoj filozofskoj usmjerenosti i spisateljskom naporu: rana privrženost Platonu i Pitagori u matematici, a trajna oslonjenost na Aristotela u prirodnoj filozofiji. Dva Grisogonova svjedočanstva o Aristotelovu utjecaju na njegova djela dosad su bila prevedena u ocjenama Grisogonove filozofske orijentacije.

Pri pisanju uvoda za Euklidove *Elemente*, koji je prerastao u raspravu *Plusquam expositio* (1507), Grisogono se oslanja na izdanje *Liber elementorum Euclidis* (1482) koje je priredio Campano de Novara. U desetom poglavlju, premda naslovljenu »O postulatima i aksiomima«, podrazumijevalo bi se Euklidovim, raspravlja samo o jednom aksiomu što ga je Campano preuzetno dodao Euklidovu sustavu aksiomā, smješta ga u granično područje matematike, logike i fizike te prihvaća Aristotelova gledišta o neprekidnini i beskonačnini

za brojeve i geometrijske kolikoće. Proučavanjem Campanova Euklida stupio je Grisogono u područje filozofije matematike i logike.

Uvid u poruke Grisogonova četverostiha na naslovnici Duns Škotovih *Quæstiones quodlibetales* (1506), ponajviše spoznaja da je Zadrani bio upoznat sa svih pet svezaka Duns Škotovih djela koje irski franjevac Maurice O’Fihely, profesor škotističke teologije na Padovanskom sveučilištu, kani objaviti tijekom 1506. godine, omogućuju nam zaključiti: Grisogono se na O’Fihelyjevim predavanjima i/ili u osobnim susretima s njime dobro upoznao s glavnim Duns Škotovim filozofemima, a osobito se zbližio s Duns Škotovom filozofskom teologijom. Rasprava mladoga Grisogona »o Božjoj moći« (*de potentia Dei*) u sveučilišnoj auli mogla bi se odnositi na Duns Škotovu sedmu svašticu kojom se propituje Božja svemogućnost iz perspektive čovjekovih spoznajnih moći. Njegovo sudjelovanje u raspravi »o neizrecivu Božjem načinu razabiranja i proizvođenja« (*de eius [= Dei] inefabili modo intelligendi et producendi*) gotovo sigurno se odnosi na »proizvođenja u Bogu« (*productiones in Deo*) kao temu druge Duns Škotove svašticе. Nastup u sveučilišnoj auli »o našoj sreći i savršenosti« (*de felicitate et perfectione nostra*) mogao bi se bar dijelom odnositi na Duns Škotovu 21. svašticu, koja propituje čovjekovu ‘dobru sreću’ iz perspektive Pseudo-Aristotelova spisa *De bona fortuna*. Čak bi se i svjedočanstvo mladoga Grisogona da su ga zanimale »skrovitosti i tajne prirode« (*de secretis et arcanis naturae*) moglo odnositi na prirodnofilozofske teme u Duns Škotovim *Quæstiones quodlibetales*, osobito na poimanje mjesta u jedanaestoj svašticu i nužnost prirodnoga zakona za padanje teškoga tijela (*principium determinativum ad descendendum*) u šesnaestoj svašticu. Grisogono je dakle duhovno i filozofski stasao i uz Mauricea O’Fihelyja, prvaka padovanskoga škotizma.

5.5. Zaključak 5: Federik Grisogono i Maurice O’Fihely – pogled u Sala del Quaranta Padovanskoga sveučilišta

Hrvat Federik Grisogono (lat. *Fredericus Grisogonus* i *Federicus Chrysgonus*) i Irac Maurice O’Fihely (lat. *Mauritius de Portu Hibernicus*) dva su padovanska protagonista ovoga istraživanja, dakako jer je kao početni predmet istraživanja bio odabran četverostih kojim Zadrani upozorava čitatelja na Duns Škotovo petoknjižje koje je 1506. priredio upravo urednik »iz irske luke«. Ali je to ujedno bila prilika da se, počevši od tih stihova kao prvoga Grisogonova nastupa u književnoj republici, iscrpno raspravi Grisogonov odnos prema padovanskom škotizmu pod Mauricijevim urednikovanjem, ali i dodatno osvijetli

O'Fihelyjev rad na objavljivanju i komentiranju Duns Škotovih djela, ponekad netočno opisan, a ponekad i prešućen.

Kad ste opskrbljeni takvom intelektualnom poputbinom, prikladno je uputiti se u *Sala del Quaranta*, svečanu dvoranu u Palazzo Bo, sjedištu Padovanskoga sveučilišta, koja se današnjim posjetiteljima otvara uz predbilježbu na jednosatnu posjetu s vodstvom. U njoj posjetitelj uz Galilejevu katedru može ogledati i 40 portreta slavnih padovanskih sveučilištaraca što potječu iz različitih europskih naroda, a svi su izrađeni u temperi na platnu i u istom formatu: visoki 2 metra i široki 1 metar. Ta je galerija, to treba odmah istaknuti, dijete 20. stoljeća, točnije plod fašističke vladavine u Italiji: nastala na poticaj mladoga, ali već nagradama ovjenčanoga slikara Gian Giacoma dal Forna (1909–1989) u vrijeme rektorovanja Carla Antija (1932–1943). Ona počiva na »stanju istraženosti« s kraja 1930-ih, a dovršena je u vohoru Drugoga svjetskoga rata, godinu dana prije kapitulacije fašističke Italije, dakle 1942. godine.²⁴⁶

Što je to nedavno doba umjelo prepoznati kao istinsku vrijednost u stoljećima povijesti Padovanskoga sveučilišta, potekli iz različitih europskih naroda, a darovanu općem pokladu čovječanstva? Slikar Dal Forno i njegovi neimenovani savjetodavci uistinu su se potrudili: portretirani znameniti sveučilištarci potječu čak iz 23 naroda i(li) zemlje.²⁴⁷ Najzastupljeniji su Nijemci s četiri odabranika, a slijede ih Englezi, Danci, Poljaci, Mađari i Grci s po tri istaknuta sveučilištarca. Hrvatsku predstavlja Dimitrija Demeter, koji je 1836. doktorirao medicinu tezom o meningitisu, a Irsku književnik Oliver Goldsmith koji je nakon Edinburgha možda 1750-ih studirao medicinu i u Padovi. Je li baš tako da je trebalo čekati do 1836. godine da bi se odabrao istaknuti hrvatski student s padovanskom diplomom?

Ipak na popisu padovanske četrdesetorice znamenitih sveučilištaraca ne nalazi se samo jedan Hrvat, nego čak njih trojica, ali predstavljaju tri različite zemlje: Jan Panonije predstavlja Mađarsku, Juraj Dragišić Bosnu, a jedino Dimitrija Demeter Hrvatsku. Od zaslužnih Hrvata iz 15. stoljeća prvi jest bio padovanski student, ali u kasnijem razdoblju: Jan Panonije glasovitim je panegirikom opjevao svoj studij u Ferrari kod Guarina Guarinija,²⁴⁸ a potom 1458.

²⁴⁶ O *Sala del Quaranta* usp. primjerice Gabriel Walton (ed.), *Palazzo Bo and its World: Art and Culture at the University of Padova* (Padova: Padova University Press, 2016), na pp. 13, 21, 33–35.

Nadalje u bilješkama: Walton (ed.), *Palazzo Bo and its World* (2016).

²⁴⁷ Vidi popis portretiranih znamenitih studenata Padovanskoga sveučilišta u: »The personages of the Sala del Quaranta«, u: Walton (ed.), *Palazzo Bo and its World* (2016), pp. 34–35.

²⁴⁸ Martinović, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća« (2000), u poglavlju »Rana renesansa«, pp. 71–79, na p. 74; Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (2011), u poglavlju »Jan Panonije«, p. 17.

postigao doktorat iz kanonskoga prava na Padovanskom sveučilištu,²⁴⁹ dok se drugi, Dragišić, školovao na učilištima franjevačkoga reda u Ferrari i Bologni.²⁵⁰

Kad god je bilo moguće, sastavljači popisa čuvenih sveučilištaraca iz drugih europskih naroda odabirali su učenjake iz ranijih stoljeća. Samo im je jednom pošlo za rukom pronaći znamenitoga studenta prije 15. stoljeća: riječ je o Poljaku Witelu iz 13. stoljeća. Njih šest, predstavnici Njemačke, Češke, Mađarske, Bosne, Grčke i Albanije, Nicolaus Cusanus, Tas Hora, Jan Panonije, Juraj Dragišić, Joannes Argyropulos i Nicolaus Leonicus Tomaeus, u Padovi su studirali tijekom 15. stoljeća ili im je u historiografiji takav studij bio bar pripisan. Najbrojniju skupinu odabranih predstavnika čine negdašnji studenti iz 16. stoljeća: njih čak 16!

Je li bilo moguće pronaći hrvatskoga i irskoga studenta Padovanskoga sveučilišta iz ranijih stoljeća, a da je proslavio ne samo svoju zemlju nego i svoju »majku hraniteljicu« (*alma mater*) u europskim razmjerima? Na temelju provedenoga istraživanja odgovor se sâm od sebe nameće: u taj su popis mogli, i to s pravom, biti uvršteni Federik Grisogono, padovanski doktor filozofije i medicine, promaknut 1507. godine, i Maurice O’Fihely, padovanski doktor teologije, promaknut u 1480-im. Savjetodavci mladoga slikara Dal Forna pritom ne bi pogriješili, dapače uvrstili bi dvojicu znamenitih studenata kojima su se početkom 16. stoljeća ispreplele životne staze, kako to svjedoči četverostih Federika Grisogona iz 1506. na naslovnici izdanja Duns Škotovih *Quæstiones quo[d]libetales*, što ga je priredio Maurice O’Fihely. Dapače može se prigovoriti i upućenosti Dal Fornovih savjetodavaca: u raspravama što su ih o povijesti istraživanja morskih mijena objavili Roberto Almagià i Paolo Revelli početkom 20. stoljeća nisu uočili ulogu Federika Grisogona,²⁵¹ a posve su previdjeli galeriju znamenitih irskih franjevaca u *Aula maxima* irskoga zavoda Collegio di Sant’Isidoro u Rimu, koju je 1672. godine izradio franjevac slikar Emanuele da Como, galeriju koja uključuje fresku sa samostalnim portretom nadbiskupa Mauricea O’Fihelyja.²⁵²

²⁴⁹ Olga Perić, »Janus Pannonius«, *Hrvatski biografski leksikon* 6 (2005), pp. 343a–348a, na p. 344b; dostupno i na mrežnoj adresi: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=130> (pristupljeno 23. 2. 2022).

²⁵⁰ Martinović, »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić« (1994), p. 214, s literaturom. Dodatak nije ponuđen nedvojben dokaz da je franjevac Dragišić studirao na Padovanskom sveučilištu.

²⁵¹ Almagià, »La dottrina della marea nell’antichità classica e nel medio evo« (1904), u poglavlju: »XI. I progressi delle conoscenze fino al termine del Medio Evo.«, pp. 484–505, na p. 500 o Grisogonu i recepciji njegove rasprave o morskim mijenama prema primjerku Grisogonova drugoga zbornika u rimskoj knjižnici Biblioteca Angelica; Paolo Revelli, »Il trattato della marea di Jacopo Dondi« (1912), o Grisogonu u bilješci (1) na p. 202 te na pp. 226, 228 i 233.

²⁵² Gregory Cleary, *Father Luke Wadding and St. Isidore’s College, Rome: Biographical and Historical Notes and Documents* (Roma: Tipografia del Senato G. Bardi, 1925).

6. Bibliografija

Napomena o vrelima

U vrelima se naslovi i opisi djela na naslovnicama i/ili u kolofonima redovito bilježe točno onako kako su otisnuti u izdanjima na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće, dakle bez ikakvih transkripcijskih zahvata. Izmjene ili dopune, što potječu od autora ovoga članka, označene su uglatim zgradama.

6.1. Vrela 1: Djela Federika Grisogona Zadrana

Grisogonus, Fredericus. 1506. »Frederici Grisogoni Jadertini artium cultoris ad Lectorem Tetrasticon.«, na naslovnici: *Questiones quolibetales* [e]ditę a fratre Joanne Duns ordinis minorum doctore subtilissimo, ac omnium theologorum principe. Per excellentissimum sacrę theologię doctorem magistrum Mauritium de Portu Hibernicum eiusdem ordinis fratrum minorum, in gymnasio Patavino ordinarie legentem maxima cum diligentia emendatę. (Impressę Venetijs (mandato domini Andreę Torresani de Asula) per Simonem de Luere. 28. Julij. 1506.)

Jedino *explicit* na f. 62ra sadrži sve bibliografske podatke o djelu:

»Expliciunt *questiones quolibetales* editę a fratre Joanne Duns ordinis minorum doctore subtilissimo, ac omnium theologorum principe. Per excellentissimum sacrę theologię doctorem magistrum Mauritium de Portu Hibernicum eiusdem ordinis fratrum minorum, in gymnasio Patavino ordinarie legentem maxima cum diligentia emendatę. Impressę Venetijs (mandato domini Andreę Torresani de Asula) per Simonem de Luere. 28. Julij. 1506.«

Chrysogonus, Federicus. 1507. *Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia Federici Chrysogoni Jadertini*. (Impressum Venetiis per Lazarum de Soardis Anno Domini MCCCCCVII die XXIX Novembris).

Jedino kolofon na f. Hiii^v sadrži podatke o tiskanju djela:

»Impressum Venetijs per Lazarum de Soardis. Anno Domini. M.cccccvij. die. xxix. Novembris.«

»Marcus Antonius, Caroli Contarreni filius, philosophiae et sacrae theologiae candidatus, Federico Chrisogono Iadertinorum nobilissimo, artium et medicinae doctori acutissimo, astrologorum principi, ordinarie in alma Academia Patavina feliciter legenti, felicitatem.«, ff. Aii^r–Aii^v.

Usp. dvije nedavne studije o rimskim freskama Emanuelea da Coma: Clare Lois Carroll, *Exiles in a Global City: The Irish and Early Modern Rome, 1609–1783* (Leiden: Brill, 2018), u poglavlju »The Transculturation of Exile: Visual Style and Identity in the Frescoes of the Aula Maxima at St. Isidore's (1672)«, pp. 89–143; Andrea Spiriti, »Francescani, scotisti, immacolisti, irlandesi: l'Aula Maxima del collegio isidoriano come strategia iconografica«, u: *Il Collegio di Sant'Isidoro: Laboratorio artistico e crocevia d'idee nella Roma del Seicento*, a cura di Susanne Kubersky-Piredda (Roma, Campisano, 2019), pp. 207–228.

»Oratio clarissimi artium et medicinae doctoris Federici Chrysogoni Iadertini in Academia Patavina publice habita«, ff. Aiii^r–Aiiii^v, Bi^r–Bii^v.

»Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia clarissimi artium et medicinae doctoris Federici Chrysogoni Iadertini«, ff. Bii^v–Biiii^v, Ci^r–Ciiii^v, Di^r–Diiii^v, Ei^r–Ei^v.

»Plusquam expositio. Quia totalis resolutio in librum Elementorum Euclidis acutissimi artium et medicinae doctoris Federici Chrysogoni Iadertini.«, ff. Ei^v–Eiiii^v, Fi^r–Fiiii^v, Gi^r–Giiii^v, Hi^r–Hii^v.

Grisogonus, Fredericus. 1513. »Frederici Grisogoni Jadertini artium cultoris ad Lectorem Tetrasticon.«, na naslovnici: Habes candidissime lector in hoc volumine *Questiones quolibetales* Joannis Duns Scoti ordinis minorum cum *Collationibus* eiusdem antea nondum impressis. Et tractatum prope divinum *de primo rerum principio* atque *Theoremata*. Necnon fratris Mauricii Hibernici de Portu eiusdem ordinis *Epithomata castigationum in de primo principio et Theoremata* eiusdem doctoris subtilis theologorum facile principis. (Impresse Parisiis [corr. ex Parisius] sumptibus honesti viri Joh[ann]is [P]arvi bibliopole alme universitatis [P]arisien.[sis]. Anno. 1513. decembris. 6.).

Jedino *explicit* na f. lxi^r sadrži podatke o tiskanju djela:

»Expliciunt questiones quolibetales edite a fratre Joanne Duns ordinis fratrum minorum doctore subtilissimo, ac omnium theologorum principe per excellentissimum sacre theologie doctorem magistrum Mauritium de Portu Hibernicum eiusdem ordinis fratrum minorum, in Gymnasio Patavino ordinarie legentem, maxima cum diligentia emendate.

Impresse Parisiis [corr. ex Parisius] sumptibus honesti viri Joh[ann]is [P]arvi bibliopole alme universitatis [P]arisien.[sis]. Anno. 1513. decembris. 6.«

Chrysogonus, Federicus. 1528. Federici Chrysogoni Nobilis Jadertini Artium et Medicine doctoris subtilissimi et Astrologi excellentissimi *De modo collegiandi, pronosticandi, et curandi febres, necnon de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris lucubrationes nuperrime in lucem edite* (Venetiis: Impressum a Joanne Antonio de Sabbio et fratribus, Anno a partu Virgineo M.D.XXVIII. Kal. Aprilis). *Explicit* na f. 27v sadržava sve podatke o djelu, ali s naslovom koji se razlikuje od onoga na naslovnici:

»Explicit Aureum Opus de modo Collegiandi, pronosticandi, et curandi februm, atque de humana Felicitate neque non de Fluxu maris et Refluxu. Editum ab Eximio Doctore Federico Chrysogono nobili Jadertino. Et Venetiis impressum a Joan.[ne] Anto.[nio] de Sabbio et fratribus. Anno a partu Virgineo. M.D.xxviiij. kal. Aprilis.«. Drugi Grisogonov zbornik sadržava tri njegova djela:

»[De modo collegiandi, pronosticandi, et curandi febres.]«, ff. 2ra–21vb, naslov izveden prema naslovnici, jer je izostao na početku teksta.

»De summa felicitate et suprema perfectione humana.«, ff. 22ra–23vb.

»Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris.«, ff. 23vb–27rb.

»Index eorum que in hoc opere continentur.«, f. 27v.

Grisogonovo računalo za elevaciju mora, naslovljeno »Figura supradictorum.«, tiskano na f. [28r].

Opis prema primjerku iz Bayerische Staatsbibliothek u Münchenu pod signaturom 2 Path. 26 dostupan u digitalnom zapisu na mrežnoj adresi: <https://download.digitale-sammlungen.de/pdf/16551586168888bsb10149528.pdf> (pristupljeno 21. 3. 2022).

Chrysogonus, Federicus / Grisogono, Federik. 1990. Federici Chrysogoni Nobilis Iadertini Artium et Medicine doctoris subtilissimi et Astrologi excellentissimi *De modo collegiandi, pronosticandi, et curandi febres, necnon de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris lucubrationes nuperrime in lucem edite* (Venetiis: Impressum a Joanne Antonio de Sabbio et fratribus, Anno a partu Virgineo M.D.XXVIII. Kal. Aprilis), ff. 1–27.

Pretisak jedinoga tiskanoga izdanja s usporednim hrvatskim prijevodom:

Rasprave Federika Grisogona, zadarskog plemića, dubokoumnog doktora umijeća i medicine i izvanrednoga astrologa o načinu dijagnosticiranja u kolegiju, prognoziranja i liječenja [corr. ex prognoziranju i liječenju] groznica, kao i o ljudskoj sreći i napokon o morskoj plimi i oseci, s latinskog preveo Jakov Stipišić, *Rasprave i građa za povijest znanosti* 6 (1990), pp. 1–55 prve paginacije.

Tri Grisogonova djela u hrvatskom prijevodu:

»O načinu dijagnosticiranja u kolegiju, prognoziranja i liječenja [corr. ex prognoziranju i liječenju] groznica«, pp. 3a–42b prve paginacije; naslov spisa prema naslovnici jer je izostao na početku teksta.

»O najvećoj sreći i najvišem stupnju savršenstva [sic]«, pp. 43a–46b prve paginacije. Naslov je trebalo prevesti: »O vrhunskoj sreći i najvišem ljudskom savršenstvu«.

»Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke«, pp. 46b–54 prve paginacije.

Chrysogonus, Federicus / Grisogono, Federik. 2007. *Speculum astronomicum / Astronomsko zrcalo*, uredile Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić, tekst uspostavio i preveo Tomislav Čepulić (Zagreb: Institut za filozofiju, 2007).

Transkripcija latinskoga izvornika s usporednim hrvatskim prijevodom:

»Marcus Antonius, Caroli Contarreni filius, philosophiae et sacrae theologiae candidatus, Federico Chrisogono Iadertinorum nobilissimo, artium et medicinae doctori acutissimo, astrologorum principi, ordinarie in alma Academia Patavina feliciter legenti, felicitatem.« / »Marco Antonio, sin Carla [corr. ex. Marko Antonije, sin Karla] Contarinija, kandidat filozofije i svete teologije, želi sreću Federiku Grisogonu vrlo plemenitom Zadrani, premudrom doktoru umijeća i medicine, prvaku astrologā, koji redovito uspješno predaje na plemenitoj Akademiji u Padovi.«, pp. 4–9.

»Oratio clarissimi artium et medicinae doctoris Federici Chrysogoni Iadertini in Academia Patavina publice habita« / »Govor preslavnog doktora umijeća [corr. ex umijeća] i medicine, Federika Grisogona Zadrani, održan javno na Akademiji u Padovi«, pp. 9–25.

»Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia clarissimi artium et medicinae doctoris Federici Chrysogoni Iadertini« / »Astronomsko zrcalo koje omeđuje ljudski razum u svim znanostima preslavnog doktora umijeća i medicine Federika Grisogona Zadranina.«, pp. 26–77.

»Plusquam expositio. Quia totalis resolutio in librum *Elementorum* Euclidis acutissimi artium et medicinae doctoris Federici Chrysogoni Iadertini.« / »Više od izlaganja. Jer je konačno rješenje za Euklidovu knjigu *Elementata* veleučenog doktora umijeća [*corr. ex* umijeća] i medicine Federika Grisogona Zadranina.«, pp. 78–139.

[Chrysogonus, Federicus / Grisogono, Federik.] 2015. »Speculum astronomicum« / »Astronomsko zrcalo«, transkribirao i na hrvatski preveo Tomislav Čepulić, u: *Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća: Izbor iz djela na latinskome*, 1. svezak, uredili Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin, Filip Grgić i Ivana Skuhala Karasman (Zagreb: Institut za filozofiju, 2015), pp. 258–271. Transkripcija dvaju odlomaka latinskoga izvornika s hrvatskim prijevodom, prema izdanju iz 2007. godine.

[Chrysogonus, Federicus / Grisogono, Federik.] 2015. »De felicitate et humana perfectione« / »O sreći i ljudskom savršenstvu«, transkribirao Ivica Martinović, preveo Jakov Stipišić, prijevod redigirao Ivica Martinović, u: *Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća: Izbor iz djela na latinskome*, 1. svezak, uredili Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin, Filip Grgić i Ivana Skuhala Karasman (Zagreb: Institut za filozofiju, 2015), pp. 272–285. Transkripcija latinskoga izvornika s dotjeranim hrvatskim prijevodom.

[Chrysogonus, Federicus / Grisogono, Federik.] 2015. »Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris« / »Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke«, transkribirao Ivica Martinović, preveo Jakov Stipišić, prijevod redigirao Ivica Martinović, u: Erna Banić-Pajnić, Mihaela Girardi-Karšulin, Filip Grgić i Ivana Skuhala Karasman (ur.), *Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća: Izbor djela na latinskome*, 1. svezak (Zagreb: Institut za filozofiju, 2015), pp. 286–311. Transkripcija latinskoga izvornika s dotjeranim hrvatskim prijevodom.

6.2. Vrela 2: Djela Ivana Duns Škota i Mauricea O’Fihelyja slijedom objavljivanja

Duns Scotus, Ioannes. 1497. *Questiones subtiliss[im]e Scoti in metaphysicam Aristotelis. Eiusdem de primo rerum principio tractatus. Atque theoremata.* (Venetiis: Mandato et expensis Octaviani Scoti per Bonetum Locatellum, 1497).

Explicit knjige na f. 131ra sadržava obavijest i o spisu Mauricea O’Fihelyja:

»Explicunt epithomata seu castigationes preclarissimi Doctoris Magistri Mauritii Hibernici Ordinis Minorum in theoremata Doctoris subtilissimi Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis. Ac etiam in tractatum de primo principio eiusdem.

Impressa Venetiis mandato et expensis Nobilis viri Domini Octaviani Scoti Civis Modoetiensis. Per Bonetum Locatellum Bergomensem. 1497 duodecimo Kalendas Decembris.«

Sadrži dva spisa Mauricea O’Fihelyja:

O’Fihelyjeva poslanica Antoniju Trombetti upućena iz Udina o priređivanju izdanja Duns Škotovih logičkih spisa: »Mauritius Hybernicus ordinis Minorum Antonio Trombete Theologorum Maximo eiusdem ordinis cum observantia. Salutem.«, f. 99ra–99rb, s nadnevkom »Ex Vtino Calendis Septembribus.«

»Fratris Mauritii Hibernici de Portu Ordinis Minorum Epithomata castigationum, conformitatum atque elucidationum in questiones Metaphysicae, De primo principio tractatum, atque Theoremata Doctoris subtilis Fratris Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis«, ff. 99rb–131ra.

Opis prema primjerku iz Smithsonian Libraries, u zbirci: The Dibner Library of the History of Science and Technology, pod signaturom B434.A9D92 1497 quarto, dostupan preko mrežne adrese: doi: <https://doi.org/10.5479/sil.379580.39088006099378> (pristupljeno 28. 3. 2022).

Duns Scotus, Ioannes. 1500. *Questiones Scoti super universalia Porphyrii, necnon Aristotelis Predicamenta ac Peryarmenias [sic], item super libros Elenchorum et Antonii Andree super libro Sex principiorum. Item questiones Mauritii de Portu Hibernici super questiones universales Scoti. Item questiones Joannis Anglici super questiones universales eiusdem Scoti.* (Venetiis impresse sumpto domini Andree Torresani de Asula per Simonem de Luere Die xx. marcij M.ccccc.).

Izdanje sadržava i glavno logičko djelo Mauricea O’Fihelyja:

»Mauritij de Portu Hybernie ex ordine minorum Theologie consulti in Questiones dialecticas Divi Joannis Scoti expositio accuratissima.«, ff. 83ra–144ra.

Duns Scotus, Ioannes. 1506. *Quæstiones quo[d]libetales [e]ditę a fratre Joanne Duns ordinis minorum doctore subtilissimo, ac omnium theologorum principe. Per excellentissimum sacr[ę] theologię doctorem magistrum Mauritium de Portu Hibernicum eiusdem ordinis fratrum minorum, in gymnasio Patavino ordinarie legentem maxima cum diligentia emendatę.* (Impressę Venetijs (mandato domini Andree Torresani de Asula) per Simonem de Luere. 28. Julij. 1506.)

Explicit na f. 62ra:

»Expliciunt quęstiones quolibetales editę a fratre Joanne Duns ordinis minorum doctore subtilissimo, ac omnium theologorum principe. Per excellentissimum sacrę theologię doctorem magistrum Mauritium de Portu Hibernicum eiusdem ordinis fratrum minorum, in gymnasio Patavino ordinarie legentem maxima cum diligentia emendatę. Impressę Venetijs (mandato domini Andree Torresani de Asula) per Simonem de Luere. 28. Julij. 1506.«

Duns Scotus, Ioannes. 1506. *Primus scripti Oxoniensis doctoris Subtilis fratris Joannis Duns Scoti ordinis Minorum super Sententias.* Titulus conveniens doctrine atque auctori huius primi Mauritio inventore. (Venetiis per Simonem de Luere pro domino Andrea de Torresanis de Asula 20. Octobris 1506.).

»Prologus Sententiarum«, ff. 2r–16va, u pitanju: »Questio III. Vtrum theologia sit practica.«, ff. 11ra–16va.

Opis prema primjerku iz Bayerische Staatsbibliothek u Münchenu sa signaturom 2 P.lat. 1398 Privez 1 dostupan na mrežnoj adresi: <https://digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10813712?q=%28Primus+scripti+Oxoniensis+doctoris+subtilis%29&page=,1> (pristupljeno 20. 3. 2022).

Duns Scotus, Ioannes. 1506. *Secundus scripti Oxoniensis doctoris Subtilis fratris Joannis Duns Scoti ordinis Minorum super Sententias*. Titulus conveniens scripto et scriptori huius secundi Mauritio inventore. (Venetiis per Simonem de Luere pro domino Andrea de Torresanis de Asula. 22. Octobris 1506.).

»Distinctio XIV.«, uz Post 1,6; ff. 65va–67vb.

O morskim mijenama na ff. 67rb–67va.

Duns Scotus, Ioannes. 1506. *Tertius scripti Oxoniensis doctoris subtilis fratris Joannis Duns Scoti ordinis Minorum super Sententias*. Titulus conveniens materie atque compilatori huius tertii Mauritio inventore. (Venetiis per Simonem de Luere pro domino Andrea de Torresanis de Asula. 26. Octobris 1506.).

Duns Scotus, Ioannes. 1506. *Quartus scripti Oxoniensis doctoris subtilis fratris Joannis Duns Scoti ordinis Minorum super Sententias*. Titulus conveniens materie atque compilatori huius quarti Mauritio inventore. (Venetiis per Simonem de Luere pro domino Andrea de Torresanis de Asula. 3. Novembris 1506.).

Duns Scotus, Ioannes. 1507. *Commentaria Doctoris Subtilis Joan.[nis] Scoti in XII libros Metaphysicae Aristo.[telis]* emendata, et quottationibus [sic], concordantiis atque annotationibus decorata per fratrem Mauricium Hibernicum. (Impressum Venetiis mandato et expensis Haeredum nobilis Viri D.[omini] Octaviani Scoti civis Modoetiensis anno natalis salutiferi primo et quingentesimo supra millesimum septimo Idus Junias. Cura ac vigilanti studio Boneti Locatelli presbyteri).

Duns Scotus, Ioannes. 1513. Habes candidissime lector in hoc volumine *Questiones quolibetales* Joannis Duns Scoti ordinis minorum cum *Collationibus* eiusdem antea nondum impressis. Et tractatum prope divinum *de primo rerum principio* atque *Theoremata*. Necnon fratris Mauricii Hibernici de Portu eiusdem ordinis *Epithomata castigationum in de primo principio et Theoremata* eiusdem doctoris subtilis theologorum facile principis. (Impresse Parisiis [corr. ex Parisius] sumptibus honesti viri Joh[ann]is [P]arvi bibliopole alme universitatis [P]arisien.[sis]. Anno. 1513. decembris. 6.).

Jedino *explicit* na f. lxi^r sadrži podatke o tiskanju djela:

»Expliciunt questiones quolibetales edite a fratre Joanne Duns ordinis fratrum minorum doctore subtilissimo, ac omnium theologorum principe per excellentissimum sacre theologie doctorem magistrum Mauritium de Portu Hibernicum eiusdem ordinis fratrum minorum, in Gymnasio Patavino ordinarie legentem, maxima cum diligentia emendate.

Impresse Parisiis [corr. ex Parisius] sumptibus honesti viri Joh[ann]is [P]arvi

bibliopole alme universitatis [P]arisien.[sis]. Anno. 1513. decembris. 6.«
 »Frederici Grisogoni Jadertini artium cultoris ad Lectorem Tetrasticon.«, na naslovnici.

Izdanje sadržava četiri Duns Škotova djela:

1. *Questiones quolibetales*, ff. i^r–lxi^r, kojima prethodi Mauricijevo stvarno kazalo preuzeto iz mletačkoga izdanja: »Incipiunt propositiones super Quolibetis Joannis Duns Scoti«, u zasebnoj folijaciji na ff. a2r–a6v;
 2. *Collationes*, ff. lxi^v–xc^v;
 3. »božansku raspravu« *De primo rerum principio*, ff. xci^r–xcviii^v;
 4. *Theoremata*, ff. xcviii^v–cviii^v;
- a trećem i četvrtom Duns Škotovu djelu pridodane su Mauricijeve primjedbe:
5. [*Castigationes de primo principio*], ff. cix^r–cxiii^v;
 6. *Castigationes theorematum*, ff. cxiii^r–cxxxii^r.

Bencovich Dalmata, Benedictus (ed.). 1520. Habes hoc in tantillo, candidissime lector, *Scotice subtilitatis epidicticon*, Vniversalium videlicet Predicamentorum, Perihermenias [sic], Elenchorum, Priorumque libros, per eminentissimum cuiusvis discipline Monarcham Benedictum Bencovich Minoritane obser.[vantie] profes.[sorem] integer[rum] generalemque sacre theologie lectorem peritissimum, pristine integritati labore non modico ad discipulorum instantiam restitutos. Posteriorum et his additur opusculum Scoto ipsi, mendose licet, attributum: Sex etiam Anto.[nii] Andree principiorum, Mauritii Anglicique [sic] super Scoticis universalibus enodationum necnon de significandi mo[do] Sirrecti Antoniique Trombette Formalitatum, aliorum iam tersi lima connectuntur libelli. (Papie impresse per solertem virum Jacob Paucidrapium de Burgofranco. Anno Christiane salutis vigesimo supra millesimum quinquiesque centesimum. Decimoquarto die mensis Aprilis.). Kolofon na f. 248r jedini donosi podatke o tiskanju djela:

»Subtilissime Questiones Doct.[oris] subtilis Joannis Duns Scoti super Isagogis Porphyrii, Arist.[otelis] Predicamenta, et Perihermenias [sic], ac Elenchorum lib.[ros] una cum questionibus clarissimi doctoris Antonii And.[ree] super sex principiis Gilb.[erti] Porr.[etani]. Necnon Questiones eiusdem Scoti super lib.[ros] Priorum et Posteriorum Arist.[otelis] fauste finiuntur. Que omnes antea confuse, mendose ac salebrose habebantur, nunc vero per Reverendum p. fratrem Benedictum Bencovich Dalmatam, minoritani ordinis generalem sacre Theologie lectorem, exactissime cognite cunctisque mendis expurgate, ac pristine salutis restitute offeruntur. Papie impresse per solertem virum Jacob Paucidrapium de Burgofranco. Anno Christiane salutis vigesimo supra millesimum quinquiesque centesimum. Decimoquarto die mensis Aprilis.«

Prvi spis u drugom svesku: »Mauritii de Portu, ex Ordine Minorum, theologiae consulti, in questiones dialecticas Divi Joannis Scoti expositio acuratissima.«, ff. 2–138.

Duns Scotus, Joannes. 1521. *Questiones quolibetales* subtilissimi theologi Joannis Duns Scoti ordinis minorum nuperrime mirum immodum emendate, impresse, quas

scilicet iterum secundo parum ante eius obitum correxerat summus in eius doctrina magister Mauritius de Portu Hybernicus archiepiscopus Tuamensis multisque novis additionibus exornaverat nunquam alias impressis. Quibus etiam quicquid prius additum vel correctum fuerat per eximium doctorem dominum Antonium de Fantis Tarvisinum appositum est, ut nihil in ipsis quod aliquam sit allaturus studiosi utilitatem desideretur. (Novissime Venetiis summa cum diligentia impressa, arte et sumptibus Heredum nobilis viri quondam Domini Octaviani Scoti civis ac patritii Modoetiensis sociorumque. Anno a Christi salutifera Incarnatione 1521. Die ultimo Octobris.)

Samo *explicit* na f. 53v u samostalnoj folijaciji donosi podatke o tiskanju djela: »Expliciunt quolibetalsae questiones edite a fratre Joanne Duns Scoto Ordinis Minorum Doctore Subtilissimo Theologorumque principe, quas iterum secundo parum antequam ex hoc seculo recederet diligentissime recognoverat atque castigaverat celeberrimus summusque in ea doctrina Magister Mauritius de Portu Hybernicus dei gratia Archiepiscopus Tuamensis, qui tunc maximo cum nomine ordinarie in florentissimo studio Patavino profitebatur, quas etiam novis multis ac pulchris additionibus exornaverat, appositis etiam omnibus bis que paulo ante per eximium doctorem dominum Antonium de Fantis Tarvisinum sunt addita vel correcta.

Novissime Venetiis summa cum diligentia impressa, arte et sumptibus Heredum nobilis viri quondam Domini Octaviani Scoti civis ac patritii Modoetiensis sociorumque. Anno a Christi salutifera Incarnatione 1521. Die ultimo Octobris.«

Duns Scotus, Ioannes. 1639. »R. P. F. Ioannis Duns Scoti Ordinis Minorum *Quaestiones subtilissimae super libros Metaphysicorum Aristotelis*. Cum Annotationibus F. Mauritii de Portu, Hiberni, eiusdem Ordinis. Adiectis scholiis, et notis R. P. F. Hugonis Cavelli, additisque libris duobus qui hucusque desiderabantur.«, u: R. P. F. Ioannis Duns Scoti, Doctoris subtilis, Ordinis Minorum, *In XII. libros Metaphysicorum Aristotelis expositio*. Cum summariis, notis et scholiis R. P. F. Hugonis Cavelli Hiberni. Item eiusdem Doctoris *in Metaphysicam quaestiones subtilissimae*. Cum Annotationibus R. P. F. Mauritii de Portu Hiberni. Quibus in hac editione additae sunt eiusdem Doctoris subtilis quaestiones in libros decimum et duodecimum Metaphysicæ, antehac desideratae. Tomus quartus. (Lugduni: Sumptibus Laurentii Durand, 1639), pp. 505–848.

Duns Scotus, Ioannes. 1639. R. P. F. Ioannis Duns Scoti, Doctoris subtilis, Ordinis Minorum, *Quaestiones in lib. II. Sententiarum*, nunc denuo recognitæ, annotationibus marginalibus, doctorumque celebriorum ante quamlibet quaestionem citationibus exornatae, et scholiis per textum insertis illustratae. Cum Commentariis R. P. F. Francisci Lycheti Brixiensis, Ordinis Minorum regularis observantiae olim Ministri Generalis, et Supplemento R. P. F. Ioannis Poncii Hiberni, eiusdem Ordinis, in Collegio Romano Hibernorum theologiae primarii professoris. Tomi sexti pars secunda. (Lugduni: Sumptibus Laurentii Durand, 1639).

»[Distinctio XIV.] Quæstio III. An cælum agat in hæc inferiora?«, pp. 734–[746], s obilnim komentarom.

Duns Škot o morskim mijenama na pp. 735, 738–739.

O Abū Ma'sharovu gledištu o Mjesecu kao uzroku morskih mijena, p. 739.

Astrološke teme na pp. 740–741.

Duns Scotus, Joannes. 1893. R. P. F. Joannis Duns Scoti Doctoris subtilis, Ordinis minorum, *Quaestiones in librum primum Sententiarum: Distinctio prima et secunda*. Cum commentariis R. P. F. Francisci Lycheti Brixiensis, Ordinis Minorum reg. obs. olim Ministri generalis, et Supplemento R. P. F. Joannis Poncii Hiberni, ejusdem Ordinis, in Collegio Romano Hibernorum theologiae primarii professoris, u: Joannis Duns Scoti Doctoris subtilis, Ordinis Minorum, *Opera omnia*, editio nova juxta editionem Waddingi XII tomos continentem a Patribus Franciscanis de observantia accurate recognita, Tomus octavus (Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, bibliopolam editorem, 1893).

»Prologus Magistri«, pp. 7–293, s obilnim komentarima i dopunama.

»Censura R. P. F. Lucae Waddingi circa Commentarios Oxonienses«, pp. 1–3, na p. 2 o Mauricijevu izdanju Duns Škotova djela *Scriptum Oxoniense* u Veneciji 1522. godine [sic], pri čem ga Wadding ocjenjuje kao najbolje dotad, a da uopće ne spominje priređivača Antonija de Fantisa. Wadding izgleda nije znao za Mauricijevo izdanje iz 1506. opjevano u Grisogonovu četverostihu niti za drugo, pariško izdanje istoga priređivača iz 1513.

Duns Scotus, Joannes. 1893. R. P. F. Joannis Duns Scoti Doctoris subtilis, Ordinis minorum, *Quaestiones in librum secundum Sententiarum a distinctione tertia ad decimam quartam*. Cum commentariis R. P. F. Francisci Lycheti Brixiensis, ejusdem Ordinis olim Ministri Generalis, et Supplemento R. P. F. Joannis Poncii Hiberni in Collegio Romano S. Isidori FF. Minorum Hibernorum theologiae primarii professoris, u: Joannis Duns Scoti Doctoris subtilis, Ordinis Minorum, *Opera omnia*, editio nova juxta editionem Waddingi XII tomos continentem a Patribus Franciscanis de observantia accurate recognita, Tomus duodecimus (Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, bibliopolam editorem, 1893).

»[Distinctio XIV.] Quaestio III. An caelum agat in haec inferiora?«, pp. 660b–680b, s obilnim komentarom.

Duns Škot o morskim mijenama na pp. 662b, 668a–669b.

O Abū Ma'sharovu gledištu o Mjesecu kao uzroku morskih mijena, p. 668b i p. 669b.

Astrološke teme na pp. 671a–671b, 672b–673a.

Duns Scotus, Ioannes. 1950. Doctoris subtilis et mariani Ioannis Duns Scoti Ordinis Fratrum Minorum *Opera omnia* I, studio et cura Commissionis Scotisticae ad fidem codicum edita, praeside P. Carolo Balić <...> (Civitas Vaticana: Typis polyglottis vaticanis, 1950).

[Carolus Balić], »De *Ordinatione* I. Duns Scoti disquisitio historico-critica«, pp. 1*–329*.

- »B. Descriptio editionum a nobis passim adhibitarum«, pp. 131*–139*; o Mauricijevu izdanju Duns Škotova djela *Ordinatio* pod naslovom *Scriptum Oxoniense* u Veneciji 1506. godine kao izdanju u pod n. 6, na pp. 135*–137*.
- Duns Scotus, [John]. 1963. *Philosophical Writings: A Selection*, translated and edited by Allan Wolter O.F.M. (New York: Thomas Nelson and Sons, 1963).
Allan Wolter, »Philosophical works [of John Duns Scotus]«, pp. XX–XXII.
- Duns Scotus, John. 1975. *God and Creatures: The Quodlibetal Questions*, edited and translated by Felix Alluntis and Allan B. Wolter (Princeton, N.J., and London: Princeton University Press, 1975).
Engleski prijevod Duns Škotova djela *Quaestiones quodlibetales* prema novouspostavljenom latinskom izvorniku, s brojnim bilješkama.
- Duns Scotus, John. 1987. *Philosophical Writings: A Selection*, translated, with introduction and notes, by Allan Wolter O.F.M., second edition (Indianapolis – Cambridge: Hackett Publishing Company, 1987).
Odlomci iz Duns Škotovih djela okupljeni oko šest velikih filozofskih tema o kojima je Duns Škot umovao, s *Opus Oxoniense* kao glavnim izvorom.
Allan Wolter, »Introduction«, pp. xiii–xxx; s poglavljem »Philosophical Works«, na pp. xxvii–xxix.
- Duns Scotus, Ioannes. 1997. B.[eati] Ioannis Duns Scoti *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis*, Libri I–V, edited by R. Andrews, G. Etzkorn, G. Gál, R. Green, † F. Kelley, † G. Marcil, T. Noone, R. Wood; B. Ioannis Duns Scoti *Opera philosophica* III, ed. by Girard J. Etzkorn (St. Bonaventure, New York: The Franciscan Institute – St. Bonaventure University, 1997).
»Introduction«, pp. vii–I; »D. Editions«, p. xxi; o O’Fihelyju na pp. xxviii, xxxi, xxxi–xxxii, xxxii, xxxiv.
»Siglorum interpretatio«, pp. li–lii; za O’Fihelyja usp. p. li.
- Duns Škot, Ivan. 1997. *Rasprava o prvom principu*, priredio i preveo Mile Babić (Zagreb: Demetra, 1997).
Priređeno prema njemačkom izdanju: Johannes Duns Scotus, *Abhandlung über das erste Prinzip*, edidit, transtulit, adnotationibus instruxit Wolfgang Kluxen (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1974). U hrvatsko izdanje uključeni prijevodi Kluxenova uvoda i komentara.
Dvojezično latinsko-hrvatsko izdanje: *Tractatus de primo principio / Rasprava o prvom principu*, pp. 27–163.
- Duns Scotus, John. 2014. *Questions on Aristotle’s Categories*, translated by Lloyd A. Newton (Washington, D.C.: The Catholic University of America, 2014).
- Duns Scotus, Ioannes. 2017. *Notabilia super Metaphysicam*, edidit Giorgio Pini (Turnhout, Belgium: Brepols, 2017).

6.3. Literatura

- ***. s. a. »Fildeo, Maurizio«, *Dizionario di filosofia* (Roma: Treccani, 2009), dostupno na mrežnoj adresi: [https://www.treccani.it/enciclopedia/maurizio-fildeo_\(Dizionario-di-filosofia\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/maurizio-fildeo_(Dizionario-di-filosofia)/) (pristupljeno 2. 3. 2022).
- ***. s. a. »Maurice O’Fihely (c.1460–1513)«, Centre for Neo-Latin Studies, University College Cork, Ireland, dostupno na mrežnoj adresi: <https://www.ucc.ie/en/cnls/resources/findinglist/mauriceofihely/> (pristupljeno 2. 3. 2022).
- Albumasar. 1506. *Introductorium in astronomiam* Albumasaris Abalachi octo continens libros partiales (Venetiis: Mandato et expensis Melchioris Sessa per Jacobum Pentium Leucensem, Anno Domini 1506 die 5 Septembris).
 »Liber tertius novem habet capitula.«, ff. b6v–b8v, c1r–c5r.
 Pet poglavlja o morskim mijenama:
 »De proprietate ducatus Lunae in marium accessu et recessu. Capitulum 4.«, f. c1r–c1v;
 »De causa accessus et recessus. Capitulum 5.«, f. c1v–c2r;
 »De augmento et decremento aquarum. Capitulum 6.«, f. c2r–c3v;
 »[Accessum et recessum maris Lunae potentia, non maris natura, quatuor ex locis confirmans.] Capitulum 7.«, f. c3v–c4r;
 »[De ducatu Lunae in maribus et forma eorum quae accedunt et recedunt et <...>.] Capitulum 8.«, f. c4r–c4v.
 Naslov sedmoga i osmoga poglavlja prema sadržaju na početku treće knjige, f. b6v.
- Almagià, Roberto. 1904. »La dottrina della marea nell’antichità classica e nel medio evo: Contributo alla storia della geografia scientifica«, *Atti della Reale Accademia nazionale dei Lincei. Memorie della Classe di scienze fisiche, matematiche e naturali* 5 (1904), pp. 377–513.
 O Posidoniju u poglavlju »II. La dottrina della marea presso i geografi greci.«, pp. 388–401, na pp. 396–400.
 O Pliniju Starijem u poglavlju »III. La dottrina della marea presso i Romani.«, pp. 401–411, na pp. 405–407.
 O Duns Škotu u poglavlju »IX. La scolastica. Gli scrittori del secolo decimoterzo.«, pp. 454–474, na pp. 468–471 i na p. 474.
 O Jacopu Dondiju u poglavlju »X. Opinioni vecchie e nuove nel secolo XIV.«, pp. 474–484, na pp. 477–481.
 O Federicu Grisogonu i recepciji njegove rasprave o morskim mijenama u poglavlju »XI. I progressi delle conoscenze fino al termine del Medio Evo.«, pp. 484–505, na p. 500 prema primjerku Grisogonova drugoga zbornika u rimskoj knjižnici Biblioteca Angelica.
- Almagià, Roberto. 1949. »La conoscenza del fenomeno delle maree nell’antichità«, *Archives internationales d’histoire des sciences* 28/8 (1949), pp. 887–899.
 O Posidoniju na pp. 893–896; o Pliniju Starijem na pp. 897–899.

- Aristotel. 1992. *Fizika*, preveo Tomislav Ladan, uredio Josip Talanga (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1992).
- Aristotel. 2020. *Druga Analitika*, prijevod, uvod i komentar sastavio Filip Grgić (Zagreb: Matica hrvatska, 2020).
 Filip Grgić, »Komentar [Aristotelove *Druge Analitike*]«, pp. 173–304, napose komentar 13. poglavlja prve knjige na pp. 217–222.
- Aristoteles. 1848. *Aristotelis Metaphysica*, recognovit et enarravit Hermannus Bonitz, Pars prior (Bonnae: Ad. Marcus, 1848).
- Aristotle. 1952. 2004. *Meteorologica*, with an English translation by H. D. P. Lee, The Loeb Classical Library 397 (Cambridge, Massachusetts – London, England: Harvard University Press, 1952/2004).
 O morskim mijenama na pp. 126–129.
- Aristotle. 1995. *On the Heavens I & II*, edited and translated by Stuart Leggatt (Warminster, England: Aris & Philips, 1995).
- Aristotle. 1996. *Physics*, translated by Robin Waterfield, with an Introduction and Notes by David Bostock (Oxford: Oxford University Press, 1996).
- [Balić, Carolus]. 1950. »De Ordinatione I. Duns Scoti disquisitio historico-critica«, u: Doctoris subtilis et mariani Ioannis Duns Scoti Ordinis Fratrum Minorum *Opera omnia* I, studio et cura Commissionis Scotisticae ad fidem codicum edita, praeside P. Carolo Balić <...> (Civitas Vaticana: Typis polyglottis vaticanis, 1950), pp. 1*–329*.
 »B. Descriptio editionum a nobis passim adhibitarum«, pp. 131*–139*; o Mauricijevu izdanju prvoga sveska Duns Škotova djela *Ordatio* iz 1506. godine, kao izdanju μ , na pp. 135*–137*.
- Banić-Pajnić, Erna. 1985. »Federicus Grisogono: de divinis mathematicis«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11 (1985), pp. 83–95.
 Nevjerodostojan oblik Grisogonova imena u naslovu članka: *Federicus* na latinskom, a *Grisogono* na hrvatskom ili talijanskom.
 Članak bez bilježaka.
- Belicza, Biserka; Grmek, Mirko Dražen; Stipišić, Jakov. 1990. »Epilogue«, *Rasprave i građa za povijest znanosti HAZU* 6 (1990), pp. 25–32 druge paginacije.
 Engleski sažetak uz pretisak latinskoga izvornika i hrvatski prijevod Grisogonova djela *De modo collegiandi, pronosticandi, et curandi febres, necnon de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris* (1507).
- Benessius, Damianus. 1499. »Eiusdem Damiani [Benessii] ad Georgeum [sic] Benignum Salviatum.«, u: Georgius Benignus Ordinis Minorum [= Juraj Dragišić], *De natura cęlestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae: [Bartholomaeus de Libris], XIII. Kalendas Augusti MCCCCLXXXIX.), f. q8rb.
- Beneša, Damjan. 1994. »Jurju Dragišiću Salviatiju«, prepjevao s latinskoga i popratio bilješkama Ivica Martinović, *Dubrovnik* 6/4 (1994), p. 232.

- Benjamin Jr., Francis S.; Toomer, Gerald J. 1971. *Campanus of Novara and Medieval Planetary Theory: Theorica planetarum*, edited with an introduction, English translation and commentary by Francis S. Benjamin Jr. and Gerald J. Toomer (Madison: The University of Wisconsin Press, 1971).
»Campanus of Novara«, pp. 3–24; o Campanovu komentaru Euklidovih *Elementata* u 14 izdanja od 1482. do 1558. na pp. 12–13.
- Bianchi, Luca. 2007. »Continuity and change in the Aristotelian traditions«, u: James Haskins (ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), pp. 49–71.
»The vitality of the Aristotelian tradition in the Renaissance«, pp. 64–68.
- Bonelli, Federico; Russo, Lucio. 1996. »The origin of modern astronomical theories of tides: Chrisogono [sic], de Dominis and their sources«, *The British Journal for the History of Science* 29/4 (1996), pp. 385–401.
»Federico Chrisogono and his booklet«, pp. 388–390.
O recepciji Grisogonove rasprave o morskim mijenama na pp. 389–390.
O Plinijevu prikazu morskih mijena u bilješci 8 na p. 387.
O Seleukovu prikazu godišnjega ciklusa morskih mijena, prema Strabonovoj *Geografiji*, na p. 396.
- Bonitz, Hermannus. 1849. *Commentarius in Metaphysica Aristotelis*, u: *Aristotelis Metaphysica*, recognovit et enarravit Hermannus Bonitz, Pars posterior (Bonnae: Ad. Marcus, 1849).
- Brida, Marija. 1967. *Benedikt Benković* (Beograd: Institut za društvena istraživanja – Odeljenje za filozofiju, 1967).
Poglavlje »Rad na izdavanju skotističkih spisa«, pp. 31–35; o dvama Mauricijevim djelima u drugom svesku Benkovićeve zbornika iz Duns Škotove i škotističke logike na p. 34.
- Bruckerus, Jacobus. 1747. *Institutiones historiae philosophicae usui academicae iuventutis adornatae*. (Lipsiae: Impensis Bernhard. Christoph. Breitkopfii, 1747).
»[Periodus secunda. Ab initiis Romanae monarchiae ad repurgatas usque literas. Pars altera. Historia philosophiae Christianae ad restauratas literas exponens. Liber secundus. De philosophia christiana medii aevi. Caput tertium. De philosophia scholastica.] Sectio secunda. De scholasticis.«, n. 26, p. 434, gdje je među »druge skolastike trećega doba« uvršten i »Mauritius Hibernicus, dictus [F]los [M]jundi«.
- Carroll, Clare Lois. 2018. *Exiles in a Global City: The Irish and Early Modern Rome, 1609–1783* (Leiden: Brill, 2018).
Poglavlje »The Transculturation of Exile: Visual Style and Identity in the Frescoes of the Aula Maxima at St. Isidore's (1672)«, pp. 89–143.
- Cleary, Gregory. 1925. *Father Luke Wadding and St. Isidore's College, Rome: Biographical and Historical Notes and Documents. A Contribution to the Tercentenary Celebrations (1625–1925)* (Roma: Tipografia del Senato G. Bardi, 1925).

- Copenhaver, Brian P.; Schmitt, Charles B. 1992. *Renaissance Philosophy*, A History of Western Philosophy 3 (Oxford: Oxford University Press, 1992).
»2 Aristotelianism«, pp. 60–126, napose potpoglavlje »Eight Renaissance Aristotelians«, pp. 76–126.
- Copleston, Frederick, S. J. 1993. *A History of Philosophy*, Volume III: *Late Medieval and Renaissance Philosophy* (New York: Doubleday, 1993).
Potpoglavlje »Aristotelianism«, pp. 220–228, s dvama protagonistima Pomponazijem i Melanchthonom. Prvo izdanje 1953. godine.
- Cordonier, Valérie; De Robertis, Tommaso. 2021. *Chrysostomus Javelli's Epitome of Aristotle's Liber de bona fortuna: Examining Fortune in Early Modern Italy* (Leiden – Boston; Brill, 2021).
Poglavlje »The Liber de bona fortuna: Its Origin and Early Diffusion«, pp. 10–28.
- Cross, Richard. 1998. *The physics of Duns Scotus: The scientific context of a theological vision* (Oxford: Clarendon Press, 1998).
Potpoglavlje »Void and vacuum« o Duns Škotovim razlozima za moguće postojanje praznine protiv Aristotela, napose u prilog postojanja praznine izvan i unutar Aristotelove zatvorene kugle svemira, pp. 202–208.
- Cross, Richard. 1999. *Duns Scotus*, Great Medieval Thinkers (New York – Oxford: Oxford University Press, 1999).
»Omnipotence and primary causation«, pp. 56–57.
Popis uputnica na Duns Škotove *Quaestiones quodlibetales*, pp. 237b–238b.
- Cross, Richard. 2005. *Duns Scotus on God*, Ashgate Studies in the History of Philosophical Theology (Aldershot – Burlington: Ashgate, 2005).
Poglavlje »Chapter 16. Notional and essential acts«, pp. 223–232.
- Dadić, Žarko. 1965. »Tumačenja pojave plime i oseke mora u djelima autora s područja Hrvatske (do kraja 18. stoljeća)«, *Rasprave i građa za historiju nauka* 2 (1965), pp. 87–144.
Poglavlje »Prednjutnovsko razdoblje u istraživanju pojave plime«, pp. 88–107, o Grisogonu na pp. 88, 91–92, 94, 95, 96–98, 105–106; osobito u trima potpoglavljima:
»1.3. Druga dnevna plima«, pp. 93–95;
»1.4. Promjena maksimalne elevacije u toku Mjesečeva mjeseca – Zajedničko djelovanje Sunca i Mjeseca«, pp. 95–100;
»1.7. Usporedba Dominisove i Grisogonove teorije«, pp. 105–106.
- Dadić, Žarko. 1974. »Grisogonovo rješenje problema plime i oseke mora«, u: Žarko Dadić i Ivo Petricioli (uredili), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu* (Zadar: Filozofski fakultet; Zagreb: Institut za povijest znanosti, 1974), pp. 95–102.
- Dadić, Žarko. 1982. *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata I* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982).
Poglavlje kojim počinje renesansno razdoblje: »3.1. Prirodna filozofija i znanstveni doprinos Federika Grisogona«, pp. 61–73.

- Dadić, Žarko. 1991. *Egzaktne znanosti hrvatskoga srednjovjekovlja* (Zagreb: Globus, 1991).
 Poglavlje kojim završava srednjovjekovno razdoblje: »Federik Grisogono i vrhunac srednjovjekovnog shvaćanja egzaktne znanosti«, pp. 177–188.
 O Grisogonovoj raspravi *Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris* (1528) na pp. 179–186.
- Dadić, Žarko. 2015. *Povijest znanosti i prirodne filozofije u Hrvata (s osobitim obzirom na egzaktne znanosti)*, Knjiga I. *Srednji vijek* (Zagreb: Izvori, 2015).
 Sadrži četiri poglavlja o Grisogonu:
 »Federik Grisogono Bartolačić, njegov život i znanstveni rad«, pp. 458–468;
 »Grisogonova matematička filozofija«, pp. 469–485;
 »Astrološka medicina Federika Grisogona Bartolačića«, pp. 486–494;
 »Grisogonovo tumačenje pojave plime i oseke mora«, pp. 495–503.
- D'Alton, E. 1911. »Maurice O'Fihely«, *The Catholic Encyclopedia* (New York: Robert Appleton Company, 1911), dostupno na mrežnoj adresi: <http://www.newadvent.org/cathen/11221a.htm> (pristupljeno 1. 3. 2022).
- Dondi, Jacopo. 1912. »Jacobi de Dondis de fluxu, et refluxu maris.«, u: Paolo Revelli, »Il trattato della marea di Jacopo Dondi«, *Rivista geografica italiana* 19 (1912), pp. 200–283, na pp. 238–254.
 Revellijeva transkripcija prema rukopisu pohranjenom u knjižnici Ambrosiana, nr. 334, popraćena bilješkama.
- Duhem, Pierre. 1985. *Medieval Cosmology: Theories of Infinity, Place, Time, Void and the Plurality of Worlds*, edited and translated by Roger Ariew (Chicago: Chicago University Press, 1985).
 Poglavlje »John Duns Scotus«, pp. 400–403, unutar »Part IV: Void«, pp. 367–427, s prikazom Duns Škotova gledišta na temelju njegove jedanaeste svaštice.
- Eubel O. M. Conv., Conradus. 1923. *Hierachia Catholica medii et recentioris aevi sive Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium, Ecclesiarum antistitum series*, Volumen tertium saeculum XVI ab Anno 1503 complectens quod cum Societatis Goerresianae subsidio inchoavit Guilelmus van Gulik, presbyter Monasteriensis, S. Theol. Doct., absolvit Conradus Eubel Ord. Min. Conv., S. Theol. Doct. Editio altera quam curavit Ludovicus Schmitz-Kallenberg (Monasterii: Sumptibus et typis librariae Regensbergianae, 1923), s. v. »Tuamen« na p. 320.
 Usp. digitalnu preradbu:
<http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bofih.html> (pristupljeno 15. 3. 2022).
- Euclid. 1956. *The Thirteen Books of Euclid's Elements*, translated from the text of Heiberg with introduction and commentary by Sir Thomas L. Heath, second edition revised with additions, Volume I: Introduction and Books I, II (New York: Dover Publications, 1956).
 Thomas L. Heath, »Introduction« [1925], pp. 1–151, osobito »Chapter VIII. Principal translations and editions of the *Elements*«, pp. 91–113.

Euclides. 1482. *Preclarissimus liber elementorum Euclidis perspicacissimi in artem geometriae* incipit quamfœlicissime. (Venetiis: Erhardus Ratdolt Augustensis, 1482).

Kolofon: *Opus elementorum Euclidis Megarensis* [sic] in geometriam artem in id quoque Campani perspicacissimi commentationes finiunt. (Erhardus Ratdolt Augustensis impressor solertissimus Venetiis impressit. Anno salutis M.CCCC. LXXXII. Octavis Kalendis Junii).

Primjerak pohranjen u ETH-Bibliothek u Zürichu sa signaturom Rar 1919, dostupan i na mrežnoj adresi: <https://doi.org/10.3931/e-rara-8935> (pristupljeno 21. 3. 2022).

Euclides. 1505. *Euclidis Megarensis philosophi platonici mathematicarum disciplinarum janitoris habent in hoc volumine quicumque ad mathematicam substantiam aspirant: Elementorum libros xiii. cum expositione Theonis insignis mathematici, quibus multa quae deerant ex lectione graeca sumpta addita sub* [sic] *nec non plurima subversa et prepostere voluta in Campani interpretatione, ordinata, digesta et castigata sunt.* <...> Bar.[tholomaeo] Zamber.[to] Vene.[to] interprete. (Impressum Venetiis fœlicibus avibus opus est huiusmodi aureum et clarissimum in ědibus Ioannis Tacuini librarii accuratissima diligentia recognitum. Anno reconciliatae divinitatis M.D.V. VIII. Kalendas Novembris.)

Prvi tiskani prijevod Euklidovih *Elemenata* s grčkoga.

Primjerak pohranjen u Regia Biblioteca dell'Università di Torino sa signaturom Q.II.1, dostupan i na mrežnoj adresi: https://books.google.hr/books?id=pXaA_63BedoC&pg=PP432&dq=Euclidis+Megarensis+philosophi&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwi6yKTpydL3AhXdhP0HHf2qDFIQ6AF6BAgDEAI#v=onepage&q=Euclidis%20Megarensis%20philosophi&f=false (pristupljeno 21. 3. 2022).

Euklid. 1999. *Elementi* I–VI, prevela Maja Hudoletnjak Grgić (Zagreb: Kruzak, 1999).

Facciolatus, Jacobus. 1757. *Fasti Gymnasii Patavini Jacobi Facciolati studio atque opera collecti*, Pars II. Ab anno MCCCVI. Venetae dominationis primo ad justitium anni MDIX. (Patavii: Typis Seminarii / Apud Joannem Manfrè, 1757).

»Professores artistarum ab anno Venetae Dominationis primo usque ad justitium anni MDIX.«, pp. 93–121.

»De theologiae professoribus ex schola scotistica.«, p. 97.

»De astrologia.«, pp. 116–118; o Federiku Grisogonu na pp. 117–118.

Fehlner, P. 1967. »O’Fihely, Maurice«, *New Catholic Encyclopedia* X (New York, 1967), p. 658, dostupno na mrežnoj adresi: <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/ofihely-maurice> (pristupljeno 21. 3. 2022).

Ferchius Veglensis, Matthaeus. 1638. »Discussio scotica de autore Commentarii metaphysici Scoto ascripti«, u: *Discussiones scoticae de Commentariis metaphysicis et Reportatis Parisiensibus ascriptis Io. Dunsio Scoto Doctori subtili*. Authore Matthaeo Ferchio Veglensi Minori Conventuali, Theologo in Patavina Vniversitate. (Patavii: Ioannes Baptista Pasquati, 1638), pp. 1–84 druge paginacije; na p. 84 nadnevak imprimatura: »1634. à 4. Novembre.«.

- Girardi-Karšulin, Mihaela. 2007. »Temeljni problemi i recepcija *Astronomskoga zrcala* Federika Grisogona (1472–1538)«, u: Federicus Chrysogonus / Federik Grisogono, *Speculum astronomicum / Astronomsko zrcalo*, uredile Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić, tekst uspostavio i preveo Tomislav Čepulić (Zagreb: Institut za filozofiju, 2007), pp. XIII–XXXVII.
- Girardi-Karšulin, Mihaela. 2007. »Komentar«, u: Federicus Chrysogonus / Federik Grisogono, *Speculum astronomicum / Astronomsko zrcalo*, uredile Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić, tekst uspostavio i preveo Tomislav Čepulić (Zagreb: Institut za filozofiju, 2007), pp. 149–210.
- Girardi-Karšulin, Mihaela. 2007. »Utjecaj Pietra Pomponazzija na Federika Grisogona: Grisogono između platonizma i aristotelizma«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 33 (2007), pp. 35–42.
- Gortan, Veljko; Vratović, Vladimir. 1969. *Hrvatski latinisti I / Croatici auctores qui Latine scripserunt I*, priredili / digesserunt Veljko Gortan i Vladimir Vratović, *Pet stoljeća hrvatske književnosti 2* (Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 1969).
Vladimir Vratović, »Damjan Benešić – Damianus Benessa (1477–1539)«, pp. 515–541.
»Ad Georgium [sic] Benignum Salviatum« / »Jurju Dragišiću Salvijatu [sic]«, u: »Epigrami« / »Epigrammata«, preveo Vedran Gligo, pp. 520–541, na pp. 540–541.
- Grgić, Filip. 2020. »Komentar [Aristotelove *Druge Analitike*]«, u: Aristotel, *Druga Analitika*, prijevod, uvod i komentar sastavio Filip Grgić (Zagreb: Matica hrvatska, 2020), pp. 173–304.
Komentar 13. poglavlja prve knjige *Druge Analitike* o razlici između »znati da nešto jest« i »znati zašto nešto jest«, pp. 217–222.
- Grmek, Mirko Dražen. 1955. *Hrvatska medicinska bibliografija: opis tiskanih knjiga i članaka s područja humane i veterinarske medicine i farmacije, koji se odnose na Hrvatsku*, Dio I: Knjige, Svezak I: 1470. – 1875. (Zagreb: JAZU, 1955).
»Uvod«, pp. 9–25, o Grisogonu kao prvom hrvatskom liječniku s tiskanim izvornim medicinskim djelom na p. 13.
Prva tiskana bibliografija Federika Grisogona, p. 74.
- Grmek, Mirko Dražen. 1968. »Prinosi za poznavanje života i rada zadarskog renesansnog liječnika, kozmografa i astrologa Federika Grisogona«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 15 (1968), pp. 61–90.
Prvi put o Grisogonovu četverostihu u Duns Škotovu djelu *Quæstiones quo[d]-libetales* (1506), p. 68, s potpunom bibliografskom jedinicom.
- Grmek, Mirko Dražen. 1970. »Životne zgode i astrološko-medicinske ideje Zadrana Federika Grisogona«, *Liječnički vjesnik* 92/6 (1970), pp. 679–686.
- Grmek, Mirko Dražen. 1972. »Grisogono, Federico«, u: Charles Coulston Gillispie (ed.), *Dictionary of Scientific Biography* 5 (New York: Charles Scribner's Sons, 1972), p. 457. Dostupno i na mrežnoj adresi: *Complete Dictionary of Scientific*

Biography, <https://www.encyclopedia.com/science/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/grisogono-federico> (pristupljeno 2. 3. 2022).

Grmek, Mirko Dražen. 1972. »U povodu petstote obljetnice rođenja zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, *Zadarska revija* 21/5 (1972), pp. 283–305.

Grmek, Mirko Dražen. 1974. »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, u: Žarko Dadić i Ivo Petricioli (uredili), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu* (Zadar: Filozofski fakultet; Zagreb: Institut za povijest znanosti, 1974), pp. 55–70. Članak bez bilježaka.

O Grisogonovu latinskom četverostihu iz njegova studentskoga razdoblja tiskanom »u jednom izdanju djela Duns Skota«, p. 59.

Grmek, Mirko Dražen. 1985. »Arhivski podaci o doktorskoj promociji zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11 (1985), pp. 97–100.

U *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini* oslovljen kao *Fedricus de Iadra*, Grisogono je istodobno pred osmeročlanim povjerenstvom položio doktorske ispite iz filozofije i medicine, prvi nazvan *tentamina* 20. listopada 1507, a drugi nazvan *privata examina* 23. listopada 1507. U doktora filozofije i medicine Grisogono je dakle na Padovanskom sveučilištu promaknut 23. listopada 1507.

Grmek, Mirko Dražen. 1990. »Životna staza Federika Grisogona Bartolačića«, *Rasprave i građa za povijest znanosti* 6 (1990), pp. 1–11, u samostalnoj paginaciji iza pretiska i hrvatskoga prijevoda drugoga Grisogonova zbornika *De modo collegiandi, pronosticandi et curandi febres* (1528), *Rasprave i građa za povijest znanosti* 6 (1990).

O Grisogonovim profesorima na Padovanskom sveučilištu: Girolamu Fracastoru iz logike, Pietru Pomponazziju iz filozofije, Alessandru Benedettiju i Gabrieleu Zerbiju iz medicine, p. 2.

O Grisogonovu latinskom četverostihu tiskanom »u jednom izdanju djela Duns Skota 1506. godine«, ovom prilikom ponovo s bibliografskom jedinicom, p. 3.

Grmek, Mirko Dražen. 2002. »Grisogono, Federik«, *Hrvatski biografski leksikon* 5 (2002), pp. 214a–215a; dostupno i na mrežnoj adresi: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=25> (pristupljeno 7. 3. 2022).

S literaturom do 1993. godine.

Ioannes a S. Antonio. 1732. *Bibliotheca universa franciscana*, Tomus secundus (Matriti: Ex Typographia Causae V. Matris de Agreda, 1732).

Natuknica »Mauritius de Portu Fildæus«, pp. 357a–358b; na p. 357a preuzima znatan dio Waddingove natuknice, uključujući i bibliografske netočnosti.

Jurić, Šime. 1968. *Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis*. Pars. I. *Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*, Tomus I. Index alphabeticus, collegit et digessit Šime Jurić, editionem curavit Zlatko Herkov (Zagrabiae: Institutum historicum Academiae scientiarum et artium

Slavorum meridionalium, 1968).

»Grizogon, Federik«, p. 228, nn. 1329–1330.

Jurić, Šime. 1971. *Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis*, Pars I. *Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*, Tomus II. Index systematicus, collegit et digessit Šime Jurić, editionem curavit Zlatko Herkov (Zagrabiae: Institutum historicum Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1971).

O djelima Federika Grisogona razvrstanim po strukama usp. p. 7, n. 7; p. 165, n. 29; p. 319, nn. 7–8; p. 320, n. 15; p. 336, n. 5.

Jurić, Šime. 1971. *Croatiae scriptores Latini recentioris aetatis: Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*, collegit et digessit Šime Jurić, editionem curavit Zlatko Herkov (Zagrabiae: Institutum historicum Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1971).

Djela Federika Grisogona razvrstana u četiri struke: u filozofiju samo *Speculum astronomicum* (1507), p. 7, n. 7, ali ne i *De modo collegendi, pronosticandi, et curandi febres, necnon de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris* (1528); u govorništvo *Oratio <...> in Academia Patavina habita*, prikazano kao samostalno tiskano djelo prema Favaru, a bez zabilježena primjerka, p. 165, n. 29, a nezabilježeno kao djelo otisnuto u *Speculum astronomicum* (1507); u fiziku i astronomiju *Speculum astronomicum* (1507) i *De modo collegendi, pronosticandi, et curandi febres, necnon de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris* (1528), p. 319, nn. 7–8, te *Theatrum mundi et temporis* (1589) Giovannija Paola Galluccija samo u drugom izdanju, p. 320, n. 15; u medicinu *De modo collegendi, pronosticandi, et curandi febres, necnon de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris* (1528), p. 336, n. 5.

U imenskom kazalu »Auctorum index alphabeticus«, pp. 363–380, na p. 369a: »Grizogon, Federik«.

Kluxen, Wolfgang. 1997. »Uvod«, u: Ivan Duns Škot, *Rasprava o prvom principu*, priredio i preveo Mile Babić (Zagreb: Demetra, 1997), pp. 1–23.

Kroll, Wilhelm. 1930. *Die Kosmologie des Plinius* (Breslau: Verlag von M. & H. Marcus, 1930).

O Plinijevu prikazu plime i oseke, napose o njegovu izvoru Strabonu, koji izrijekom upućuje na Posidonija, pp. 55–58.

O nauku Babilonca Seleuka o Mjesečevu utjecaju na morske mijene, p. 56.

Lantry, Margaret. 2003. »Cork Neo-Latin writers in the early modern period«, *Journal of the Cork Historical and Archaeological Society* 108 (2003), pp. 51–74.

Kratka biografija Mauricea O’Fihelyja u poglavlju »Cork Latin Writers«, pp. 54a–60a, na p. 54a–54b.

Bibliografija Mauricea O’Fihelyja, pp. 54a–63a, nn. 1.1–1.22. U biografiji na p. 54a pak najavljeno 25 djela.

- Martellozzo Forin, Elda (a cura di). 1969. *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini ab anno 1501 ad annum 1525*, Fonti per la storia dell'Università di Padova 2 (Padova: Antenore, 1969).
Tri zapisa o doktorskim ispitima Federika Grisogona iz filozofije i medicine na Padovanskom sveučilištu 1507. godine, p. 178. Grisogono je u dokumentima oslovljen kao *Fedricus de Iadra*.
- Martinović, Ivica. 1994. »Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić«, *Dubrovnik* 6/4 (1994), pp. 213–232.
- Martinović, Ivica. 2000. »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), pp. 69–151.
O udžbeniku *Dialectica nova* (1488) Jurja Dragišića, p. 77.
O epigramu Damjana Beneše kao nacrtu za intelektualnu biografiju Jurja Dragišića, p. 78.
O dvama Grisogonovim zbornicima vlastitih spisa na pp. 97–98, 149, 150.
O Benkovićevoj dvosveščanom zborniku Duns Škotove i škotističke logike, pp. 98–99.
- Martinović, Ivica. 2011. *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2011), dostupno na mrežnoj adresi: <http://www.ffst.hr/dokumenti/izdavastvo/predavanja/Martinovic.zhfb15-18st.pdf>.
Poglavlje »Juraj Dragišić«, pp. 19–21, o *Dialectica nova* (1488) kao prvom tiskanom filozofskom djelu hrvatskoga autora na p. 20.
Poglavlje »Pjesničko kolo oko Dragišića«, pp. 21–23, o epigramu Damjana Beneše na pp. 22–23.
Poglavlje »Zbornici Federika Grisogona«, pp. 58–59.
Poglavlje »Urednici filozofskih klasika«, pp. 59–60, o Benediktu Benkoviću i njegovu dvosveščanom zborniku Duns Škotove i škotističke logike.
- Newton, Lloyd A. 2014. »Introduction«, u: John Duns Scotus, *Questions on Aristotle's Categories*, translated by Lloyd A. Newton (Washington, D.C.: The Catholic University of America, 2014), pp. 3–37.
Poglavlje »Scotus's Logical Writings«, pp. 28–32.
- Ó Clabaigh, Colmán N. 2009. »O'Fihely, Maurice«, *Dictionary of Irish Biography*, <https://www.dib.ie/biography/ofihely-maurice-a6747> (pristupljeno 21. 3. 2022).
- Panzer, Georgius Wolfgangus. 1795. *Annales typographici ab artis inventae origine ad annum MD post Maittairii Denisii aliorumque doctissimorum virorum curas in ordinem redacti, emendati et aucti, opera Georgii Wolfgangi Panzer, Volumen tertium*. (Norimbergae: Impensis Joannis Eberhardi Zeh bibliopolae, 1795).
Odsjek »Venetiis«, pp. 62–501, nn. 1–2835, sadrži obavijesti o Mauricijevim izdanjima Duns Škotovih djela u Veneciji:
1. *Questiones subtilissime Scoti in metaphysicam Aristotelis. Eiusdem de primo rerum principio tractatus. Atque theoremata*. (1497), u n. 2177 na p. 409;

2. *Questiones Scoti super universalia Porphyrii nec non Aristotelis predicamenta Peryarmenias*. (1500), u n. 2625 na p. 474.
- Panzer, Georgius Wolfgangus. 1803. *Annales typographici ab anno MDI ad annum MDXXXVI*, continuati post Maittairii aliorumque doctissimorum virorum curas in ordinem redacti, emendati et aucti, cura D. Georgii Wolfgangi Panzer, Volumen undecimum (Norimbergae: Impensis Joannis Eberhardi Zeh bibliopolae, 1803). Odsjek »CLXXV. Venetiis«, pp. 509–537, sadrži obavijesti o Mauricijevim izdanjima Duns Škotovih djela u Veneciji:
1. *Commentaria in XII libros Metaphysicae Aristotelis* (1501), u n. 12 na p. 509;
 2. *Scriptum Oxoniense* (1506), u n. 340 na pp. 515–516;
 3. *Questiones quolibetales* (1506) u n. 367 na p. 516.
- Paravicini Bagliani, Agostino. 1974. »Campano da Novara«, *Dizionario biografico degli Italiani* 17 (1974), pp. 420–424.
- Pasnau, Robert. 2003. »Cognition«, u: Thomas Williams (ed.), *The Cambridge Companion to Duns Scotus* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), pp. 285–311. O Duns Škotovoj trinaestoj svaštici na pp. 287–288.
- Paušek-Baždar, Snježana. 2011. »Federik Grisogono i alkemija«, *Acta medico-historica Adriatica* 9/2 (2011), pp. 173–188.
Grisogonovi argumenti protiv alkemije, pp. 182–186.
- Paušek-Baždar, Snježana. 2017. *Hrvatski alkemičari tijekom stoljeća* (Zagreb: HAZU i Školska knjiga, 2017).
Poglavlje »Federik Grisogono (1472. – 1538.) i alkemija«, pp. 101–120, o Grisogonovim argumentima protiv alkemije na pp. 115–117.
- Perić, Olga. 2005. »Janus Pannonius«, *Hrvatski biografski leksikon* 6 (2005), pp. 343a–348a, dostupno i na mrežnoj adresi: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=130> (pristupljeno 23. 2. 2022).
- Piaia, Gregorio. 2003. »Philosophy«, u: Piero Del Negro (ed.), *The University of Padua: Eight Centuries of History* (Padova: Signum, 2003), pp. 195–214.
Bez opisa škotizma u razvoju filozofske misli na Padovanskom sveučilištu.
- Pini, Giorgio. 1996. »Notabilia Scoti super Metaphysicam: una testimonianza ritrovata dell'insegnamento di Duns Scoto sulla Metafisica«, *Archivum franciscanum historicum* 89 (1996), pp. 137–180.
- Plinius Secundus. 1513. C. Plinii Secundi Veronensis *Historiae naturalis libri xxxvj. aptissimis figuris exculti ab Alexandro Benedicto Veronensi physico emendationes redditae*. (Impressus Venetiis summa diligentia per Melchiorem Sessam Anno reconciliate nativitatis M. D. XIII. die XX. Augusti.).
Pregledano i ispravljeno izdanje, kako priopćuje *explicit* na f. CCXIX^v: »nunc primum ab Alexandro Benedicto physico recognitus cunctisque erroribus expurgatus.«
Dva poglavlja druge knjige o morskim mijenama:
»Qua ratione aestus maris accedant et recedant. Ca.[put] XCIX.«, ff. X^r.
»Vbi aestus extra rationem. Ca.[put] C.«, ff. X^r–X^v.

- Plinius Secundus / Plinius Secundus d. Ä. [Itere]. 1997. *Naturalis historia / Naturkunde*, Liber II / Buch II, Lateinisch-Deutsch, herausgegeben und übersetzt von Gerhard Winkler und Roderich König (Düsseldorf / Zürich: Artemis & Winkler, 1997).
 Dva poglavlja druge knjige o morskim mijenama: cap. XCIX, nn. 212–218, pp. 174–180; cap. C, n. 219, p. 180.
 Gerhard Winkler und Roderich König, »Erläuterungen«, pp. 211–298; komentar o Plinijevu prikazu morskih mijena na pp. 271–273; o Plinijevim izvorima na p. 271.
- Pliny. 1855. *The natural history of Pliny*. Translated, with copious notes and illustrations by the late John Bostock, M.D., F.R.S., and H. T. Riley, late scholar of Clare Hall, Cambridge. Vol. I. (London: Henry G. Bohn, 1855).
 Dva poglavlja druge knjige o morskim mijenama:
 »[Book II.] Chap. 99. (97) Concerning the cause of the flowing and ebbing of the sea.«, pp. 124–127.
 »[Book II.] Chap. 100. Where the tides rise and fall in an unusual manner.«, pp. 127–128.
- Poppi, Antonino. 1966. »Introduzione«, u: Pietro Pomponazzi, *Corsi inediti dell'insegnamento padovano* I: »Super libello De substantia orbis expositio et quaestiones quattuor« (1507), introduzione e testo a cura di Antonino Poppi (Padova: Antenore, 1966), pp. I–XXXII.
 Poppijev popis dvanaest Pomponazzijevih rukopisa nastalih za padovanske profesure (1488–1496, 1499–1509), datiranih u razdoblje 1491–1509, rekonstruiran s glavnim osloncem na istraživanja Bruna Nardija i Paula Oskara Kristellera, pp. X–XIII.
- Poppi, Antonino. 2003. »Theology«, u: Piero Del Negro (ed.), *The University of Padua: Eight Centuries of History* (Padova: Signum, 2003), pp. 215–225.
 O Mauriceu O'Fihelyju kao peritu na V. Lateranskoma saboru, p. 222.
Maurizio Hibernicus među trojicom istaknutih franjevaca profesora teologije na Padovanskom sveučilištu u renesansnom razdoblju, p. 223.
- Revelli, Paolo. 1912. »Il trattato della marea di Jacopo Dondi«, *Rivista geografica italiana* 19 (1912), pp. 200–283.
 Opis, ustroj i recepcija rukopisa *De fluxu et refluxu maris* Jacopa Dondija, nenaslovljeni uvod Paola Revellija, pp. 200–236.
 »Jacobi de Dondis de fluxu, et refluxu maris.«, transkripcija prema rukopisu pohranjenom u knjižnici Ambrosiana, nr. 334, popraćena obilnim Revellijevim bilješkama, pp. 238–254.
 »Il trattato della marea di Jacopo Dondi.«, talijanski prijevod Dondijeve rasprave o morskim mijenama, pp. 255–270.
 »Appendix.«, Revellijeva bibliografska dopuna s opisom 10 rukopisa i 22 djela tiskana između 1545. i 1681. godine, koja se bave morskim mijenama prije pojave Newtonovih *Principia* (1687), a Almagià ih nije spomenuo u svojoj studiji iz 1904. Uvršteni *Ragionamenti* (1574) Nikole Sagrija, p. 279 pod n. 9.

- O Federiku Grisogonu u bilješci (1) na p. 202 te na pp. 226, 228 i 233.
Revelli Grisogona dosljedno zove: Federico Crisogono.
- Ross, James F.; Bates, Todd. 2003. »Duns Scotus on Natural Theology«, u: Thomas Williams (ed.), *The Cambridge Companion to Duns Scotus* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), pp. 192–237.
Potpoglavlje »Omnipotence«, pp. 217–219.
- Russo, Lucio. 2003. *Flussi e riflussi: Indagine sull'origine di una teoria scientifica* (Milano: Feltrinelli, 2003).
Poglavlje »5. Cercando l'origine della teoria luni-solare«, pp. 49–64; o Grisogonu i njegovoj raspravi o morskim mijenama na pp. 49–58.
Usporedba Dondijeve, Grisogonova i de Dominisova rješenja u potpoglavlju »5.3. Un confronto tra i trattati veneti«, pp. 54–58.
O recepciji Grisogonove rasprave o morskim mijenama, p. 52.
U bilješci 3 na p. 49 Russo upućuje na primjerak drugoga Grisogonova zbornika (1528) u rimskoj knjižnici Biblioteca Alessandrina, ali bez signature.
O Grisogonu bez poznavanja Dadićevih i Grmekovih radova (1965–1990), stoga Russo ponavlja netočnosti iz ranije literature.
Prigovori Grisogonovoj argumentaciji bez ikakva obrazloženja, p. 50.
S podosta bilješaka bez paginacije ili folijacije.
Redovito koristi Revellijev oblik Grisogonova prezimena *Crisogono* na pp. 47–58, 77, 119, 125–126, 132, 136 i 141.
- Sbaralea, Jo. Hyacinthus. 1806. *Supplementum et castigatio ad scriptores trium ordinum S. Francisci a Waddingo, aliisque descriptos; cum adnotationibus ad Syllabum martyrum eorumdem ordinum. Opus posthumum Fr. Jo. Hyacinthi Sbaraleae Minor. Conventual. Sac. Theolog. Magistri. (Romae: Ex Typographia S. Michaelis ad Ripam, apud Linum Contedini, 1806).*
Natuknica »Mauritius de Portu Fildaeus«, pp. 534b–535b.
- Schmidt, Charles B. 1973. »Towards a Reassessment of Renaissance Aristotelianism«, *History of Science* 11 (1973), pp. 159–193.
- Schmidt, Charles B. 1981. *Studies in Renaissance Philosophy and Science* (London: Variorum Reprints, 1981).
- Schmidt, Charles B. 1983. *Aristotle and the Renaissance* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1983).
- Severi, Piero. 1987. »De Fantis, Antonio«, *Dizionario biografico degli Italiani* 33 (1987), pp. 674b–676a, dostupno i na mrežnoj stranici: [https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-de-fantis_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-de-fantis_(Dizionario-Biografico)/) (pristupljeno 6. 3. 2022).
- Spiriti, Andrea. 2019. »Francescani, scotisti, immacolisti, irlandesi: l'Aula Maxima del collegio isidoriano come strategia iconografica«, u: *Il Collegio di Sant'Isidoro: Laboratorio artistico e crocevia d'idee nella Roma del Seicento*, a cura di Susanne Kubersky-Piredda (Roma, Campisano, 2019), pp. 207–228.

- Stipanić, Ernest. 1972. »Federik Grisogono, zadarski renesansni polihistor (Sa posebnim osvrtom na njegove matematičke poglede)«, *Dijalektika* 7/4 (1972), pp. 115–138.
- Sažetak Stipanićeva izlaganja na zadarskom simpoziju o Grisogonu 1972. godine u poglavlju »Grisogonovi matematički pogledi«, pp. 124–132 te u francuskom sažetku na pp. 135–137.
- Vidi bilješku 12 na p. 133: Stipanić se služi prijevodom *Astronomskoga zrcala*, koji je izradio Jakov Stipišić, a Stipanić je bio zadužen za stručnu redakciju. Taj prijevod, napravljen u sklopu priprema za Grisogonov simpozij 1972. godine, nije objavljen.
- Stipanić, Ernest. 1973. »Problem paralela kod Federika Grisogona«, *Matematički vesnik* 10/4 (Beograd, 1973), pp. 369–377.
- Analiza poglavlja »De lineis parallelis capitulum nonum« u Grisogonovu djelu *Speculum astronomicum* (1507).
- Stipanić, Ernest. 1974. »Matematički pogledi Federika Grisogona«, u: Žarko Dadić i Ivo Petricioli (uredili), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu* (Zadar: Filozofski fakultet; Zagreb: Institut za povijest znanosti, 1974), pp. 71–94.
- Supićić, Ivo. 1972. »De musica integritate Federika Grisogona«, *Zvuk* s. a. (1972), br. 124–125, pp. 99–103.
- O Grisogonu kao prvom hrvatskom glazbenom teoretičaru i filozofu glazbe.
- Supićić, Ivo. 1974. »Glazba u djelu Federika Grisogona«, u: Žarko Dadić i Ivo Petricioli (uredili), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu* (Zadar: Filozofski fakultet; Zagreb: Institut za povijest znanosti, 1974), pp. 143–149.
- Tabarroni, Giorgio. 1989. »The tides and Newton«, *Memorie della Società astronomica italiana* 60/4 (1989), pp. 769–782.
- O stavu Grkā prema morskim mijenama prema studiji koju je Roberto Almagià objavio 1904. godine, pp. 770–777; o Posidoniju i Pliniju na p. 775.
- Thomas Aquinas. 1882. 2000. *Expositio libri Posteriorum Analyticorum*, <https://www.corpusthomicum.org/cpa1.html> (pristupljeno 21. 3. 2022).
- Toomer, Gerald J. 1972. »Campanus of Novara«, *Dictionary of Scientific Biography* 3 (1972), pp. 23b–29a; dostupno u dotjeranoj inačici iz 2018. na mrežnoj adresi: *Complete Dictionary of Scientific Biography*, <https://www.encyclopedia.com/people/science-and-technology/mathematics-biographies/campanus-novara> (pristupljeno 25. 3. 2022).
- Vos, Antonie. 2006. *The Philosophy of John Duns Scotus* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006).
- Poglavlje »Two critical text revolutions«, pp. 103–148, prikazuje povijest kritičkih tekstoloških istraživanja Duns Škotova djela kroz 20. stoljeće, odnosno nakon Vivěsova izdanja. Popis i obrade Duns Škotovih autentičnih djela u potpoglavlju »3.6. The authentic works«, pp. 124–147; o *Quæstiones quodlibetales* na pp.

- 140–141; o *Ordinatio* I–IV na pp. 143–144; o *Opus Oxoniense* I–IV kao o Alnwickovoj redakciji na pp. 144–145.
 O *In libros Meteorologicorum Aristotelis quaestiones* kao djelu kojem je na temelju Duhemova podrobnoga obrazloženja osporeno Duns Škotovo autorstvo, pp. 113–114.
- Waddingus, Lucas. 1650. *Scriptores Ordinis Minorum* (Romae: Ex Typographia Francisco Alberti Tani, 1650).
 Natuknica »Mauritius de Portu Fildæus«, pp. 256b–257a, na p. 256b: »a multis *Flos mundi* propter vitae candorem, et scientiae eminentiam nuncupatus.«
- Walton, Gabriel (ed.). 2016. *Palazzo Bo and its World: Art and Culture at the University of Padova* (Padova: Padova University Press, 2016).
 »The personages of the *Sala del Quaranta*«, pp. 34–35.
- Williams, Thomas (ed.). 2002. *The Cambridge Companion to Duns Scotus* (Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2002).
- Williams, Thomas. 2002. »Introduction: The Life and Works of John Duns the Scot«, u: *The Cambridge Companion to Duns Scotus* (Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2002), pp. 1–14.
 O *Ordinatio*, p. 9.
 O Duns Škotovim logičkim djelima, p. 7.
 O Duns Škotovim komentarima Aristotelovih djela, p. 8.
- Williams, Thomas. 2019. »John Duns Scotus«, u: Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, dostupno na mrežnoj adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/duns-scotus/> (pristupljeno 2. 3. 2022).

Federik Grisogono vs. John Duns Scotus: Three aspects of Grisogono's reception of Paduan Scotism (1506, 1507, 1528)

Summary

The reception of Duns Scotus's thought, confined to the reception of his two works *Scriptum Oxoniense* and *Quæstiones quo[d]libetales* edited by the Irish Franciscan and Paduan Professor Maurice O'Fihely in 1506, should, on the basis of the conducted research, be placed in the following three years: 1506, 1507 and 1528, which enables a clear periodization of that reception. In addition, Grisogono's attitude towards the philosophical legacy of Duns Scotus features in three different forms.

The first phase is determined alone by tetrastich *Ad lectorem* on the title page of Duns Scotus's *Quæstiones quo[d]libetales* (1506), in which the Zadar-born student of philosophy and medicine at the University of Padua warns the reader about Duns Scotus's five books which Maurice O'Fihely, professor of Scotistic theology at the

Padua University and already a consecrated archbishop of Tuam, prepared for print in 1506 with the Venice printers Andrea Torresani and Simone de Luere. In the gist of the tetrastich, “You will fulfil the bosom with flowers” (*poteris flore implere sinus*), Grisogono alludes to O’Fihely’s nickname *Flos mundi*, in order to commend the endeavour and contributions of the editor. Grisogono’s tetrastich was published at least one more time – on a decorative page of the 1513 Paris edition of Duns Scotus’s *Questiones quolibetales*.

In his first book *Speculum astronomicum* (1507), published 38 days after his promotion as Doctor of Philosophy and Medicine (*artium et medicinae doctor*) of the University of Padua, Grisogono refers to Duns Scotus in two of his writings. In the treatise “on the nobility and excellence of astrology” (*de nobilitate et excellentia astrologiae*), fourth within his *Speculum astronomicum*, the nobleman of Zadar emphasizes three important philosophemes of Duns Scotus: limitation in God’s necessary action, free will, and God’s preknowledge.

While examining the axiomatic system of Euclides’s geometry according to the *Liber elementorum Euclidis* (1482), edited by Campano of Novara, Grisogono refers to Duns Scotus in his objections to Euclides’s two definitions: in the proof that the point does not exist and in logical disputing of the definition of circle.

In the 1520s, Grisogono’s assessment of Duns Scotus’s philosophy changed fundamentally regarding a topic from natural philosophy – explanation of tides. In his second book published in 1528, in the introduction to the *Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris*, Grisogono ridicules Duns Scotus’s account of tides expounded in *Secundus scripti Oxoniensis super Sententias* (1506), at the same time as Pliny’s discussion in Book Two of the *Historia naturalis* (1513): “like mice jumping in flour” (*ut mures super farinam saltantes*). The nobleman of Zadar objects that both scholars neglected to focus on the three main problems in the explanation of tides, and in so doing actually offers a catalogue of open problems which he tackled in his own treatise and for which he submitted his own solutions. In his assessments of Pliny’s and Duns Scotus’s accounts of tides, Grisogono evidently exaggerates, as he refuses to acknowledge even what is being explicitly stated in their texts.

In the introduction to his treatise on tides, Grisogono once again mentions Pliny and Duns Scotus, but he takes a different approach to each of them. Pliny is unjustly presented as skilful compiler, incompetent to develop a synthetic approach to a relevant topic, and in his final assessment of Duns Scotus he resorts to allegory, which links Scotus’s religious vocation with the New Testament pericope at the Lake of Gennesaret (Mt. 14, 22–36), in which the faith of Peter the fisherman is being tempted. By employing a syntagm “for he had no shoes,” Grisogono reminds that Duns Scotus is a barefoot Franciscan. With the metaphor of “bare foot,” treading and feeling the thorns, Grisogono describes Duns Scotus’s dual relationship towards astrology – an attempt to challenge astrology as opposed to the abandonment of this attempt. With the “dry foot” metaphor, the nobleman of Zadar attributed an unexpected New Testament role to Duns Scotus – the role of Peter who walks on the water of the Lake of Gennesaret towards Jesus, fearless and in faith, and sinks the minute he begins to doubt it, in order

to apply it, no more or no less, to the topics on the sea in Duns Scotus's commentary of the second book of Peter Lombard's *Sentences*. Finally, Grisogono nicknames the famous Scot "the father of logic," and thus separates him from the Roman natural philosopher Pliny. A clear-cut line between Pliny and Duns Scotus, according to the understanding of the Zadar nobleman educated in Padua and taught about Scotism on the lectures of Maurice O'Fihely, apparently lies in the field of logic: Pliny is ignorant in logic, while Duns Scotus is "the father of logic."

The study of Grisogono's attitude towards the philosophical legacy of Duns Scotus has taken divergent paths, producing certain major results:

1. In Grisogono's published works, three variants of his name and surname appear. On the title page of Duns Scotus's *Questiones quo[d]libetales* (1506), on his first appearance in the literary republic, the student of philosophy and medicine at the University of Padua features as *Fredericus Grisogonus*. Young editor of Grisogono's first book, Marco Antonio Contarini, in his epistle to the young Zadar scholar, suggests a Grecized form of his lastname *Chrisogonus*, with an aim to emphasize that Grisogono was "golden inside and out," i.e., in his philosophy and work, and changes his name into *Federicus*. While preparing this edition, Contarini used the Grecized variant *Chrysogonus* on nine occasions in the book, the title page included, and that surname version was adopted by Grisogono himself in his second book in 1528.

2. In the Archives of the Padua University, in three entries of the doctoral promotion in 1507, Grisogono is recorded as *Fedricus de Iadra*, while in the official records of the city administration of Zadar the nobleman uses the ablative form of his last name: *de Grisogonis*.

3. In the first years of his study of philosophy, Grisogono listened to the lectures of Pietro Pomponazzi on Aristotle's two works *De caelo* and *Physica*, and thus gained elementary knowledge in Aristotle's natural philosophy, paving the path for his later research in astronomy and natural philosophy.

4. On the pages of his own works Grisogono recorded three valuable testimonies of his relationship towards major Greek philosophers: one on Plato, and two on Aristotle. In his inaugural lecture at the Padua University in 1507, his early passion for mathematics, after having abandoned the study of law, and prior to becoming a student of philosophy and medicine in 1501, he described as follows: "Then I totally dedicated myself to the divine mathematics. <...> I followed the doctrines of the divine Plato and Pythagoras." Simultaneously, in his introduction to Euclides's *Elements*, Grisogono uses Averroes's metaphor while referring on two occasions to Aristotle as the "rule in nature" (*regula in natura*), that is, a leading figure in natural philosophy. Two decades later, Grisogono provides an even clearer description of his attitude towards Aristotle, when in the introduction to his treatise *Tractatus de occulta causa fluxus et refluxus maris* (1528) he states: "I would not have dared explain the tides had my path not been paved by the whole doctrine of Aristotle, as servant of astrology, over which, swimming steadfastly since my earliest childhood, I have never stopped watching." In these three testimonies Grisogono shows the two-fold aspect of his philosophical orientation: early adherence to Plato and Pythagoras in mathematics,

and lasting leaning on Aristotle in natural philosophy. Grisogono's two testimonies of Aristotle's influence on his works have hitherto been ignored in the assessments of Grisogono's philosophical orientation.

5. While writing the introduction to Euclides's *Elements*, which eventually developed into a treatise *Plusquam expositio* (1507), Grisogono leans on the edition *Liber elementorum Euclidis* (1482), edited by Campano of Novara. In Chapter Ten, although entitled "On postulates and axioms," presumably those of Euclides, he discusses only one axiom which Campano had added to Euclides's system of axioms, places it in the marginal field of mathematics, logic and physics, and accepts Aristotle's views on the continuum and the infinite in numbers and geometrical quantities. By studying Campano's Euclides, Grisogono entered the field of the philosophy of mathematics and logic.

6. Grisogono's tetrastich on the title page of Duns Scotus's *Questiones quodlibetales* (1506) reveals that the nobleman of Zadar was familiar with all the five volumes of Duns Scotus's works which Maurice O'Fihely, professor of Scotistic theology at the Padua University, was planning to publish in 1506. More importantly, on O'Fihely's lectures Grisogono became well acquainted with Duns Scotus's main philosophemes, and especially with Duns Scotus's natural theology. The discussion of young Grisogono on "God's potency" (*de potentia Dei*) in the university aula could be relating to Duns Scotus's seventh quodlibetal question which discusses God's omnipotency from the perspective of the cognitive abilities of man. His participation in the discussion "on God's ineffable modus of understanding and production" (*de eius [= Dei] inefabili modo intelligendi et producendi*) with almost utmost certainty is relating to the "productions in God" (*productiones in Deo*) as a topic of Duns Scotus's second quodlibetal question. His discussion in the university aula "about our happiness and perfection" (*de felicitate et perfectione nostra*) may at least partly be relating to Duns Scotus's 21st quodlibetal question about the "good fortune" of man from the perspective of Pseudo-Aristotelian writing *De bona fortuna*. Even the testimony of young Grisogono about his interest "in the secrets and arcana of nature" (*de secretis et arcanis naturae*) could be referring to natural philosophical topics in Duns Scotus's *Questiones quodlibetales*, notably to the understanding of place in the 11th quodlibetal question and the necessity of natural law for the falling of heavy bodies (*principium determinativum ad descendendum*) in the 16th question. Therefore, Grisogono matured both spiritually and philosophically alongside Maurice O'Fihely, the leading figure of Paduan Scotism.

7. With the tetrastich *Ad lectorem*, printed in 1506, Grisogono earns his place in the history of Croatian literature as a Latin poet. Moreover, he belonged to a small group of Croatian poets who published their Latin verses prior to 1510.

8. Grisogono's tetrastich makes reference to all the five books written by Duns Scotus, published in the course of 1506 by their editor Maurice O'Fihely, and in the point expresses his acknowledgement to the editor by alluding to his nickname *Flos Mundi*. Therefore, at the beginning of the sixteenth century he established a direct relationship with Paduan Scotism, and earned his place in the Renaissance reception

of Duns Scotus among Croatian scholars, and equally so in the Croatian philosophical heritage. As a result, the scope of the Croatian philosophical heritage is expanded by two bibliographical items, i.e., by two editions of Grisogono's tetrastich in 1506 and 1513, that of Venice in 1506, and of Paris in 1513.

9. Owing to the treatises published in his two books, Grisogono is not only the first Croatian physician and the first Croatian music theoretician who published his own treatise, as has been established to date. He is the first Croatian mathematician, astronomer/astrologist and physicist/natural philosopher who printed his own treatise on these subjects.

10. Irish Franciscan Maurice O'Fihely is not only the first Irishman who prepared a book for print. Doubtless, he is also the first Irishman who had his own treatise printed: "Epithomata castigationum, conformitatum atque elucidationum in questiones *Metaphysicae*, *De primo principio tractatum*, atque *Theoremata* Doctoris subtilis Fratris Joannis Duns Scoti eiusdem ordinis" (1497) – extensive comments accompanying three works by Duns Scotus, which he prepared for print. The *Epithomata* belong just as equally to Irish philosophical and theological heritage. Therefore, Maurice O'Fihely has rightly deserved another three primacies in the history of Irish culture: the first Irishman who published his own work, the first Irish philosopher who published his own work, the first Irish theologian who published his own work.

11. O'Fihely occupies a prominent place in the history of editing and publishing of Duns Scotus's works, but his persistent editorial work also included his own works. Among his major works are the two extensive treatises which fall within the 'commentary of the commentary' genre, and belong to the age of incunabula: the earlier mentioned "Epithomata" (1497) and a treatise in logic "In quaestiones dialecticas Divi Joannis Scoti expositio accuratissima" (1500).

12. Included in the gallery of the forty famous students of the University of Padua, the *Sala del Quaranta* (1942) at the Palazzo Bo, seat of the University, are as many as sixteen students from the sixteenth century, but neither Grisogono nor O'Fihely are among them, although the research conducted until the 1930s spoke in their favour.

In this article Grisogono's tetrastich *Ad lectorem* (1506, 1513) is published in the Latin original, here also accompanied by its first Croatian translation by the author of this study, and with the interpretation of its cultural and philosophical significance.

Key words: Federik Grisogono / Federicus Chrysogonus / Fredericus Grisogonus, John Duns Scotus / Ioannes Duns Scotus / Doctor subtilis, Maurice O'Fihely / Mauritius de Portu Hibernicus / Flos Mundi, University of Padua; Euclid / Euclides, Campano of Novara / Campano da Novara / Campanus Novariensis, Pliny the Elder / Gaius Plinius Secundus, Abū Ma'shar / Albumasar; Aristotle, Pietro Pomponazzi; *quaestiones quodlibetales*, Duns Scotus's works printed in Venice, Renaissance reception of Duns Scotus's philosophy, Croatian reception of Duns Scotus; natural theology, natural philosophy, geometry, philosophy of mathematics, logic; God, creature, free will, soul, point, circle, tides